

Omvæltninger og det psykiske arbejdsmiljø i fiskeriet – i ord og tal

Jørgen Møller Christiansen - Anders Berthelsen Carlsbæk

Center for Martin Sundhed og Samfund, SDU



Omvæltninger og det psykiske arbejdsmiljø i fiskeriet – i ord og tal

Jørgen Møller Christiansen - Anders Berthelsen Carlsbæk
Center for Mæntim Sundhed og Samfund, SDU

Publiceret: marts 2015

Forsidens tegning er udført af Niels Knudsen

Udgiver: Syddansk Universitetsforlag

ISBN-nr.: 978-87-90866-15-0

INDHOLDSFORTEGNELSE

INDLEDNING	1
KAPITEL 1. PROJEKTETS BAGGRUND OG FOKUS	3
1.1 INTRODUKTION	3
1.2 FORSKNING I PROJEKTETS FOKUS: FORANDRINGERNES EFFEKT	4
1.2.1 BUFFER FOR FORANDRINGENS NEGATIVE KONSEKVENSER	6
1.3 PROJEKTETS FOKUS	7
KAPITEL 2. OM MATERIALET OG ANVENDT METODE	9
2.1 METODE	9
2.1.1 FOKUSGRUPPEINTERVIEW	10
2.1.2 FREMGANGSMÅDE	11
2.2 SAMMENFATNING - UNDERSØGELSESGRUPPEN OG METODE	15
2.2.1 FISKESKIPPERE OG PARTSFISKERE – I SAMME BÅD?	16
KAPITEL 3. ET FØRSTE OVERBLIK	17
KAPITEL 4. ARBEJDSMILJØ OG SIKKERHED I FISKERIET	19
4.1 ARBEJDSMILJØET OG SIKKERHED	19
4.1.1 ARBEJDSULYKKER	19
4.1.2 FYSISK ARBEJDSMILJØ	22
4.1.3 ARBEJDSMILJØREGLER - HJÆLP OG STØTTE TIL ARBEJDSMILJØARBEJDET	24
4.1.4 OPSAMLING	24
4.2 HVILETID - <i>"HELLERE FANGE FISK OG VÆRE TRÆT END UDHIVET OG FATTIG FISKER"</i>	25
4.2.1 OPSAMLING	28
4.3 FORANDRINGSMULIGHEDER I ARBEJDSMILJØET – FISKERNES BUD	29
4.4 SAMMENFATNING	30
KAPITEL 5. SØSIKKERHED	31
5.1 ÅRSAGER TIL SØULYKKER – OG IVÆRKSATTE FORBEDRINGER	34
KAPITEL 6. FISKERIREDSKABER OG NY TEKNOLOGI	36
6.1 DE TEKNOLOGISKE FORBEDRINGER	36
6.1.1 BEDRE TEKNOLOGI GIVER MINDRE DISCARD	37
6.2 SAMMENFATNING	38
KAPITEL 7. REGLER OG KONTROL	39
7.1 HISTORISKE UDVIKLINGSTRÆK	39
7.1.1 DANSKE FORHOLD	41

7.2 FISKERNES SYN PÅ KONTROL OG REGLER	42
7.3 SYNSPUNKTER PÅ PLUS-SIDEN	47
7.4 OPSAMLING OG FREMTID	48
KAPITEL 8. FANGST OG INDTJENING	50
8.1 ØKONOMI, FISKEPRISER OG INDTJENING	50
8.2 FANGST OG PRIS PÅ FISKENE	52
8.3 FRA HAV TIL BORD – HVOR FORSVINDER DEN STORE PRISFORSKEL PÅ FISK HEN?	54
8.4 TAL OM PRISUDVIKLING, INDTJENING OG FANGSTMULIGHEDERNE?	55
8.4.1 UDBYTTEFORHOLD I FISKERIET	57
8.4.2 DRIFTSOMKOSTNINGERNE	58
8.4.3 DRIFTSRESULTAT	59
KAPITEL 9. KVOTER	62
9.1 HVAD SIGER FISKERNE OM KVOTESYSTEMET?	62
9.2 LÅNE- OG FINANSIERINGSMULIGHEDER	64
9.3 LØSNINGSMULIGHEDER	65
KAPITEL 10. FISKERNES ADGANG TIL FISKEFARVANDENE	66
KAPITEL 11. TVISTER OM VANDENES RESSOURCER	69
11.1 ET SPÆNDINGSFELT – ER DER NOK FISK ELLER EJ?	69
11.2 ANDRE TVISTER OM VANDENES RESSOURCER – SÆL OG SKARV	70
11.2.1 SÆLEN – FOR OG IMOD	70
11.2.2 SKARVEN	72
KAPITEL 12. LÅNEMULIGHEDER OG STØTTEORDNINGER	74
12.1 STØTTEORDNINGER OG FISKERIPULJEN	76
KAPITEL 13. UDDANNELSE	78
13.1 UDDANNELSE AF LÆRLINGE	81
KAPITEL 14. SAMFUNDETS SYN PÅ FISKERNE OG FISKERIET	84
14.1 FISKERNES OPLEVELSE AF 'SAMFUNDETS' SYN PÅ DEM	85
14.2 SAMMENFATNING	89
14.3 FISKERNES SVAR PÅ, HVORDAN FISKERIETS RY OG OMDØMME KUNNE BEDRES	91
KAPITEL 15. FREMTIDEN	93
15.1 FISKERIETS FREMTID – AFVIKLING ELLER HVAD?	96
KAPITEL 16. FISKERNES TRIVSEL, SUNDHED OG SAMMENHOLD	100

16.1 TRIVSEL OG MISTRIVSEL I FISKERIET	101
16.1.1 SAMMENFATNING	103
16.2 SAMMENHOLDET I FISKERIET	104
16.3 FISKERNES PSYKISKE VELBEFINDENDE OG ENERGI	105
16.3.1 PSYKISK VELBEFINDENDE	106
16.3.2 ENERGI/VITALITET	107
16.3.3 ENERGI OG VELBEFINDENDE - FISKERNE OG DEN DANSKE BEFOLKNING	108
16.4 STRESS OG SMERTER	109
16.5 SAMMENFATNING	111
<u>KAPITEL 17. SAMMENFATNING AF UNDERSØGELSEN</u>	<u>113</u>
<u>KAPITEL 18. KONKLUSION</u>	<u>117</u>
18.1 POSITIVE UDVIKLINGSTRÆK	117
18.2 NEGATIVE UDVIKLINGSTRÆK	118
18.3 DET PSYKISKE ARBEJDSMILJØ-LANDSKAB I FISKERI	124
<u>KAPITEL 19. PERSPEKTIVERING – ET DEBATOPLÆG</u>	<u>128</u>
19.1 SIGTEPUNKTER FOR VIDERE FORSKNING OG UDREDNING	128
19.1.1 LÆRING AF NEDGANGEN I ARBEJDSULYKKER	128
19.1.2 FORTSAT PLADS TIL FOREBYGGELSES INITIATIVER I ARBEJDSMILJØET	129
19.1.3 KONTROL OG ADMINISTRATIV PRAKSIS	129
19.1.4 REGELSANERING OG AFBUREAUKRATISERING	130
19.1.5 ØKONOMI - LÅNEMULIGHED	130
19.1.6 HOT-LINE – KRISEHJÆLP TIL FISKERE I ØKONOMISK OG PERSONLIG KRISE	130
19.1.7 DISCARD	130
19.1.8 KVALITETSFISK	131
19.1.9 FREMTID	131
<u>REFERENCELISTE</u>	<u>132</u>
<u>BILAG</u>	<u>137</u>
BILAG 1 – TABELOVERSIGT FRA DE FIRE GRUPPEINTERVIEWS	137
BILAG 2 – DE ANVENDTE DIALOGKORT	138

Indledning

Det psykiske arbejdsmiljø er aldrig tidligere blevet kortlagt i fiskeriet, ligesom det har været gjort i andre erhverv. Der er studeret og forsket meget i, hvordan fisken har det, men aldrig set på, hvordan fiskerne der er i erhvervet trives i myldret af stadig stigende antal regler, forordninger og reguleringer. Derfor har Fiskeriets Arbejdsmiljøråd ønsket at undersøge, hvordan fiskerne påvirkes og har det. Hvilke typer problemer og udfordringer optræder, og hvad har fiskerne oplevet som positive forandringer. Hvad bør der om muligt tages handling på og hvordan? Igennem rapportens kapitler, hvor fiskernes vurdering af de mangfoldige forandringer beskrives, kommer der bud på, hvad det er vigtigt at være opmærksom på i det videre arbejde og, hvad der kan være til gavn for erhvervet for at skabe bedre forhold for fiskerne.

Seniorforsker Jørgen Møller Christiansen og stud. techn. soc. Anders Berthelsen Carlsbæk har gennemført undersøgelsen og er forfattere til rapporten.

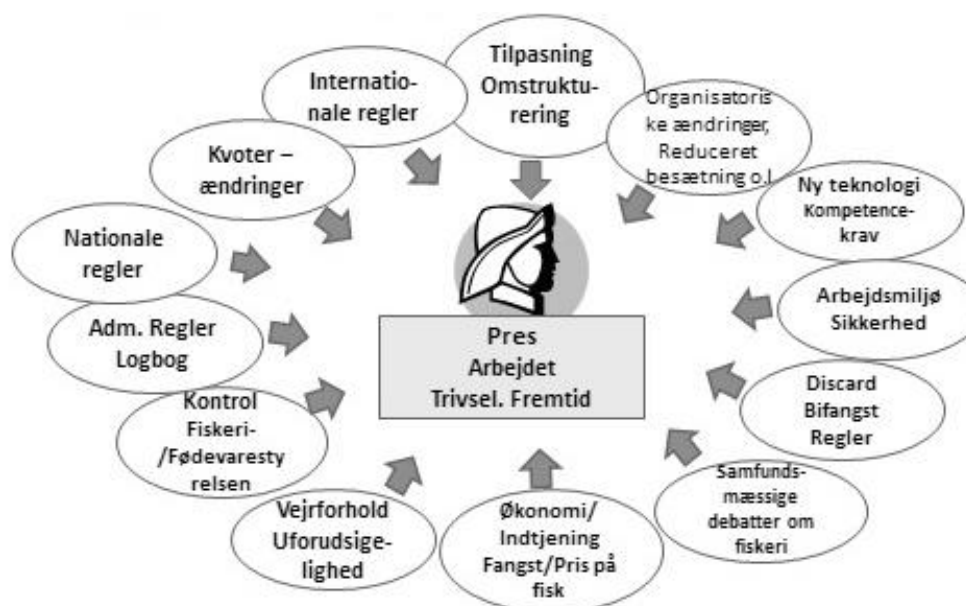
En stor tak til fiskerne. Hvis ikke de havde stillet sig til rådighed og fortalt beredvilligt om deres liv som fiskere, og hvordan de har oplevet udviklingen i erhvervet, kunne undersøgelsen ikke være gennemført.

Kapitel 1. Projektets baggrund og fokus

1.1 Introduktion

Fiskerne i det moderne fiskeri er udsat for forskellige typer betydelige krydspres i tilknytning til deres arbejde, illustreret i figur 1.1. En række af disse pres og forandringer er veldokumenterede på (landjordens-)arbejdspladser, og denne forskning har vist, at forandringer kan have betydelige negative effekter for de ansatte og for virksomheden (herom nedenfor). Forholdene er endnu ikke blevet studeret i dansk fiskeri, og vi har heller ikke fundet internationale studier på området. Der er efterhånden megen viden om tilstanden under havets overflade – fiskearternes udvikling, truede arter, o.l. Men der findes meget ringe systematisk viden om, hvordan aktørerne over havoverfladen har oplevet udviklingen og forandringerne – kort sagt mangler der viden om, hvordan fiskerne har oplevet de mangeartede forandringer, der er sket i fiskeriet. Projektets mål er at skaffe viden herom.

Figur 1.1 - Fiskeren i krydspres



I figur 1.1 er anført krav og pres, som erfaringsmæssigt er knyttet til arbejdet i fiskeri, og som har været fremme i indslag og personlige beretninger i fiskeriets nyhedsmedier, f.eks. Fiskeri Tidende, Fiskerbladet og FiskerForum.com. Det er krav og pres, der kommer fra forskellige sider, og som har projektets interesse og opmærksomhed. Nogle af faktorerne i fiskeriet er studeret internationalt^{1 2 3}, men os bekendt endnu ikke systematisk studeret, og som sagt ikke belyst i fiskernes optik. De i figur 1.1 angivne aspekter er i kombination forskelligartede faktorer, som har sat fiskeriet og fiskeren under pres, med efterfølgende risiko for udstødning af faget. Det er ovennævnte aspekter vi ønsker at undersøge i projektet, som har karakter af et pilotprojekt med henblik på at skabe et kvalificeret grundlag for videre studier på det uopdyrkede felt. I projektet har vi dels fokus på aktive fiskeres oplevelser på godt og på ondt af forandringer i fiskeriet, suppleret med opgørelser, statistik o.l. på området, og dels fokus på hvilke årsager, der kan være til, at fiskere ophører i fiskerierhvervet. Sidst nævnte beskrives i særskilt rapport⁴.

1.2 Forskning i projektets fokus: Forandringernes effekt

Temaet forandringer, dets betydning og konsekvenser er som sagt hidtil ikke studeret i fiskernes optik. For at få viden om hvilken betydning forandringer kan have for de ansatte, må vi derfor ty til viden og dokumentation

¹ Richard B. Pollnaca, , Robert S. Pomeroyb, Ingvild H.T. Harkesc: Fishery policy and job satisfaction in three southeast Asian fisheries. *Ocean & Coastal Management. Volume 44, Issues 7–8, 2001, Pages 531–544*

² Kurt E. Schnier, William C. Horrace , Ronald G. Felthoven: *Occupational Risk and Fisheries Management: Studying Changes in the Deadliest Catch*. Paper. 2008

³ D.Howse, M. F. Jeebhay, B. Neis: The Changing Political Economy of Occupational Health and Safety in Fisheries: Lessons from Eastern Canada and South Africa. *Journal of Agrarian Change. Special Issue: The Political Economy and Ecology of Capture Fisheries. Volume 12, Issue 2-3, pages 344–363, April/July 2012.*

⁴ Christiansen, J.M. & Carlsbæk, AB: *Fiskerne der forsvandt*. CMSS og Fiskeriets Arbejds miljøråd. In press

herom indsamlet på landjordens virksomheder. Det handler det følgende om.

Det er veldokumenteret i den internationale forskning, at forandringer på arbejdspladsen og i arbejdslivet kan have betydelige negative konsekvenser^{5 6 7 8}. Omstruktureringer og organisationsforandringer kan have væsentlig indflydelse på medarbejdernes trivsel og helbred såvel som for arbejdsmiljøet og virksomheden som helhed. Når omstruktureringer og organisationsforandringer sker i sammenhæng med nationale - og som det er tilfældet aktuelt - internationale økonomiske kriser, begrænser effekterne sig ikke kun til de enkelte medarbejdere, arbejdspladser og virksomheder. Det kan mærkes i hele samfundet i form af en generel øget jobusikkerhed og usikkerhed på fremtiden. Uanset om man som medarbejder bliver personligt ramt af afskedigelse eller ej, vil alene forventningerne om, at det kan ske, bidrage til øget jobusikkerhed, der kan medføre dårligt psykisk helbred, forhøjet blodtryk og hjertesygdomme⁹. Jobusikkerhed, som længerevarende fyringsprocesser kan indebære, at helbredsproblemer og depression kan stige under forandringen¹⁰. Jobusikkerheden kan desuden føre til, at medarbejdere øger deres arbejdsindsats for at sikre egen ansættelse, og dermed

⁵ *Psychosocial risks and health effects of restructuring. Investing in well-being at work: Addressing psychosocial risks in times of change.* High Level Conference Organised by the European Commission and the Belgian EU Presidency. Brussels, 22-24 November 2010.

⁶ Simon Grandjean Bamberger, Anker Lund Vinding, Anelia Larsen, et al.: Impact of organisational change on mental health: a systematic review. *Occup Environ Med* 2012 69: 592-598

⁷ Landsbergis, Paul A. : The Changing Organization of Work and the Safety and Health of Working People: A Commentary. *Journal of Occupational & Environmental Medicine*, Jan. 2003, volume 45, Issue 1, pp 61-72

⁸ *Psychosocial risks and health effects of restructuring. Investing in well-being at work: Addressing psychosocial risks in times of change.* High Level Conference Organised by the European Commission and the Belgian EU Presidency. Brussels, 22-24 November 2010

⁹ Sveske, M., Hellgren, Ø, Marklund, S.: No security. A meta-analysis and review of job insecurity and its consequences. *J. Occup. Health Psychol.* 2002 7(3): 242-64.

¹⁰ Grunberg, L., Moore, S., Greenberg, E.S. & Sikora, P. (2008). The changing workplace and its effects: A longitudinal examination of employee responses at a large company. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 44(2), 215-236).

kan det give risiko for overbelastning i form af stress eller depressive symptomer. Når man først er begyndt at opleve nedsat psykisk velbefindende i form af f.eks. dårlig søvn, stress-symptomer eller emotionel udmattelse, peger forskningen på, at det kan smitte af på privatlivet og resultere i dårligere balance mellem arbejde og privatliv og have negative familiemæssige konsekvenser.

For de personer, som direkte mister deres arbejde som følge af omstruktureringer, virksomhedslukninger etc., har forskningen dokumenteret, at det kan have alvorlige helbredsmæssige konsekvenser, også selvom det kun er midlertidigt, man er uden arbejde. Personer, der har været udsat for virksomhedslukninger, findes således at have forhøjet risiko for kredsløbssygdomme, hospitalsindlæggelser, psykiske sygdomme og selvmord/selvmodsforsøg¹¹. Også de tilbageblevne medarbejdere på virksomheder, som har været igennem omstruktureringer og nedskæringsrunder, kan opleve konsekvenser i form af nedsat produktivitet, nedsat engagement i virksomheden og dårligere trivsel og helbred.

En af grundene er, at jobusikkerheden fungerer som en stress-faktor, der i sig selv belaster medarbejderne. Desuden fører omstruktureringer generelt til øgede krav i arbejdet og øget tidspres for de tilbageblevne. Dette bidrager til at øge risikoen for stress, forringet helbred, sygefravær og ulykker.

1.2.1 Buffer for forandringens negative konsekvenser

Oplevelse af mangel på information, inddragelse eller medindflydelse i forbindelse med omstruktureringer er i forskningen blevet relateret til øget sygelighed, sygefravær og nedsat mentalt helbred. Omvendt har social støtte både fra kolleger og ledelse vist sig at minimere de negative følger.

¹¹ Browning, M. & Heinesen, E. (2012). Effect of job loss due to plant closure on mortality and hospitalization. *Journal of Health Economics*, 31(4), 599–616

af omstruktureringer og nedskæringer. Ikke alene medarbejdere, men også ledere og ikke mindst mellemledere kan blive stærkt påvirket af omstrukturings- og nedskæringsprocesser. I landjordens virksomheder er der påvist effekter for leder og mellemledere i form af bl.a. søvnforstyrrelser, fysiske helbredssymptomer og depressive symptomer.

De alvorlige konsekvenser, der kan være tale om både for den enkelte og for virksomhederne, understreger vigtigheden af, at arbejdspladserne såvel som det omkringliggende samfund håndterer og gennemfører forandringer, strukturændringer og organisationsforandringer så fornuftigt som muligt og søger at begrænse de negative effekter på helbred og trivsel mest muligt. Der er evidens i forskningen for, at måden, hvorpå organisationsforandringer bliver planlagt og gennemført, er afgørende for, hvilke konsekvenser det får for medarbejdere og ledere. Forskning viser, at forhold som information, kommunikation, tillid, retfærdighed, forberedelse og forudsigelighed i forandringsprocessen er væsentlige positive faktorer for forløbet. Det har f.eks. Arbejdstilsynets opmærksomhed i guiden om den gode forandringsproces, der er baseret på denne viden ¹². Her gives 22 anbefalinger til, hvordan forandringer kan håndteres, så forandringen kan være rimelig vellykket.

1.3 Projektets fokus

Megen international forskning om forandringer har således studeret sammenhængen mellem forandringer og helbred. Nærværende pilotprojekt har ikke primært det sigte. Vores fokus er især på, hvorledes danske fiskere har oplevet mangfoldigheden af forandringer i fiskeriet – om fiskerne oplever dem som positive (opløftende) eller negative (bekymrende). Vi er dog også i mindre målestok inde på fiskernes helbredsforhold, herunder hvordan fi-

¹² Vejledning fra Arbejdstilsynet, 2013: *Et godt psykisk arbejdsmiljø – når der sker forandringer på arbejdspladsen.*

skerne synes de trives, og hvordan de selv vurderer visse helbredsforhold. Det vil de følgende kapitler handle om, men først om hvordan undersøgelsen er lavet.

Kapitel 2. Om materialet og anvendt metode

Der er gennemført samtaler med 20 aktive fiskere hjemmehørende i Esbjerg, Hvide Sande, Hanstholm, Hundested, Gilleje samt med bundgarnsfiskere fra Sjællands-området (Rødvig, Fakse Ladeplads, Kalvehave, Karrebæksminde, Klintholm). Interviewene fandt sted i april-maj 2014.

Størstedelen af fiskerne er fundet ved tilfældigt udtræk af fiskefartøjer på basis af "Fiskeriflåden illustreret 2013". Der blev udtrukket 24 fiskefartøjer, hvor 14 fiskere havde mulighed for og fandt tid til at deltage i samtalerne med os. De resterende 6 interviewede fiskere er bundgarnsfiskere, hvor Bundgarnsudvalget stillede sig til rådighed. I fiskeflåden er der et begrænset antal fartøjer over 40 meter. Vi ville gerne have haft disse fartøjer med i interviewene, men det lykkedes desværre ikke, da de var på havet på planlagte undersøgelsestidspunkt.

Vi har i forbindelse med projektets udførelse fået god bistand fra de lokale fiskeriforeninger, f.eks. til afholdelse af fokusgruppe-møde med fiskerne (herom senere), og vi har været inviteret til flere af de lokale fiskeriforeningers generalforsamlinger.

Projektet er udført i et samarbejde mellem Fiskeriets Arbejds miljøråd (FAR) og Center for Maritim Sundhed og Samfund (CMSS), Syddansk Universitet, Esbjerg. Nærværende rapport har været drøftet med FAR, og FAR har ydet projektet god bistand. Rapportens tekst og konklusioner er projektgruppen i CMSS dog alene ansvarlig for.

2.1 Metode

Materialet, der ligger til grund for denne rapport, omfatter litteraturstudie, indsamling af faktuelle informationer, data og statistik, og især interviews

med fiskere. Der er således gennemført fire fokusgruppeinterviews af 20 fiskere i grupper omfattende henholdsvis 3 og 5 deltagere samt to grupper med 6 deltagere. I forbindelse med fokusgruppeinterviewene blev der afslutningsvis gennemført en lille spørgeskemaundersøgelse til belysning af de interviewede fiskeres trivsel og helbredsforhold.

Ydermere har vi foretaget 11 strukturerede telefoninterviews med fiskere, der fornyeligt har forladt fiskerierhvervet, med sigte på at få indblik i årsagerne til deres ophør i fiskeriet. Disse interviews belyses i særskilt rapport "Fiskerne der forsvandt" 2:2015, som aktuelt er under udarbejdelse.

En stor tak til de deltagende fiskere. Uden deres hjælp ville denne rapport ikke have været mulig.

2.1.1 Fokusgruppeinterview

Projektet har karakter af at være et pilotprojekt for at skabe et kvalificeret grundlag for videre studier. Forskningsmæssigt er projektets undersøgelsesfelt uopdyrket. Vi har på baggrund heraf valgt metodisk at benytte os af interview-metoden for at få indblik i, hvordan fiskerne opfatter deres "verden", og vi har benyttet os af fokusgruppeinterviews. Fordelene ved et gruppeinterview er, ud over at det er tidsbesparende, at gruppensammenspillet mellem interviewpersonerne betyder, at de må forholde sig til både egne og andres synspunkter – hvorfor der oftest kommer mange forskellige synspunkter frem vedrørende de emner, der sættes i fokus for gruppen. Fokusgruppeinterview betragtes således som værende velegnede til eksplorative undersøgelser¹³ på et nyt område, eftersom den livlige og kollektive ordveksling kan bringe flere spontane ekspressive og emotionelle synspunkter

¹³ Eksplorativ undersøgelse er forskning, der sigter imod at udvikle ideer, begreber eller teorier og således i mindre grad teste bestemte hypoteser.

frem, end når man bruger individuelle ofte mere kognitive interviews^{14 15}. Gruppeinteraktionen kan dog på sin vis medføre, at kontrollen over interviewforløbet reduceres, og den mindre styrende interviewstil, der kendetegner fokusgruppeinterviewet, sætter derfor betydelige krav til den, der gennemfører interviewet. Eksempelvis var vi under interviewene opmærksomme på at skabe en behagelig og inkluderende atmosfære, hvor eventuelt dominerende personer blev holdt i "en kort line", mens andre, der var mere tilbageholdende, blev spurgt direkte om svar.

2.1.2 Fremgangsmåde

Fokusgruppeinterviewene blev afholdt i Hanstholm, Hundested, Hvide Sande og Karrebæksminde. Interviewene blev gennemført i april-maj 2014, og de havde en varighed på i gennemsnit omkring 2½ timer, varierende fra 2 timer til 3½ timer, fraregnet introduktion og smalltalk før og efter mødet. Alle gruppeinterviews blev optaget digitalt og efterfølgende transskriberet.

For at skærpe projektets fokus og lette ordvekslingen mellem de fiskere, der deltog i gruppeinterviewene, gjorde vi brug af 17 dialogkort. Hvert kort repræsenterede et emneområde, f.eks. arbejdsmiljø, søsikkerhed, lånemuligheder, kvoter, og var visualiseret med et billede og supplerende tekst. Disse dialogkort kan ses i bilag 2.

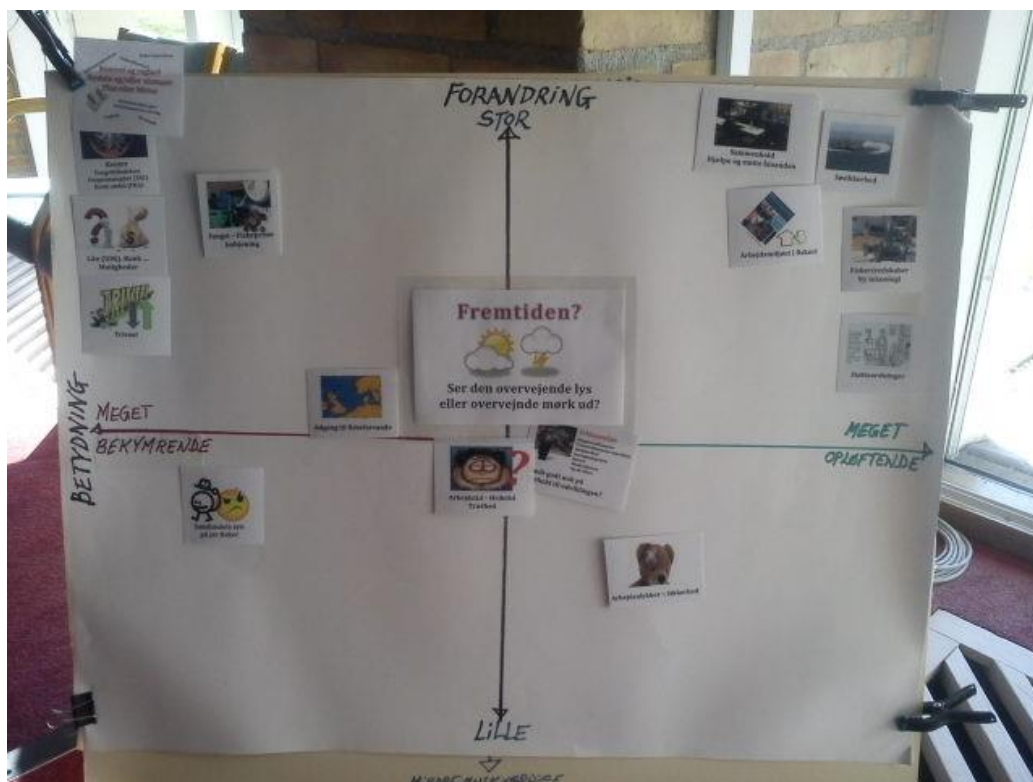
Hvert interview startede med, at vi præsenterede de forskellige dialogkort og de emneområder, de repræsenterede. Hertil havde fiskerne mulighed for at komme med eventuelle tilføjelser eller ændringer, hvis de kort, vi havde taget med, ikke var dækkende – dette var dog ikke tilfældet. Fiskerne fik derefter til opgave at diskutere dialogkortets tema. Hvert tema blev afsluttet

¹⁴ Kvale, Steinar og Brinkmann, Svend, 2009: *InterView – introduktion til et håndværk*, 2. Udgave. Hans Reitzels Forlag, København 2009

¹⁵ Halkier, Bente: *Fokusgrupper*. Samfundslitteratur, RUC-forlag, 2003.

med, at de i fællesskab satte dialogkortet ind i et diagram, der tog udgangspunkt i, hvordan fiskerne – partsfiskerne og fiskeskipperne - oplevede, at det givne emneområde havde forandret sig inden for de seneste år. Den ene diagramakse viser således, om fiskerne mener, at forandringerne havde været store eller små, og den anden akse i hvor høj grad, de fandt denne udvikling bekymrende eller opløftende. Nedenstående billede illustrerer svarene fra et af gruppeinterviewene.

Billede 2.1 - Oversigt over positiv/negativ diagram



Vi havde fra start et ønske om også at undersøge – og ikke mindst indsamle - forslag til, hvad der ifølge fiskerne kunne forbedres indenfor hvert af emneområderne. Vi udarbejdede derfor et andet positiv/negativ diagram ud fra nogenlunde den samme disposition, som bekrævet ovenover. Det var dog kun tidsmæssigt og praktisk muligt at gennemføre denne del af interviewet i påtænkte form med fiskerne, vi mødte i Hvide Sande og Hundested. Med dis-

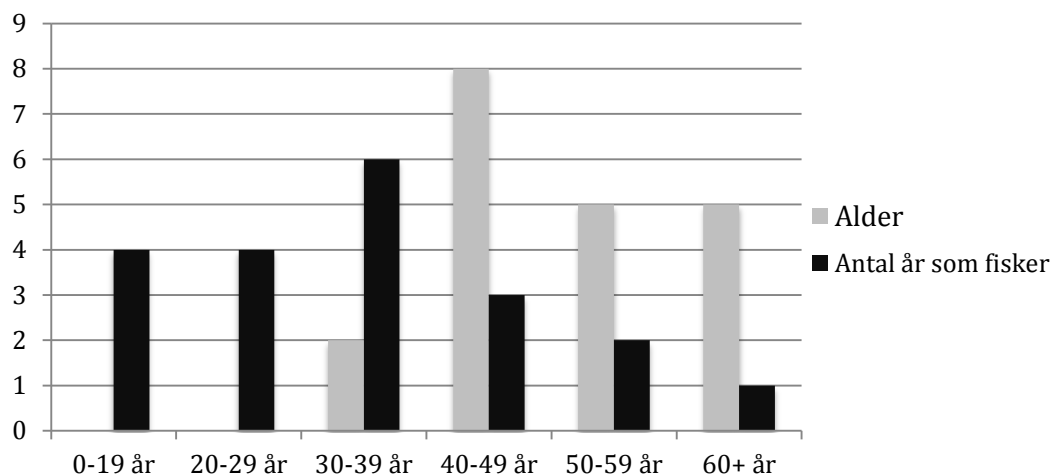
se fiskere tog vi udgangspunkt i de samme 17 dialogkort og bad dem om at diskutere placeringen af hvert kort på et diagram over, hvor ønskværdig en fremtidig forandring på et givet område var, og i hvilken grad det var muligt at ændre disse emnemæssige forhold. Ved eksplicit at knytte 'virkelighedens begrænsninger' til en særskilt akse, fik vi det utopiske element ind i diskussionen. Dette gav os et indblik i, hvad fiskerne selv så som de mest presserende områder, samt hvad de fandt efterstræbelsesværdigt og muligt at forandre. Der blev desuden spurgt ind til, om fiskerne havde nogle konkrete løsningsforslag, der kunne imødekomme nogle af deres forandringsønsker. Ved de to andre gruppeinterview nåede vi som sagt ikke at gennemføre denne metode helt som påtænkt, men der kom dog i forbindelse med diskussionen af de forskellige dialogkorts temaer forskellige typer forslag til løsning, så følgende kapitler indeholder også et mere samlet billede af fiskernes syn på forbedringer i fiskeriet.

2.2 Om de deltagende fiskere i undersøgelsen

Den undersøgte gruppe af aktive fiskere består som nævnt af tilfældigt udvalgte, og for bundgarnsfiskernes vedkommende af deres Bundgarnudvalg. Alle udfyldte til start i fokusgruppeinterviewet et kort spørgeskema om, hvem de var, og hvilken baggrund de havde. Deres svar viser følgende:

Alle interviewede fiskere har mange års erfaring i fiskerierhvervet. I gennemsnit 33,1 år, varierende fra 11 til 60 år (se figur 2.1). Aldersmæssigt er gruppen i snit 52,2 år. Langt hovedparten af fiskerne er startet i erhvervet i en ung alder (15-18 år), nogle 'først' i 21-23 års alderen, og en enkelt som 36 årig. I gennemsnit debuterede de i fiskeriet som 19 årig. Langt de fleste har desuden familiær baggrund i fiskeriet, hvoraf flere er tredje- eller mange-års generations fiskere.

Figur 2.1 - Fiskernes alder og antal år som fisker (antal personer)

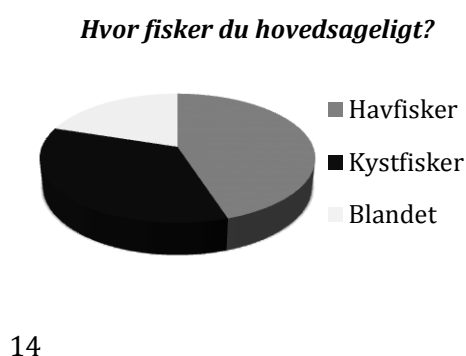


Alle, undtagen én, var gift/samboende, og 8 ud af de 20 fiskere havde hjemmeboende børn.

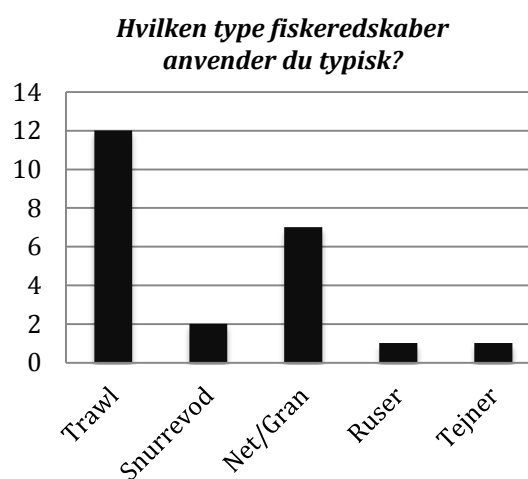
Deres beskæftigelse i erhvervet viser, at 15 af de 20 fiskere er fiskeskippere, og de resterende 5 er partsfiskere. Skipperne er således lidt overrepræsenteret i undersøgelsen. Fiskerne er typisk på et fiskefartøj med en samlet besætning på 2-3 fiskere, om end flere er 4-6 fiskere om bord; heraf ét enkelt fartøj desuden med elev. Seks af fiskerne fisker alene. Det seneste år havde fiskerne i snit 148 havdage, varierende fra ca. 100 til knap 200 havdage.

Som det ses af figur 2.2, er de fleste havfiskere; syv er kyst-/kystnære fiskere og fire blandet hav- og kystfiskere. Det mest udbredte fangstredskab er trawl (se figur 2.3). Herefter følger garn/net/rusefiskeri; enkelte anvender snurrevod, og tejner optræder også.

Figur 2.2 - Fiskeområde



Figur 2.3 - Typiske fangstredskaber



Størrelsen på fiskernes fiskefartøjer varierer, som vist i nedestående tabel 2.1, med en overvægt af mindre fartøjer, hvilket også er gældende i det samlede antal fiskefartøjer i Danmark.

Tabel 2.1 - Fiskefartøjernes længde

	Under 12 m.	12-14,9 m.	15-17,9 m.	18-23,9 m.	24-39,9 m.	40 -
Antal	6	4	5	3	2	0

2.2 Sammenfatning - undersøgelsesgruppen og metode

Samlet set afspejler de fiskere, der deltog i vores fokusgruppeinterview, på rimelig vis den generelle beskæftigelse i dansk erhvervsfiskeri. Når der sammenlignes med Fiskeristatistisk Årbog 2012, udgivet af Natur- og Erhvervsstyrelsen, findes således en rimelig overensstemmelse i forhold til: fartøjskategorier, fangstredskaber og antal havdage.

Aldersmæssigt er interviewgruppen ligeledes meget lig alle danske erhvervsfiskere. Interviewgruppen er i snit 52,2 år; blandt alle danske erhvervsfiskere var gennemsnitsalderen i 2013 48,7 år, men noget højere for fartøjssejerne 53,1 år (nyeste tal er fra 2012) ¹⁶.

Den danske fiskerisektor kan opdeles i: Industrifiskeri, pelagisk fiskeri og demersal fiskeri. De deltagende fiskere i undersøgelsen udfører pelagisk og/eller bund-/demersalfiskeri. Nogle udfører desuden industrifiskeri i perioder, men vi er usikre på, om industrifiskeri-sektoren er tilstrækkelig inkluderet i vores undersøgelse.

I undersøgelsen er der gjort brug af fokusgruppeinterview, der betegnes som en kvalitativ metode, og dermed er det ikke objektiv viden man får, da

¹⁶ *Fiskeriet i tal 2014*. Fiskeriets Arbejds miljøråd, 2014

det er de deltagende fiskeres oplevelser og egne synspunkter på sagen, der kommer frem i vores interview. Til trods for den tilstræbte bredde og gode repræsentation af fiskere, der deltager i undersøgelsen, er det dog ikke muligt at generalisere sikkert på baggrund af et datagrundlag på 20 personer. Det skal dog nævnes, at erfaringerne fra interviewundersøgelser er, at når man gennemfører cirka 15 interview, får man et rimeligt dækkende billede af det undersøgte emne, og udvidelse af undersøgelsesgruppen ud over de 15 bibringer typisk ikke med væsentligt nyt.

For at styrke undersøgelsens grundlag og konklusioner har vi indsamlet data og statistikker på området, der supplerer fiskernes udtalelser og som bidrager til perspektivering af det undersøgte felt.

2.2.1 Fiskeskippere og partsfiskere – i samme båd?

Interviewene omfattede såvel skippere som partsfiskere. I interviewene lavede de i fællesskab en samlet vurdering af de undersøgte temaer, jævnfør oversigten i næste kapitel figur 3.1. Interviewene havde ikke direkte fokus på at undersøge forskelle og ligheder de to grupper imellem, men svarene fra henholdsvis fiskeskippere og partsfiskere viste gennem interviewene, at deres oplevelser af forandringerne var meget sammenfaldende. En nærliggende forklaring er, at de er i "samme båd", og deres respektive indtjening er afhængig af fangst og priser i en udbyttedelingsform aftalt i Overenskomst mellem Danmarks Fiskeriforening og 3F¹⁷.

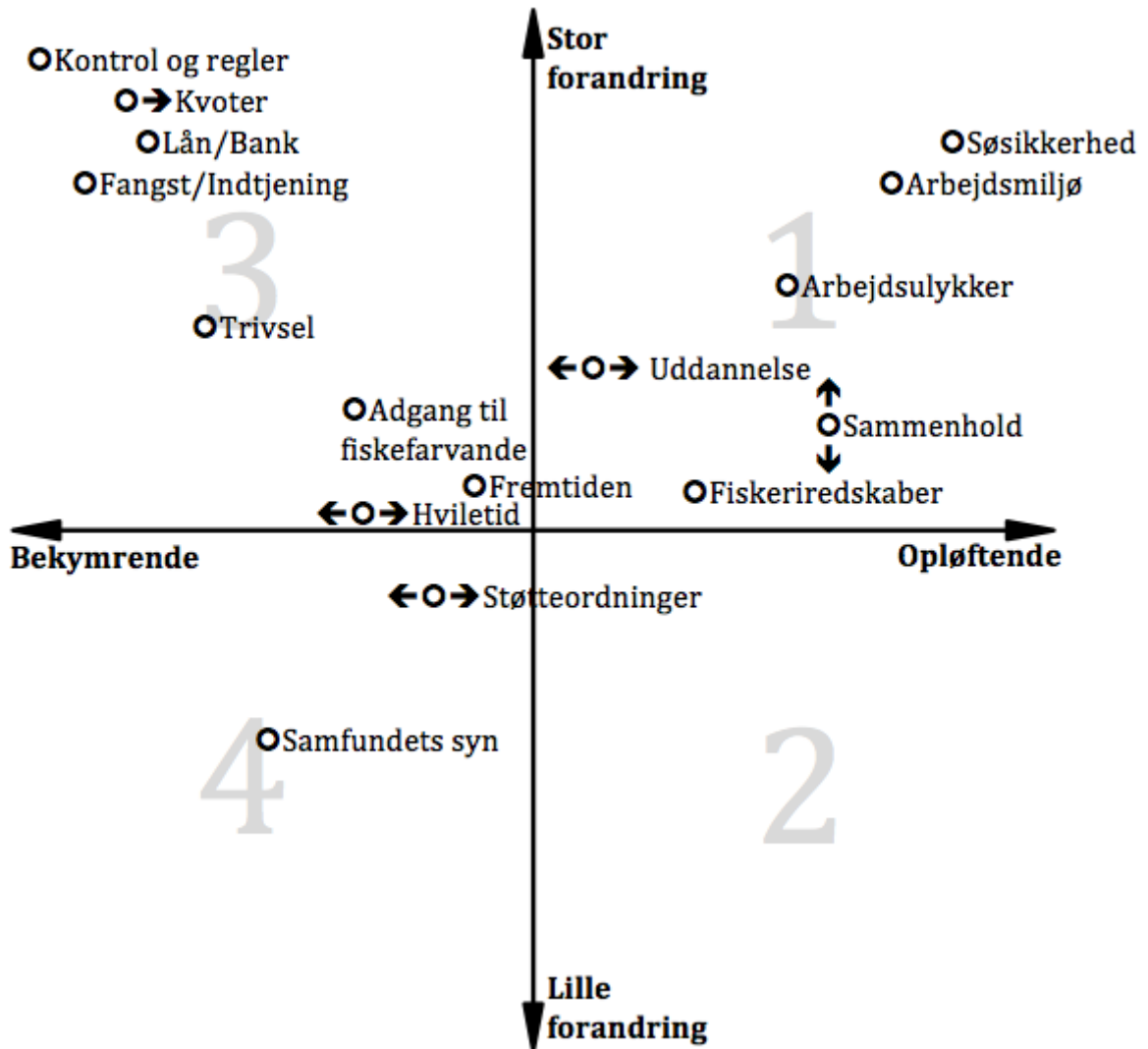
¹⁷ *Overenskomst 2014-2017*. Overenskomst mellem Danmarks Fiskeriforening og 3F Fagligt Fælles Forbund, Transportgruppen.

Kapitel 3. Et første overblik

Vi har i nedenstående diagram sammenfattet fiskernes placering af de respektive dialogkort, så læseren kan få et første overblik over fiskernes syn på deres "verden". Ved de fleste af temaerne var placering af kortet meget sammenfaldende uanset om det var hav-, kyst eller kystnære fiskere. Ved andre temaer har vi indsat pile for at markere, at her var svarene noget delte. Det fremgår af bilag 1, hvor svarene fra hvert interview-område – Hanstholm, Hvide Sande, Hundested, Karrebæksminde - er angivet, og som danner grundlaget for oversigten nedenfor.

Fiskernes bedømmelse af de undersøgte temaer er meget polariserede, hvor en stor del er placeret i diagrammets felt 1: Forandring – Opløftende, og modsat en stor del i felt 3: Forandring – Bekymrende. Dette vil blive uddybet i de følgende kapitler, hvor fiskernes nuancerede svar gennemgås systematisk.

Figur 3.1 - Samlet oversigt over fiskernes syn på forandringerne i erhvervet



Kapitel 4. Arbejdsmiljø og sikkerhed i fiskeriet

Kapitlet handler om fiskernes syn på deres arbejdsmiljø, arbejdsulykker og søsikkerhed og om, hvordan risici vurderes. Når vi i kapitlet henviser til arbejdsmiljøet, er der hovedsageligt tale om det fysiske arbejdsmiljø - og altså ikke det psykiske arbejdsmiljø. Dette skal ses i lyset af, at fiskerne selv lavede denne opdeling, da udviklingen på henholdsvis det fysiske- og psykiske arbejdsmiljøområde har bevæget sig i hver sin retning. Således er den overordnede opfattelse af søsikkerheden og det fysiske arbejdsmiljø blandt de interviewede fiskere positiv, og de fremhæver, at der generelt har været en god udvikling på området de seneste del år. Hvorimod udviklingen af *"Det psykiske arbejdsmiljø går den anden vej med stor forandring til det negative"*, som det udtrykkes af såvel kystnære, kyst- som havfiskerne.

4.1 Arbejdsmiljøet og sikkerhed

4.1.1 Arbejdsulykker

Fiskerne som helhed finder, at der er sket en positiv udvikling af det fysiske arbejdsmiljø og de fremhæver, at der er sket et holdningsskifte i fiskeriet i forhold til sikkerhedskulturen. Sikkerhed er nu noget, fiskerne snakker langt mere åbent om, som de er blevet mere bevidste om og som er blevet forbedret gennem forskellige tiltag. Som en af kystfiskerne konstaterer:

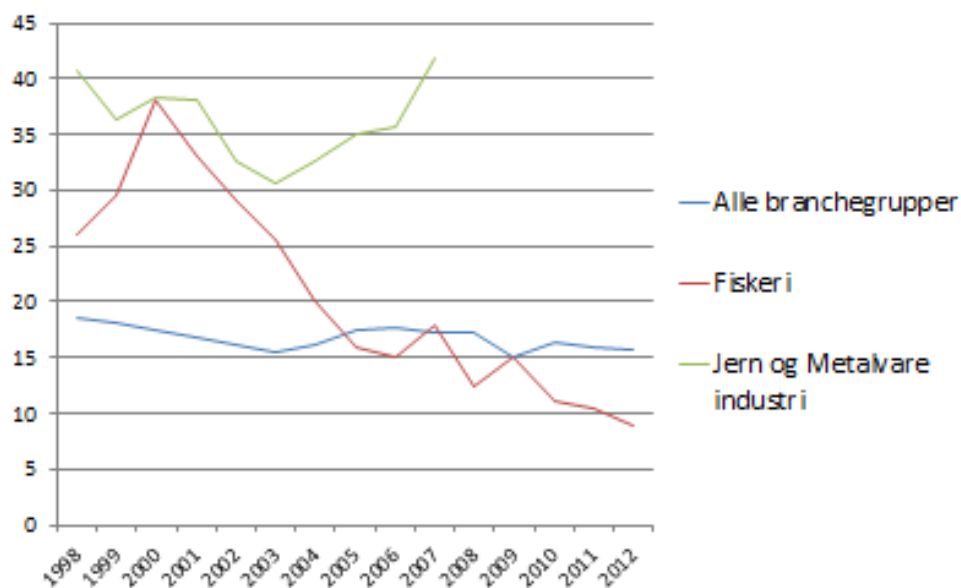
"Sikkerheden er noget, der modnes. Der er kommet et større fokus på sikkerhed, og vi snakker meget om det. Hvilket betyder, at opmærksomheden på sikkerheden er steget, og derfor har vi også haft en mere positiv udvikling på området."

Tilsvarende konkluderes i undersøgelsen "Sikkerhed i fiskerierhvervet" fra 2013 ¹⁸, der bygger på interview med fiskere og analyse af udviklingen i anmeldte arbejdsulykker, hvor sidstnævnte viser en positiv, markant ændring af incidensraten i arbejdsulykker i perioden fra 1998-2012. Der er således sket et fald i anmeldte arbejdsulykker fra 26 anmeldte ulykker per 1.000 fiskere i 1998 til 9 anmeldte arbejdsulykker per 1.000 fiskere i 2012.

Udviklingen i **anmeldte arbejdsulykker** i fiskeriet 1998-2012 fremgår af figur 4.1. I figuren sammenholdes udviklingen i anmeldte arbejdsulykker i fiskeri med alle danske branchegrupper samt udviklingen i et andet højrisiko ulykkesområde, hvor der her er valgt Jern og Metalvareindustri.

¹⁸ Grøn, S. et al: *Sikkerhed i fiskerierhvervet*. Center for Maritim Sundhed og Samfund, SDU Esbjerg, januar 2014

Figur 4.1 - Anmeldte arbejdsulykker pr. 1000 beskæftigede



Kilder:

Alle branchegrupper og Jern og Metalvare¹⁹: *Anmeldte arbejdsulykke. Årsopgørelser*. Arbejdstilsynet.

Fiskeri: *Anmeldte arbejdsulykker til fiskeriets Arbejds miljøråd*. Grøn, S. et al.: *Sikkerhed i Fiskerierhvervet*, 2014

Som det fremgår af figur 4.1 var der i fiskeri en stigning i anmeldte arbejdsulykker 1998-2000. I denne periode iværksatte Fiskeriets Arbejds miljøråd en kampagne for at få alle arbejdsulykker anmeldt. Kampagnen synes at have haft god effekt; anmeldte arbejdsulykker steg. Modsat i andre erhvervsområder uden lignende kampagne, hvor der i denne periode var et fald i arbejdsulykker. I de efterfølgende år blev der i fiskeriet iværksat forskellige forebyggelsestiltag, og figur 4.1 viser, at anmeldte arbejdsulykker faldt markant 2001-2012. Et andet højrisiko arbejdsulykkesområde i 2000 var Jern og Metalvareindustrien. I denne branche ses ikke tilsvarende positive udvikling, som konstateres i fiskeri; forekomst af arbejdsulykker i Jern og Metalvareindustrien har i hele perioden ligget på et højt niveau. I fiskeriet har

¹⁹ Erhverv-klassifikationen blev ændret i Arbejdstilsynet og der foreligger derfor ikke data for 'Jern og Metalvareindustri' efter 2007

anmeldte arbejdsulykker siden 2005 været under landsgennemsnittet, og de iværksatte sikkerhedstiltag synes at have haft en meget positiv effekt. Tallene for fiskeri afspejler således en dobbelt succes: Arbejdsulykker anmeldes og synliggøres, og sikkerhedstiltag er iværksat, og tallene peger på, at det har været med meget god effekt.

4.1.2 Fysisk arbejdsmiljø

Ud over ændret sikkerhedskultur angiver fiskerne også, at der er sket betydelige teknologiske forbedringer ombord på fiskefartøjerne, hvilket har betydet, at det fysiske arbejdsmiljø (nedslidning, støj, vibrationer, m.m.) har forandret sig til det bedre. F.eks. fortæller havfiskerne herom:

”Generelt har arbejdsmiljøet udviklet sig til det bedre. Det er meget opløftende (...). Der er kommet skridsikring på dækket, dæksindretning med lukket arbejdsdæk og transportbånd, så arbejdsstillinger er blevet meget bedre, bedre afskærmninger, rulle dæmpningstank.(...) Og støjdæmping gennem såvel bedre isolering som nye motorer, der støjer meget mindre. Vores mandskabsforhold er også blevet betydeligt bedre. (...). Vores største problem i dag er det psykiske pres – at du aldrig ved, hvornår de (red. fiskerikontrollen) vil give en bøde, og ikke mindst at dagen i morgen nærmest er uforudsigelig. Det tærer mere og mere på én.”

Deres oplevelse er altså, at de ikke længere udsættes for samme ergonomiske og fysiske belastninger og generelle risici som tidligere, hvor arbejdsmedicineren Jens Peter Johansen tilbage i 1998 konkluderende, at fiskerne havde et ”overordentligt hårdt fysisk arbejdsmiljø”²⁰. Arbejdsskadeforsikringspræmien i fiskeri afspejler, at fiskeriet har været et højrisiko fag. Præmieoversigten over arbejdsskadeforsikringer viser i 2014, at den gennem-

²⁰ Johansen, J.P.: *Rygbelastninger i fiskeriet*. Aalborg Sygehus Nord, Arbejdsmedicinsk klinik. 1998.

snitlige præmie pr. fuldtidsbeskæftiget havfisker var 24.441 kr. Til sammenligning lå øvrige fag i branchegruppen "Landbrug, gartneri og fiskeri" mellem 4.500 – 6.500 kr.²¹. Forbedret arbejdsmiljø i fiskeriet vil således på sigt for fartøjsejeren medføre en betydelig økonomisk besparelse i udgift til den lovpligtige arbejdsskadeforsikring. At arbejdsmiljøet er blevet bedre, det er nedsættelsen af arbejdsskadeforsikringspræmien i fiskeriet med 10 % for 2015, et udtryk for.

Fiskerne oplever selv, at risikoen for nedslidning er blevet mindre, og at "tanken om at noget kan gå galt" ikke i samme grad som tidligere påvirker dem, når de sejler ud. En af fiskerne udtrykker det på denne måde: *"Dengang var det farligt at fiske, og det vidste man jo bare, men det har heldigvis ændret sig betydeligt til det bedre."*

Her skal man holde for øje, at denne 'tryghedsfølelse' muligvis hænger sammen med, at ingen af de interviewede fiskere selv har oplevet en alvorlig arbejdsulykke de seneste år. Dog påpeger de, at mange af dem har måttet skære ned i besætningsstørrelsen grundet de økonomiske forhold, og at dette har medført en følelse af større usikkerhed. Som en fisker fra Hundested beskriver det:

"... selvfølgelig har det betydet, at arbejdsulykkerne har større chance for at ske, da man ikke er det samme antal folk til at holde øje med hinanden. Når man er én mand på dækket i stedet for de før to, kan det betyde, at risikoen bliver større. Men vi er bevidst om faren."

Nedskæringer i besætningen og ønsket om at kunne holde omkostningerne nede synes således at have medført, at nogle fiskere føler sig nødsaget til at tage en større risiko, både hvad angår lovgivning og sikkerhed. Ud over at

²¹ kilde: www.Forsikringogpension.dk/arbejdsskadeforsikring/præmieoversigt.

mulighederne for en ulykke øges, kan det psykiske arbejdsmiljø også belastes af bevidstheden om, at man lovgivnings- og sikkerhedsmæssigt bevæger sig ud på dybt vand – for nu at blive i terminologien.

4.1.3 Arbejdsmiljøregler - hjælp og støtte til arbejdsmiljøarbejdet

I 1993 trådte reglerne om sikkerhedsarbejde i fiskeskibe i kraft ²². Fiskerne er positive over for regler *"det er godt og nødvendigt, men det er godt, at arbejdsmiljøreglerne er fleksible. Det er nødvendigt i og med, at vores arbejde er så omskifteligt. Mig bekendt er reglerne i Norge anderledes, f.eks. regel om 2-holds drift ift. hviletid. Det ville vi slet ikke have råd til."*

Og en anden havfisker supplerer: *"Når vi er ude, så er vi på, og vi kan ikke bare gå fra og til køjs, når det hele kører. Der kan være lange perioder, hvor alle mand arbejder særdeles intensivt, og vi er alle afhængige af hinanden."*

En del af fiskerne havde erfaring med og havde fået god støtte til deres sikkerheds- og arbejdsmiljøarbejde fra Fiskeriets Arbejdsmiljøråd: *"Vi fik gode råd, og det virker."* Arbejdspladsvurdering, APV, er et andet forhold, som fremhæves positivt.

"Vi snakker mere om sikkerhed, og vi laver risikovurdering. Det er godt og nyttigt. Hver gang jeg får en ny mand om bord, gennemgår jeg risikoen med ham og bruger her f.eks. vores APV. Det er fint."

4.1.4 Opsamling

Selvom der generelt blandt fiskerne er enighed om, at det fysiske arbejdsmiljø og arbejdsulykker har udviklet sig i en positiv retning i forhold til tidligere, er der stadig en række udefrakommende – hovedsageligt økonomiske – faktorer, der er med til at trække denne udvikling i en anden, mere negativ

²² Søfartsstyrelsens bekendtgørelse om sikkerhedsarbejde i fiskeskibe, ikrafttrædelse 1.januar 1993.

retning, og som sætter dem under et psykisk pres. En fisker udtrykker det på følgende måde:

"Vi kæmper med tre dårligheder: Lånemuligheden, kvoter og "bagatel-kontrollen" – de går negativt ud over trivslen."

Fiskernes opfattelse af et godt arbejdsmiljø og vægtning af sikkerhed bliver således påvirket af andre forhold, der ikke direkte relaterer sig til det arbejdsmiljømæssige område. Et forhold mellem sikkerhed, fangst og økonomi, som en kystfisker humoristisk beskriver således:

"En fisker har først fanget fisk nok, når hans båd er ved at synke."

Fiskerne udtrykker samstemmende, at sikkerhed og risici er noget man arbejder kontinuerligt med. Men det er en risikovurdering mange af fiskerne føler sig nødsaget til at holde op imod deres muligheder for at kunne fange fisk. En balancegang mellem hvad der er sikkerhedsmæssigt forsvarligt, og hvad der er økonomisk nødvendigt. At få denne ligning til at gå op synes kun at være de færreste fiskere forundt.

4.2 Hviletid - "Hellere fange fisk og være træt end udhvilet og fattig fisker"

Træthed (fatigue) har været et tiltagende fokusområde på det maritime felt. Fatigue i handelsflåden er forskningsmæssigt studeret en del ²³, men tilsvarende er ikke tilfældet i relation til fiskeri, hvor der kun er meget få studier, og alle er behæftet med forskningsmæssig usikkerhed. Disse studier antyder dog, at træthed i fiskeriet synes at være et betydeligt problem ²⁴. En engelsk spørgeskemaundersøgelse fra 2010, omfattende 81 fiskere, viste således, at

²³ se fx Allen, P. et al: *Seafarer's fatigue: A review of the recent literature*. International Maritime Health, 2008, 59, 1-4.

²⁴ Annbjørg S. et al: *A review of fatigue in fishermen: a complicated and underprioritised area of research*. Int Maritime Health, 2014; 65, 3: 166–172

60 % mente, at deres personlige sikkerhed havde været i fare grundet fatigue i arbejdet. 13 % angav, at de direkte havde været involveret i fatigue relaterede ulykker ²⁵. At overføre disse tal til dansk fiskeri vil utvivlsomt være forbundet med usikkerhed, da engelske fiskefartøjer angiveligt, sammenlignet med dansk fiskeri, har en svag udbygget sikkerhedskultur.

Problemstillingerne med fatigue, risikoen for ulykker og helbredsproblemer har medført, at der internationalt og nationalt er vedtaget regler om f.eks. fiskeres hviletid ²⁶. Der er desuden lavet guidelines til forebyggelse af træthed (fatigue) i fiskeri, f.eks. i New Zealand: *Fatigue management for Fishing Boats. Get your sleep. Reduce your risk.* ²⁷

Temaet "træthed og hviletid" indgik også i interviewene med fiskerne. Mange af de fiskere, vi talte med, pointerede, at udviklingen på området var bekymrende, om end forandringerne ikke havde været så store. Fiskerne fortæller, at reglerne om hviletid er fleksible, og det er de tilfredse med.

"Man er oftere træt. Der skal fiskes mere for at kunne tjene penge nok. Hviletidsreglerne er dog til at overholde, da reglerne er udformet og sammenholdt med fangstmuligheder. Kan der fanges fisk, må reglen om f.eks. 6 timers sammenhængene søvn godt sættes til side til fordel herfor. På en typisk 4 dages tur, svinger det dog. Nogle får i snit 6 timer i døgnnet, mens andre rammer de 2-4 timer. Med de priser vi har nu, så kan vi ikke lave en dagsløn, hvis ikke vi arbejder over de anbefalede hviletidsbestemmelser."

Ligeledes oplever fiskerene også, at deres muligheder for at holde pauser og tage hvil er blevet dårligere i takt med, at mandskabet ombord er reduceret.

²⁵ Allen, P. Wellens B., Smith, A.: *Fatigue in British fishermen*. Int. Maritime Health, 2010:62 (3): 154-158

²⁶ Bekendtgørelse om fiskeres hviletid – BEK nr 1011 af 16-08-2013.

²⁷ *Fatigue management for Fishing Boats. Get your sleep. Reduce your risk*. Udgivet af Maritime New Zealand, New Zealand Government, 2007.

Man har dog forsøgt at imødekomme problematikken en smule, som en kystfisker fortæller:

"Det er dårligere, end det har været. Før var der 3 til at tage en tørn ombord, nu er der kun to. Hvilket lægger et større arbejdspress på den enkelte fisker. Vi er dog opmærksomme på, at den manglende hviletid kan føre til ulykker, så vi har indrettet båden på en måde, der forhindrer den slags ting i at ske. Det er derfor ikke noget, der påvirker os særlig meget."

Andre påpegede:

"... hellere to end tre om bord, hvis den tredje mand ikke er inde i sagerne. Så vil han være til mere besvær end til gavn, og vi har travlt, når der fiskes. Men når du har god fangst, og det hele kører, så mærker du ikke trætheden. Det ville være en katastrofe, hvis jeg her skulle gå fra midt i det hele pga. hviletidsregler; jeg ville slet ikke kunne sove, men kun ønske at være på dækket og være med i spændingen."

En havfisker vurderede, at nedgang i bemanningen sker mest i kystfiskeriet - "mere i Østdanmark - end hos os". Ud fra undersøgelsen kan vi dog ikke sige noget sikkert om, hvorvidt det rent faktisk er tilfældet.

For bundgarnsfiskerne synes hviletidsreglerne ikke at være et påtrængende problem. Andet synes mere at trænge sig på:

"Vi arbejder, når det er lyst, og vi sover, når det er mørkt. Sammenlignet med det "normale" arbejdsliv er vores arbejdsdag dog blevet længere og længere. Men vi bundgarnsfisker har nogle særlige forhold, der dog gør, at det er nemmere at leve et "normalt" familiveliv osv. Et af problemerne med hviletiden er mere for os, at hvis du har for mange bekymringer - f.eks. ikke kan få økonomien til at

hænge sammen – så ligger du jo og spekulerer over alt muligt og har svært ved at sove, eller du vågner midt om natten. Så er du måske halvtræt, når du så skal ud og på arbejde.”

Selvom der til nogle tider kan være problemer i fiskeriet med at få sig hvilet og få sovet tilstrækkeligt, så gav fiskerne ikke udtryk for ønsket om, at hviletidsreglerne skal laves om. De fandt, at de gældende regler var gode nok. Én af fiskernes kommentarer hertil var:

”Om jeg synes hviletids reglerne skal laves om? Jeg har en stor bekymring om, at hvis man strammer reglerne, bliver det endnu sværere at kunne fange fisk nok til en dagsløn. Flere regler tager friheden ud af hånden på os. Vi kan jo sagtens sove de 6 timer, man siger, man skal have, men så har vi bare ikke tid til at fiske. Så vil vi hellere fange fisk og være trætte end udhvilede og fattige. Men det er da også klart, at vi kan fejle, når vi er trætte.”

4.2.1 Opsamling

Der er sket en række ændringer i fiskeriet, der for flere af fiskerne har betydet, at deres hviletid i perioder er blevet kortere. De oplever, at de skal 'løbe hurtigere'. På nogle fartøjer er de blevet færre om bord, og nogle har fået længere arbejdstid, og i perioder med ringe mulighed for sove-/hviletid. Fiskerne synes dog, at de kan tage højde herfor, og de synes, at de nuværende regler om hviletid er OK. Men udviklingen synes at have givet grobund for en vis bekymring hos fiskerne. Fiskerne er bevidste om, at træthed kan føre til flere ulykker, men hellere træt end fattig, som det udtrykkes. Fiskerne har dog svært ved at fremsætte konkrete løsningsforslag, da det på mange måder er det økonomiske pres og mulighederne for at fange fisk, der dikterer, hvornår og hvor meget hvile man kan tillade sig eller har mulighed for at tage.

4.3 Forandringsmuligheder i arbejdsmiljøet – fiskernes bud

På vores spørgsmål om, hvorvidt de havde forslag til yderligere forbedringer af arbejdsmiljøet, var svarene få. Generelt blev der givet udtryk for, at tingene altid kunne forbedres, men det blev fremhævet *"... dog er det vigtigt at eventuelle forbedringer er noget, vi fiskere kan se en mening i – ellers medfører det et yderligere pres."*

Enkelte bemærkninger til forbedringer fremkom. En af fiskerne pegede på hans egen til tider manglende efterlevelse af god sikkerhedsmæssig praksis:

"Meget sikkerhedsudstyr ligger i skabet, så det ikke går i stykker, da det er et krav, at det er med ombord, men det bliver ikke altid brugt til at løse de opgaver, der sikkerhedsmæssigt ville være forsvarligt. Men det er svært at argumentere imod, for hvis ulykken sker, vil man jo gerne have dobbelt så meget med."

Enkelte var inde på det udstyr, der lovmæssigt skal være ombord på fiskefartøjet, f.eks. redningsveste, hvor en kystfisker ønsker veste, der er nemmere at arbejde i:

"De veste, der er nu, er dog lidt stive og tossede. Mange har dem med ombord, men bruger dem ikke rigtig. Et ønske er bedre veste, der er til at arbejde i, så de bliver brugt i stedet for 'bare at hænge'. De er dog gode at have med, så hvis nu der skulle være noget, kan de tages i brug."

Nogle af fiskernes svar antyder, at de tilsyneladende ikke er helt opdateret angående moderne arbejds- og redningsveste, hvor de nyeste er forbedret, så vesten ikke hæmmer bevægelser under arbejdet, som traditionelle redningsveste gør, og har dermed ikke de ulemper, som ovennævnte fisker påpeger.

4.4 Sammenfatning

Udsagnet fra Hvide Sande-fiskeren: *"det er vigtigt, at eventuelle forbedringer er noget, vi fiskere kan se en mening i – ellers medfører det et yderligere pres"* kan ses som en slags nøgle til at forstå, hvorledes fiskerne føler, at de befinder sig i et krydspres mellem sikkerhed, lovgivning og indtjening. For dem handler udviklingen på arbejdsmiljøområdet ikke blot om, at tiltag giver mening i forhold til arbejdsulykker og sikkerhed, men betinges også af, at det skal give mening økonomisk og arbejdsmæssigt. Arbejdsmiljøet, selve arbejdet og fangsten, indtjening og økonomi kan ikke ses som særskilte faktorer, men skal ses i en helhed. Såfremt faktorerne er modstridende, og der er pres på deres indtjening, kan dilemmaer præge arenaen. Dilemmaet kommer til udtryk i forskellige fiskeres udsagn f.eks. *"hellere fange fisk og være træt end være en udhvilet og fattig fisker"*. At man ud fra et sikkerheds- og arbejdsmiljømæssigt synsvinkel kan kritisere denne type risikobetragtning er en ting, men det afspejler også det ambivalente krydspres fiskerne befinder sig i og de heraf mulige psykiske pres, risiko for ulykker og belastninger i arbejdet, som de er underlagt og må forholde sig til i deres arbejdsliv. Interviewene viser dog overordnet, at fiskernes risikovillighed har udviklet sig og er blevet mindre. Deres opmærksomhed på sikkerhed er styrket, og sikkerhedskulturen er højnet ²⁸, og forskningen viser, at netop et godt sikkerhedsklima er en afgørende faktor for at forebygge arbejdsulykker.

²⁸ Tilsvarende konkluderes i undersøgelsen Grøn, S. et al.: "Sikkerhed i Fiskerierhvervet", CMSS, SDU. 2014.

Kapitel 5. Søsikkerhed

I undersøgelsen af dødelighed og erhverv i perioden 1996-2005 konkluderes, at mandlige fiskere, tjenere og kokke er blandt de faggrupper, som har højest risiko for at dø for tidligt ²⁹. Deres dødelighed var omkring 70 pct. højere end gennemsnittet af danske lønmodtagere. Fiskerne omkom især ved ulykker, mens kokke og tjenere blev ramt af lungekræft og hjertesygdomme. Den i 2005 konstaterede markante overdødelighed i fiskeri skyldtes især relativt mange omkomne efter forlis. Os bekendt foreligger der ikke nyere offentliggjorte data om dødelighed og erhverv end senest fra 2005.

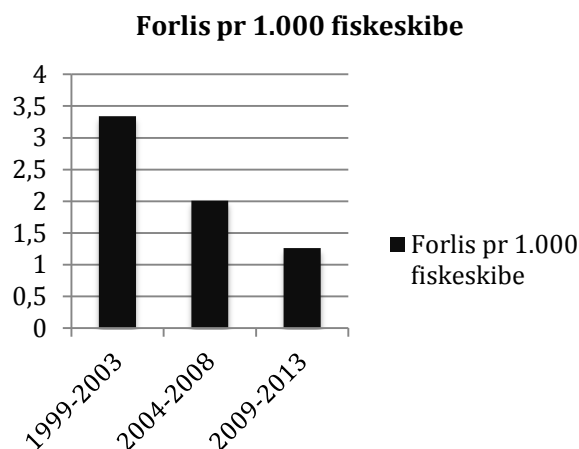
Søsikkerheden i fiskeriet har i flere omgange været i søgelyset. De mange konstaterede ulykker i fiskeriet affødte i år 2000 en pressemeddelelse fra Søfartsstyrelsen om, at søsikkerheden i fiskeriet var for dårlig, og at man ville forsøge at få nedbragt ulykker på havet ³⁰. Især de mindre fiskefartøjer optrådte hyppigt i ulykkesstatistikkerne.

Vi har set på udviklingen og kan konstatere, at den negative udvikling i søulykker og forliste fiskefartøjer er vendt de seneste 15 år. Statistikkerne viser at antallet af forlis varierer noget år for år. Derfor sammenligner vi 5-års perioder. I figur 5.1 er udregnet gennemsnit af forlis i hvert af 5-års perioderne, og som det ses af figuren, har antallet af forlis pr 1.000 fiskefartøjer været markant faldende i perioden 1999-2013 – og er i 2009-2013 kun knap en tredjedel af niveauet sammenlignet med 1999-2003.

²⁹ *Dødelighed og erhverv 1996-2005 – med et tilbageblik på 1970*. Danmarks Statistik, 2009

³⁰ *Dårlig søsikkerhed*. Berlingske 24. juli 2000.

Figur 5.1 - Forlis af dansk registrerede fiskefartøjer

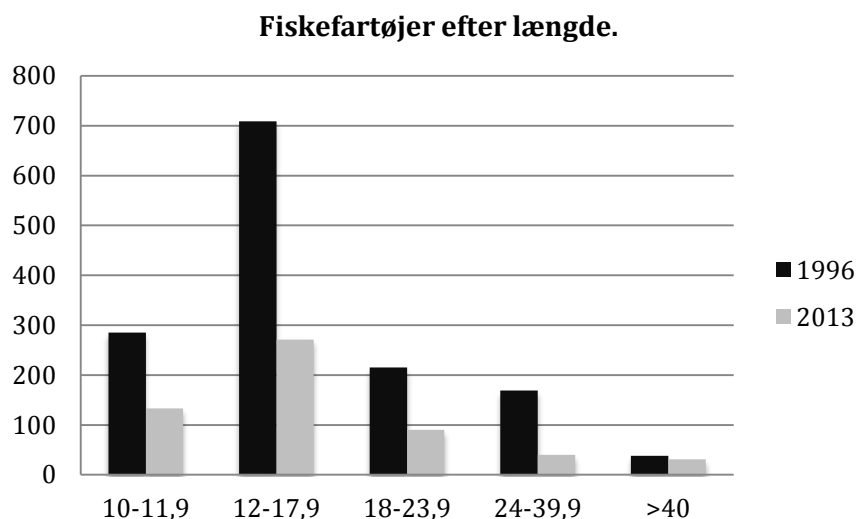


Kilde: Beregnet og sammenfattet på basis af data³¹ fra Søfartsstyrelsen

Søfartsstyrelsen bemærker, som nævnt ovenfor, at mindre fiskefartøjer optræder hyppigt i ulykkesstatistikkerne. Det er korrekt, men det er også den kategori af fartøjer, som der er langt flest af i fiskerflåden. Gennem årene er fiskerflåden blevet reduceret markant, men som figur 5.2 viser, er reduktionen ikke koncentreret til en specifik fartøjsstørrelse, men konstateres for alle fartøj – små som store fartøjer. Fiskeflådens sammensætning synes således ikke at være ikke ændret markant relativt set fra 1996 til 2013.

³¹ Forliste fiskefartøjer omfatter såvel erhvervsfiskere som bierhvervsfiskere. Sidstnævnte omfatter dog kun få forlis: 2 forlis 1999-2004, og 4 forlis 2004-2008. Tal for 2009-2013 forliste bierhvervs fiskefartøjer har vi ikke kunnet finde.

Figur 5.2 - Danske fiskefartøjer efter længde. 1996 og 2013.



Kilde: Søfartsstyrelsen

Angående forlis har vi kun kunnet finde data i Søfartsstyrelsen for 2004-2008. De viser: 22 forlis på fiskefartøjer mindre end 15 meter; 5 forlis blandt fartøjer 15-24 meter; 2 forlis blandt fartøjer 24-45 meter; og 2 forlis blandt de største fartøjer større end 45 meter. Der skete således langt flest forlis i 2004-2008 på de mindre fiskefartøjer (mindre end 15 meter), men det er også det segment af fiskefartøjerne, som er langt størst i fiskeflåden jf. figur 5.2, så der synes ikke at være sikker sammenhæng mellem fiskefartøjets størrelse og forlis.

Tallene for anmeldte arbejdsulykker i fiskeriet er markant reduceret. Det viser tallene, og fiskernes oplevelse af arbejdsforhold og risici er sammenfaldende hermed. Tilsvarende positive udvikling kan således også konstateres i relation til forliste fiskefartøjer, og i forhold til søsikkerheden er fiskerne ikke i tvivl: *"Det er klart til det bedre, og det er meget opløftende"*. Fiskerne fremhæver, at når der sker ulykker til søs, så undersøges det grundigt, *"og der tages handling, og vi får gode råd og vejledninger fra Fiskeriets Arbejds-*

miljøråd". Kampagnematerialet "Stabilitetsguide for mindre fartøjer" ³² angives som eksempel herpå.

5.1 Årsager til søulykker – og iværksatte forbedringer

Ved søulykker og forlis udarbejder Den Danske Maritime Havarikommission en fyldig redegørelse efter hver hændelse. Rapporterne viser varierende årsager til forlis af fiskefartøjerne. I perioden 2000-2012 var der seks forlis efter vandindtrængning i maskinrum på ældre ombyggede træskibe, oprindeligt bygget til konsumfiskeri, men som lejlighedsvis blev anvendt til industrifiskeri. Fartøjerne lå i længere perioder i havn og med deraf følgende risiko for udtørring af skrog, og lækage var årsag til forlis. Søfartsstyrelsen har udsendt advarsel til fiskefartøjerne herom. Andre årsager til forlis skyldtes: Flere tilfælde med brand om bord, hårdt vejr i kombination med stabilitetsproblemer (skibskonstruktion/manglende stabilitet/lastning af fangst), påsejling af andet skib manglende udkig (sovende fiskere om bord), manglende vedligeholdelse f.eks. tilstoppet spygat, så vand ikke kunne løbe fra/ud. Historisk forekom forlis således ikke kun grundet hårdt vejr, men ofte på grund af problemer i relation til selve fartøjet og dårlig sømandsskab. Havarikommissionens redegørelser kommunikerer gennem årene desuden problemer med dårlig tilgængelighed til redningsflåde (især på enmandsbetjente fartøj), manglende brug af/tilgængelighed til redningsveste samt manglende brug af arbejds-redningsvest.

Søsikkerheden og indsatsen, når søulykken sker, er på forskellige felter blevet væsentligt forbedret som følge af indsats fra Søfartsstyrelsen, Den Maritime Havarikommission og med etablering af Fiskeriets Arbejds miljøråd. Forebyggelsesindsatser er iværksat. Der er indført periodisk syn på fiskefar-

³² *Stabilitetspakken – et informationsmateriale til hele besætningen om fiskes stabilitet*. DVD med titlen "På ret køl" og vejledning "Stabilitetsguide". Udgivet af Fiskeriets Arbejds miljøråd, uden årstal

tøjer og gennemført kampagner om øget sikkerhed på fiskefartøjer. Gummi-redningsflåden og redningsudstyret er blevet væsentligt forbedret de seneste 50 år. Fiskerierhvervet er blevet professionaliseret med uddannelse af fiskerne på Fiskeriskolen, der blev oprettet i 1996. Fiskerne har gennem obligatoriske kurser fået bedre kendskab til søsikkerhed. Fiskeriets Arbejds-miljøråd vejleder og rådgiver om sikkerhed til søs. Der er kommet langt bedre kommunikation mellem skib og land og bedre helikopter- og redningsbådskapacitet og formåen. Endvidere er der kommet EPIRB (nødpejlings-sender) og bedre udstyr til positionsbestemmelse, der øger sandsynligheden for redning, og endelig og ikke mindst generelt mindre risikovillighed blandt fiskerne.

Disse forskelligartede tiltag til sammen synes at være forklaring på den betragtelige og bemærkelsesværdige reduktion i forlis og ulykker til søs.

Kapitel 6. Fiskeriredskaber og ny teknologi

6.1 De teknologiske forbedringer

Den teknologiske udvikling af arbejds- og fiskeriredskaber har ifølge de interviewede fiskere generelt set været opløftende. Overordnet set har udviklingen på området, ifølge fiskerne, betydet, at både fangstmulighederne og de helbredsmæssige belastninger i fiskeriet er blevet markant forbedret. Ligeledes er fartøjernes lastestabilitet og maskinkraft blevet udviklet væsentligt, og mandskabsforhold og lukaf er forbedret. Fiskesøgningsudstyr, grej, redskaber, spil og tromler ligeså, og meget manuelt arbejde er reduceret. Der er dog fortsat en del fysisk tungt arbejde. Én af fiskerne fortæller med et glimt i øjet:

”Ergonomi og løft har haft en positiv udvikling. Jo dårligere ryg skipper får, jo bedre bliver forholdene. Der bliver ikke løftet ret meget mere.”

Ikke alt teknologisk fornyelse bifaldes dog af fiskerne. En kystfisker fortæller nærmest harmdirrende:

”Der er kommet en udvikling inden for bundfiskeri og rejefiskeri med ”puls-fanger-teknik” (red: såkaldt pulskor, el-fiskeri ³³) som hollandske fiskefartøjer anvender. Det kan vi ikke støtte - det er bekymrende.”

³³ Såkaldt pulskor, el-fiskeri, anvendt af hollandske bomtrawlere, hvor der udsendes selektive elektriske stød fra trawlet, der rammer fiskene. Se f.eks. FiskerFoum.com: ”Når pulskor går ud over de små”. 06-03.2014.

6.1.1 Bedre teknologi giver mindre discard

Foruden den positive effekt iht. forebyggelse af arbejdsulykker påpegede fiskerne, at den teknologiske udvikling også har haft en gavnlig virkning på fiskeriets udsmid (discard) af fisk.

Ministerrådet og EU-Parlamentet har besluttet, at der gradvist indføres et forbud mod discard af fisk fra og med 2015 ³⁴. Fiskerne er enige i målsætningen, at det er vigtigt at udvikle et bæredygtigt fiskeri og undgå ressource-spildet, der sker, når man smider fisk over bord, hvorved langt de fleste dør. *”Det (bæredygtige fiskeri Red.) er jo forudsætningen for vores virke som fisker”,* hvilket udtrykkes af såvel kyst- som havfiskerne.

Fiskerne påpeger, at udsmid af fisk kan ske, når de får fisk i nettet, der enten er for små, eller som de ikke har kvote til, og at de derfor er afhængige af, at den teknologiske udvikling på området kan imødekomme de politiske krav, hvor fiskere fremhæver:

”... i forhold til discard forbuddet, skal der udvikles og laves noget endnu bedre udstyr, der gør det muligt, at vi undgår bi-fangst og discard.”

At mindske discard synes at kunne lykkes. Det fortæller fiskere på de større fiskefartøjer om:

”Discard – altså vores udsmidning af småfisk – er stort set væk, i og med grejet er blevet bedre. Det bliver stille og roligt bedre. Udviklingen har været opløftende. Det gør også, at vi bliver bedre til at undgå bifangst. Vi har opsat overvågningskameraer på vores fartøj; der gør, at det vi har af bifangst bliver fraregnet i kvoterne. (...) Det, at kameraovervågning om bord blev indført, giver os

³⁴ Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, hjemmeside ”Udsmid af fisk”, opdateret 2. september 2014

større fangstrettigheder. Jeg synes, at vi skal bruge overvågningsbilleder langt mere aktivt – lægge det ud på nettet, så alle kan følge med i og se, hvor forsvindende lidt vi smider ud.”

6.2 Sammenfatning

Alt i alt synes de nye teknologiske fremskridt at være opløftende for fiskerne. Det fysisk belastende arbejde er reduceret og meget tyder på, at fiskerne ser udviklingen af bedre redskaber og udstyr, som en måde hvorved, man sikrer et mere bæredygtigt og selektivt fiskeri. Hertil er fiskerne blevet bedre til at erfaringsudveksle og mere bevidste om, at teknologiske forbedringer kan sikre et bedre fysisk arbejdsmiljø.

Om end udviklingen på det teknologiske område angiveligt har betydet, at mængden af fisk, der smides over bord, angiveligt er faldet, er der dog stadig behov for yderligere forbedringer på området, f.eks. hvis discard og ressourcespild skal være mindst muligt.

Kapitel 7. Regler og Kontrol

Svaret på undersøgelsens temakort "Kontrol og regler" var fra såvel kystfiskerne, havfiskerne som bundgarnsfiskerne entydigt: Her havde forandringen været stor, og udviklingen oplevedes som meget bekymrende.

Fiskernes skepsis og kritik uddybes i det følgende, men indledningsvis en introducerende beskrivelse af regel-udviklingen på området.

7.1 Historiske udviklingstræk

Fiskeri er i høj grad et globalt og internationalt anliggende, og det har gennem de seneste mange år været behandlet og drøftet i en række forskellige internationale organer, råd og kommissioner. Det er et område, der har været og fortsat er præget af store nationale og globale interessekonflikter, men historien har vist, at det gradvis er lykket at lave kompromisser, aftaler og regler i fællesskab med sigte på at fremme et bæredygtigt og fleksibelt fiskeri. På dette, som på andre globale områder, er der dog tilbagevendende uenighed og debat om f.eks. udviklingstakten, hvad der skal prioriteres, og om hvorvidt grundlaget for aftaler og regler er korrekt og fair.

I europæisk sammenhæng fastlægger EU de overordnede rammer for fiskerimulighederne og for den nationale forvaltning. Det kan nævnes, at Danmark sammen med Norge og Island er de eneste europæiske lande, der figurerer blandt de største fiskerinationer i verden. I EU er Danmark og Spanien de lande, hvor der fanges flest fisk, og Danmark er den femte største eksportør af fisk og fiskerivarer i verden ³⁵.

EU-Fiskeripolitikken fastlægger de tilladte fiskerimuligheder (TAC-kvoter), hvor stor en flåde medlemslandene må fiske disse kvoter med samt tekniske

³⁵ EU- Generaldirektoratet for interne politikker: *Fiskeri i Danmark*. Notat, 2013

bevaringsregler som maskemål, fredningsområder, havdageordning, mv. Med udgangspunkt i EU Kommissionens forslag fastsætter Rådet hvert år fiskerimulighederne for det følgende år omfattende næsten 200 fiskebestande. Rådet træffer beslutningen om kvoterne i Østersøen på et møde i oktober og for farvandene uden for Østersøen i december. De årlige regler træffes således sent i EU (nogle gange er det først sket ind i det nye år) og udmeldes i Danmark i Ny regulering ³⁶, hvor sen udmelding kan medføre, at fiskerne er usikre på eller uvis om kommende års fiskerimulighed. Et andet centralt tema har været diskussionen om overfiskning samt udsmidning (discard) af fisk.

Diskussionen om EU-fiskeripolitik har betydning for fastlæggelse af kvoter, fredningsområder, maskemål, tilladte fiskeriredskaber, mv. Blandt EU medlemslande og internationalt har der været betydelige brydninger og uenigheder om temaet. F.eks. den såkaldte makrelkrig i 2014, som var højspændt på interview-tidspunktet, hvor de norske fiskerierorganisationer og myndigheder i en lang periode ikke ville indgå i forhandling med EU om fiskeriet i Skagerrak, der hænger sammen med sildefiskeriet i Østersøen og Kattegat. Det ramte danske fiskere, skønt fiskeristriden slet ikke havde med dem selv at gøre. Og det ramte fiskeindustrien f.eks. Fiskernes Filetfabrik A/S i Gilleje, som måtte lukke ekstraordinært i 9 uger, fordi de ikke kunne få leverancer, hvilket kostede virksomheden mindst ni millioner kroner samt tab af store kunder i Tyskland ³⁷.

Et centralt debattema har været om forekomst af fiskearter og overfiskning, som forskellige undersøgelser viste, at der forekom i 1960'erne og frem til århundredeskiftet. Omkring 2002 kunne havbiologer se en positiv udvikling,

³⁶ se f.eks. Bekendtgørelse om regulering af fiskeriet i 2013. *BEK 1405*, udsendt 19.dec. 2012. Lignende udsendt årligt årene før.

³⁷ Kilde: DR.dk "Makrelkrigen rammer fiskerne", 6. dec. 2013

og kurven med det konstant stigende fiskeritryk knækkede, og siden er der ifølge havbiologer kommet en bedre balance mellem fiskeri og bestand ³⁸. Om det er rigtigt eller forkert diskuteres dog fortsat, og mistro og mistillid mht. fiskebestand og overfiskning toner stadig debatten mellem nationale myndigheder, forskere og havbiologer indbyrdes, miljøorganisationer/ngo'ere, lystfiskerforeninger, og fiskerne og deres organisationer.

Udsmidning af fisk har været på EU-dagsordenen i flere omgange, hvor EU Parlamentet i april 2014 vedtog det første EU-forbud mod udsmidning af uønskede fangede fisk i havet, hvorved de fleste dør. Ordningen skal gennemføres i 2014-16 og i første omgang omfatte Skagerrak. Overholdelse af vedtagelsen skal overvåges via eksternt, elektronisk videoudstyr ³⁹.

7.1.1 Danske forhold

Den første danske fiskerilov kom i 1897. Der var fokus på fiskemetoder/-redskaber og på fiske-mindstemålsbestemmelser. I takt med effektiviseringen inden for fiskeriet kom behovet for regulering på den internationale scene, og det blev som sagt mere og mere regelsat via EF i 1960'erne, og op gennem 1980'erne blev EU's fælles fiskeripolitik implementeret ⁴⁰. Det tidligere mere frie og uafhængige erhverv skiftede karakter. Hvor regulering og krav tidligere var undtagelsen, blev det nu reglen. Beskrivelse af en række af de forskelligartede regler kan ses i den nyeste Bekendtgørelse om regulering af fiskeriet i 2014-2020 ⁴¹. I de 187 §'er og de 19 bilag til bekendtgørelsen, der trådte i kraft 1. jan. 2014, beskrives f.eks. de mangfoldige regler om: Farvande/fiskerizoner. Opgørelser af fiskemængder. Melding om ankomst, losning og farvandsskift. Fiskearter/forbud. Overdragelse af IOK, FKA og

³⁸ Kirkegaard, E: *En til tider udsældt race*. I: Danmarks Fiskeriforenings 125 år jubilæumsbog: Fortæller om fisk og fiskere 1887-2012

³⁹ EU Parlamentet/ Nyheder 16-04-2013

⁴⁰ *Fortællinger om fisk og fiskere*. Danmarks fiskeriforening 125 år. 1887-2012

⁴¹ Bekendtgørelse om regulering af fiskeriet i 2014-2020 ⁴¹. Lovtidende A

årsmængder af fiskearter. Landing af fisk i udvalgte havne. Låne-FKA. Regler og krav ved fiskeri med trawl og andre redskaber m.v. Endvidere er en reform af Kystfiskerordningen på vej med sigte på bl.a. at forbedre forholdene for kystfiskeriet⁴².

Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri/NaturErhvervstyrelsen er ansvarlig for administration og regulering af reglerne på området og fører bl.a. kontrol af fiskeriindsatsen og tilsyn med anvendelse af redskabe og tekniske foranstaltninger i det erhvervsmæssige- og rekreative fiskeri. Seneste opgørelse (2013) fra Natur-Erhvervstyrelsen viste, at ved de i alt 3.877 kontrolbesøg i havne eller til søs i 2013 var der 291 overtrædelsessager – et betydeligt fald på 40 %, fra 484 overtrædelsessager i 2012 til 291 i 2013 ⁴³. Omregnet viser vores udregning, at det svarer til 7.5 overtrædelse per 1.000 kontrol. Knap halvdelen af overtrædelserne i 2013 omhandlede rapporteringsregler (logbog, meldinger og afregninger). Hver femte overtrædelse vedrørte ulovlig fangstsammensætning eller behandling, og 13 % (37 sager) redskabs-/fangstmetodemæssige begrænsninger; 3 % ulovlig omsætning, m.v. I årsrapporten ”Fiskerikontrol 2013” vurderes det, at faldet ikke skyldtes færre kontrolbesøg (derimod steget med 2 %), men at faldet i overtrædelser bl.a. skyldtes øget kontrol-opmærksomhed over for fartøjer, der ikke tidligere har fulgt reglerne, hvilket skønnes af have haft en positiv effekt, idet en mere målrettet kontrol vurderes at være medvirkende til at skabe adfærdsændringer hos fiskerne.

7.2 Fiskernes syn på kontrol og regler

På området ”Regler og kontrol” er der således inden for de sidste 15 år sket en omvæltning inden for fiskeriet, og ved dette tema i interviewene svarede fiskerne nærmest i munden på hinanden, og synspunkterne var meget sam-

⁴² *Ny kystfiskerordning*. Maritime Danmark, 30.12.2013

⁴³ *Fiskerikontrol 2013*. NaturErhvervstyrelsen 2014.

menfaldende og kritiske. Fiskerne er enige i, at der skal være kontrol, men spørgsmålet er kontrol-praksis, som nedstående lange række af forskelligartede udsagn illustrerer. I gennemgangen har vi opdelt udsagnene, hvor vi starter med hav- og kystfiskerne, og belyser efterfølgende de kystnære fiskers synspunkter.

Hav- og kystfiskernes oplevelser af kontrol og kontrollører

De kritiske bemærkninger omfatter oplevelser af forskellige forhold ved kontrollen: Uensartet kontrol, at være negativt dømt på forhånd, usikkerhed om kontrollen og bevisbyrden ved kontrollen.

"Kontrollen har forskellige praksisser, f.eks. håndterer de reglerne om fangstprocenten forskelligt. Det virker nærmest som om, at mange er uvidende om gældende regler om tilladt fejlprocent for de forskellige fisk og i de forskellige farvande."

"Nogle (kontrollører) er gode, men ofte er det som at få en kniv i ryggen."

"Jeg er konstant usikker, når vi sejler ind. Har jeg nu det hele i orden? Man føler sig nærmest som småkriminelt. Det er os (fiskerne), der skal bevise, at vi ikke har lavet noget lort. Det er ikke dem (kontrollen), der skal bevise, at vi gør noget forkert."

"Jo tættere man kommer på havnen med en god last, jo mere stiger nervøsiteten, for har jeg nu har overholdt reglerne? Og vi skiller og sorterer fangsten inde i havnen, men vores fangstjournal skal laves før, så det bliver jo et skøn. Og ved fejlskøn, så falder hammeren."

Hav- og kystfiskernes oplevelser af kontrolpraksis

Mange udsagn handler om, at fiskerne oplever, at der udføres "bagatelkontrol".

"Jeg synes, at kontrollen har udviklet sig negativt, og det er bekymrende. Kontrollørerne går nidkært op i bagateller, men de vil ikke tage fat i de store sager".

"Det virker nærmest som om de forfølger os. Hvorfor gør de ikke noget ved de hollandske flyshooters i Skagerrak, eller de svenske rejefiskere og deres store discard ⁴⁴? Hvorfor ikke forfølge dem, men kun os?"

"Vi kom hjem med 37 ton fisk. Da vi var på vej ind, lavede vi et skøn på det fangede, som vi skal; nogle var rødspætter, men kun småtterier, så jeg skrev 8 kg, men det viste sig, at der var 14 kg, så jeg havde et fejlskøn på knap 50 %. Jeg var tæt på en bøde, men fik en advarsel. Ret beset skulle fejlvurderingen give en bøde på 5.000 kr. Har de få kilo rødspætter nogen økonomisk betydning for mig? Det virker som om, at der blev set på, at det er noget jeg gør med fuldt overlæg for at få en økonomisk gevinst ud af det. Men NEJ, sådan er det ikke. Lignende bøvl med sådanne småtterier har vi ofte med kontrollen."

"Jeg synes kontrollen ofte har fokus kun på bagatellerne. Jeg havde engang to sort-hummere. De blev målt, og manglende 2 mm. Ja, jeg sagde 2 mm! Det gav en bøde. De hænger sig i bagateller."

⁴⁴ Efter interviewene var afsluttet blev vi opmærksom på, at der tilsyneladende er taget handling på svenske fiskeres udsmid af rejer, som fiskerne omtaler. Det svenske Havs- og Vattenmyndigheten har således sendt en sag om ulovligt udsmid af (små)rejer videre til Anklagemyndigheden. De svenske myndigheder mener på baggrund af kontrol til søs og en landingskontrol at kunne bevise, at der har været tale om ulovligt rejefiskeri, udtaler Ingvar Lindholm, chef for övervaknings- och kontrollenheten på Kustbevakningen i en pressemeddelelse 11-11-2014.

"Jeg solgte engang 3 torsk til nogle pensionister, de skulle have nytårsaften. De (kontrollen) tog ud til pensionisterne, hentede torskene og gav mig en bøde."

Hav- og kystfiskernes oplevelser af kontrol af redskaber

"En ting, der irriterer mig helt grænseløst det er, at når jeg køber nyt grej, så skal jeg gå og være nervøs for, om de krymper nogle millimeter. For så får jeg en stor bøde og får konfiskeret min fangst - det synes jeg virkelig er millimeterdemokrati."

En anden udtrykker det således:

"Man er altid bange for at ens grej ikke er i orden; der er så mange regler og ting, der skal være styr på. Man ved ikke, om det er rigtig eller forkert det, man laver!"

Fiskernes kritik af og irritation over kontrollen rettes således mod såvel selve den udførte kontrolpraksis, oplevelse af uensartet kontrol, kontrol af redskaber, og oplevet følelse af at blive forfulgt og uretfærdigt behandlet, dømt og få - i fiskernes sprog - "dumme-bøder" for bagateller.

De har også bemærkninger om, hvad kontrollen også burde omfatte:

"Det er fødevarer, vi fanger. Kvalitet skal i højsædet. Det kan være godt med regler, men kontrollen fokuserer på det forkerte. De ser ikke på kvaliteten, kun om der er for mange fisk. De kunne se på fiskens kvalitet i (auktions-)hallen, som de gjorde førhen. Det ville være relevant."

De kystnære fiskeres oplevelser af kontrollen

De dårlige oplevelser og kritiske bemærkninger kom som nævnt fra såvel havfiskerne på Vestkysten som fra kystfiskerne, men kritikken blev på flere områder stærkest udtrykt af bundgarnsfiskerne og kystfiskerne i indre farvande:

"Regler og kontrol! Det er noget, der er med til at sætte en i tvivl om, hvorvidt det man nu gør også er rigtigt. Det er jo noget af det, der holder folk vågne om natten. Det sætter os under pres."

"Førhen var mange af kontrollørerne tidligere fiskere, som var blevet kontrollører, fordi de havde fået en skade, så de ikke længe kunne holde til at være fisker. De vidste, hvad de havde med at gøre. Nu er det mere folk, der ikke ved noget om fiskeri, og de ved ofte ikke, hvad de har med at gøre."

"Et af største irritationsmomenter er, at vi får forskellige retningslinjer fra de forskellige fiskerikontroller, der kommer ud. De har så at sige ikke tjekket op på reglerne hjemmefra. Nogle kontrollerer på én måde, mens andre kontrollerer på en anden – til tider kontrollerer de ting, der (regler, red) er over et halvt år gammelt, som ikke længere skal kontrolleres."

"Regelsættet er blevet så omfattende, at de ikke engang kan styre det selv."

"Hyttefadene skal mærkes på en bestemt måde, så skiltet er omkring 5 cm. Den nuværende fiskerikontrollør siger, at det vil man ikke gå så meget op i, men hvad siger den næste? Hvis ikke bogstaverne står rigtigt, så må kontrollen lukke ålene ud."

Vi har modtaget materiale fra en bundgarnsfisker om regler i relation til fiskeri af ål. Vedkommende fisker primært ål og rejer. Han fik i 2014 et brev fra NaturErhvervstyrelsen om implementering, praksis og kontrol af nye regler i relation til ålefiskeri, og han blev harmdirrende, frustreret og meget i tvivl om fremtiden, da han læste brevet med de mange detaljerede krav.

Brevet er et fakta-ark, pædagogisk opbygget med spørgsmål og svar. Det omfatter 24 forskellige spørgsmål, ved hver beskrivelse af de nye gældende regler i ålefiskeri.

Vedkommende fisker fortæller, at han er presset på flere fronter. Lån og renter, for lave priser på fangsten, losseomkostninger, kontrol og regler og meget 'spildtid' med alt papirarbejdet og indberetninger m.v. Han er i tvivl om, hvad der gør mest ondt, men *"Reglerne er det værste. De opfatter os jo nærmest som svindlere. Jeg orker det næsten ikke mere."* *"Min omgangskreds spørger tit, hvornår min søn skal starte i fiskeriet. Mit svar er: Aldrig i livet!"*

7.3 Synspunkter på plus-siden

På spørgsmålet, om der ikke er noget på plussiden i forhold til regler og kontrol. Der var enighed om, at der er behov for regler og kontrol, men ellers var de positive svar få:

"Kontrol er OK, men ikke de mange bagatel- og dummebøder, som de uddeler."

"Noget positivt? Det er svært at se!"

"Det eneste positive, der er at sige, er logbogen, der er elektronisk og fungerer godt."

"Reglerne er til at forstå, og jeg bruger ikke uforholdsmæssigt meget tid på bureaukratiet. Det er dog problematisk, at en fejl i f.eks. logbogen medfører en bøde, til trods for at man har handlet i god"

tro, og det bare var en tastefejl. Det kommer dog an på, hvor man lander sine fisk; nogle lader dig rette fejlen uden tiltale, mens man andre steder straffes herfor.”

Fiskere fra en af kysthavnene fortalte, at tidligere var der flere fiskere i havnen, der ikke overholdt reglerne og forsøgte at snyde sig igennem. Det blev opdaget med store bøder til følge. *”Så det gør man ikke, men det er forståeligt, at det kan ske, når økonomien er stram”*, som det blev udtrykt.

7.4 Opsamling og fremtid

Fiskeriet er reguleret nationalt og via EU's fælles fiskeripolitik. Regelsættet er omfattende og detaljeret. Kontrollen af overholdelse af reglerne på området viser et markant fald i overtrædelser på 40 % fra 2012 til 2103. Den positive tendens er bemærkelsesværdig, men det er tankevækkende, at ingen af fiskerne i interviewene havde opmærksomheden rettet mod denne positive udvikling, derimod hovedsageligt mod kritiske aspekter, de oplever i relation til kontrollen.

Ud fra interviewene er det svært at afgøre, hvilken tidsperiode fiskerne henviser til, når de beretter om deres forskelligartede oplevelser med fiskerikontrollen. Flere af tingene synes at være rettet mod tiden her-og-nu eller tæt på; andet kan måske henføres til udtrykket ”at have en hukommelse som en elefant”, der bruges om formidabel huskeevne.

Om fiskernes oplevelser af kontrollen repræsenterer nutid eller datid, det er i en vis forstand ikke det vigtigste. Det centrale er, at den eksisterer, og at der udtrykkes massiv frustration, irritation og utryghed, og i dette tilfælde især rettet mod kontrollen, hvor fiskerne på den ene side er enige i, at der bør være kontrol, på den anden side føler fiskerne sig urimeligt behandlet, mistænkeliggjort og kriminaliseret.

Det må formodes, at der næppe kan findes en fisker, der kan sige, at han aldrig har fisket ulovligt ud fra de gældende regler, ligesom ingen bilist kan sige, at han aldrig har overtrådt færdselsreglerne. Regelsættet i fiskeriet er meget omfattende, revision af reglerne sker jævnligt, og fiskerne oplever, at selv ikke kontrollørerne kan følge med. Fiskernes udbredte skeptiske og kritiske syn på kontrollen må betragtes som en gevaldig udfordring for fiskerikontrollen og som en barriere for praksisudøvelsen. Der synes behov for at gå nye veje, med forbedret information og kommunikation, så gensidig tillid og dialog kan højnes. Forenklet bureaukrati, regelsanering og lettelse af den administrative byrde, som skiftende regeringer har haft på dagsordenen, og som også er kommet i fokus på det maritime område, synes også at være en relevant vej at betræde.

Ændringer af kontrolpraksis synes at være på vej, og som en bundgarnsfisker udtrykte det:

”Vi hørte på Bundgarnsseminaret ⁴⁵, at Søfartsstyrelsen vil, at dialog skal være mere styrende i kontrollen. Det er jo positivt. Kommer der mere dialog, er det klart en forbedring, og det er noget, vi har efterlyst igennem mange år.”

⁴⁵ Fælles møde for bundgarnsfiskere, afholdt 28. april 2014.

Kapitel 8. Fangst og indtjening

Områder som 'Fangst og indtjening', 'Kvoter', 'Havdage' og 'Adgangen til fiskefarvande' er alle præmisser, der har betydning for, hvorledes fiskernes arbejdsliv udformes og påvirkes. Dette fiskeripolitiske område har udviklet sig meget over de sidste årtier og har haft gennemgribende indflydelse på de strukturelle præmisser i erhvervet⁴⁶. I dette kapitel vil vi se på de nævnte forandringer og belyse, hvordan disse opleves af de interviewede fiskere. Vi indleder med, hvad fiskerne selv siger i ord, og supplerer relevante steder med, hvad de faktiske tal og statistikker på området angiver.

8.1 Økonomi, fiskepriser og indtjening

En af de helt centrale erhvervsbetingelser, som fiskerne adresserer, er de økonomiske forhold i erhvervet. Ændringer af deres fangst, fiskepriser og indtjeningsmuligheder, kvotestørrelser og en øget konkurrence ift. import af fisk er alle præmisser og aspekter, der påvirker erhvervet, og som har haft indflydelse på fiskernes arbejdsmiljø, og som interviewene viser: især sætter det psykiske arbejdsmiljø under et betydeligt pres.

Indtjeningen og fiskeprisernes udvikling er et aspekt, som fiskerne generelt set oplever som meget bekymrende. Svingende priser på de fiskearter, man lander, har altid været et vilkår i fiskeriet, men som fiskerne beskriver det, skal der arbejdes relativt mere, end man gjorde tidligere for at opnå en fornuftig timeløn, og mange af fiskerne har alligevel svært ved at få det til at hænge nogenlunde sammen økonomisk. Fra bundgarnsfiskerne lyder det:

⁴⁶ J.E. Høst: *Captains of Finance. An inquiry into Market-based Fisheries Management*. Ph.d.-afhandling, Humanistisk Fakultet, Københavns Universitet, 2012.

"Det er bekymrende, at det er svært at få en timeløn ud af sin fangst i dag. Der skal fanges mere end før for at opnå en nogenlunde indkomst. Teknologien har selvfølgelig betydet, at det er nemmere at fange mere, men for at få det til at køre rundt har mange måttet gå en mand ned. Det går mod en enmandsbetjening, og der skal arbejdes relativt mere for at få en årsløn sammenlignet med andre erhverv. Det har dog altid været sådan, men afvigelsen rent tidsmæssigt er blevet større."

Fiskerne fra Hvide Sande og Hanstholm oplever også prisudviklingen på fisk som bekymrende. I deres øjne har det ikke forandret sig til det bedre, og de skal til tider arbejde og fange mere, og så hænger økonomien endog fortsat ikke særligt godt sammen:

"Vi fanger til tider mere, end vi gjorde før, men priserne er tilsvarende blevet lavere. Det er meget bekymrende."

"Det er meget bekymrende, at fiskepriserne er faldet så meget. Vi kører med underskud og burde fange mere for at få det hele til at hænge sammen, men her sætter kvoter og regler grænser."

Forholdet mellem fiskepriser og omkostninger til mandskab, brændstof, fangstmængde, losseomkostninger m.v. er således et problem for mange fiskere. Hertil kommer en øget konkurrence på fiskerimarkedet, som flere af fiskerne er inde på:

"... der er kommet import af billig fisk fra Asien og de forskellige fiskeopdræt rundt omkring i verden, der har lagt pres på os fiskere. Det er med til at presse prisen i bund."

De arbejdsmiljømæssige konsekvenser af den øgede intensitet i arbejdet, hvor færre folk må være længere tid på havet for at fange tilstrækkeligt med flere fisk, opsummeres af en kystfisker således:

"Vi er jo ved at arbejde os ihjel."

Selvom mange af fiskerne oplever, at de fiskerimæssige præmisser har ændret sig negativt, og de fleste af fiskerne føler sig mere og mere presset, er der dog til stadighed opløftende elementer at spore. En kystnærfisker beskriver det på følgende måde:

"Vi er i fiskeriet, fordi det stadig er et frit liv, hvor man selv bestemmer sin arbejdstid og på grund af det kick og spændingen, det giver, når man laver en stor fangst. Det er jagten, stilheden og naturen, der driver os."

8.2 Fangst og pris på fiskene

Vi vil kaste et blik på tallene, og se på, om opgørelser over omsætning, landinger og fiskenes kilopris genspejler fiskernes udsagn.

Vi vil først se på de af EU fastlagte tilladte fangstkvoter (TAC). De er bestemmende for fordeling af de danske FKA-kvoter, hvor hvert FKA-fartøj er tildelt en andel af den danske TAC-kvote. Et regnestykke til illustration. Fartøjet har f.eks. 3 promille af den danske torskekvote i Skagerrak. I 2014 er den totale danske TAC-kvote på 3.177 tons torsk i Skagerrak ⁴⁷. 3 promille heraf svarer til, at fartøjet i 2014 må fange 9,5 tons torsk. Sættes TAC for torsk i Skagerrak op, hvad den gjorde fra 2013 til 2014 med 151 tons, får fartøjet tildelt lidt større fangst, og omvendt går den ned, hvad der skete i

⁴⁷ TAC und Fangquoten 2014. ec.europa.eu

2011 til 2012, er fartøjets fangstandel lidt mindre. TAC er således en central faktor i forhold til fiskernes indtjeningsmulighed. Nogle TAC-kvoter er øget lidt; andre er faldet ⁴⁸.

En anden central faktor i fiskernes indtjening er naturligvis prisen på fangsten. I perioden 1.1 – 31.8 2014 (seneste opgørelse) blev der, sammenholdt med samme periode i 2013, fanget flere fisk, men kiloprisen var i gennemsnit lavere. Opgørelsen i tabel 8.1 viser således, at der i 2014 blev fanget flere konsumfisk men til en mindre pris; bruttoomsætningen i 2014 blev dog samlet set lidt større sammenlignet med samme periode i 2013. For den samlede fangst af konsum og industrifisk faldt bruttoomsætningen, selvom om ladning var 9,4 % større. Såfremt kilopris for konsum og industrifisk i 2014 havde været lig med kiloprisen i 2013, ville bruttoomsætningen i 2014 være omkring 300 millioner kroner højere. Udviklingen synes således at underbygge fiskernes udsagn om, at de må arbejde meget mere for at fastholde indtjeningen.

Tabel 8.1 - Omsætning, landing og kilopris på fisk

Fiskeri, konsum fisk	2013	2014
Bruttoomsætning	1.295 mill. kr.	1.333 mill. kr.
Landing	153 tusinde tons	168 tusinde tons
Kilopris i gennemsnit	8,48 kr.	7,95 kr.

Fiskeri, samlet konsum + industri- fisk	2013	2014
Bruttoomsætning	1.893 mill. kr.	1.767 mill. kr.
Landing	425 tusinde tons	465 tusinde tons
Kilopris i gennemsnit	4,45 kr.	3,80 kr.

kilde: Natur og Erhvervsstyrelsens afregningsregister

⁴⁸ Se note 42.

8.3 Fra hav til bord – hvor forsvinder den store prisforskel på fisk hen?

Mange af fiskerne angav altså at 'have ondt i økonomien'. Samtidigt undrede de interviewede fiskerne sig over den store forskel, der er mellem, hvad de får for fisken og engros- og detailpriserne, illustreret med et udsagn fra en fisker fra Hundested:

"Detailpriserne hos forbrugeren er jo rimelige nok, men man kan undre sig over, at det, vi får, bliver stadig mindre."

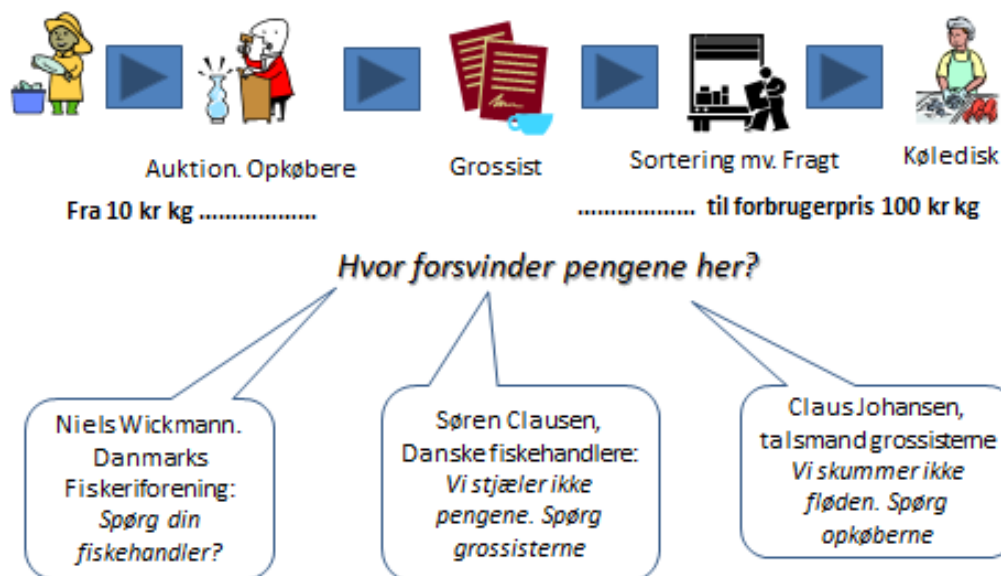
Og andre er inde på:

"Hvor forsvinder de mange penge hen, som der er mellem den pris vi får og det, forbrugerne skal betale for fisken?"

Det har vi forsøgt at efterspore.

Temaet blev taget op i DR Nyhederne i 2010, og vi har illustreret DR-Nyhedsudsendelsen i nedenstående billede 8.1, som viser, at prisen på fisk mangedobles fra fartøj til køledisk:

Billede 8.1 - Rødspættens lange rejse fra hav til bord



Kilde: DR-Nyhederne, 15. juli 2010

DR journalisten forsøgte at finde svaret på, hvor pengene forsvinder hen, men altså uden held, så det blev vi ikke meget klogere af og kan ikke give et klart svar på fiskernes undring.

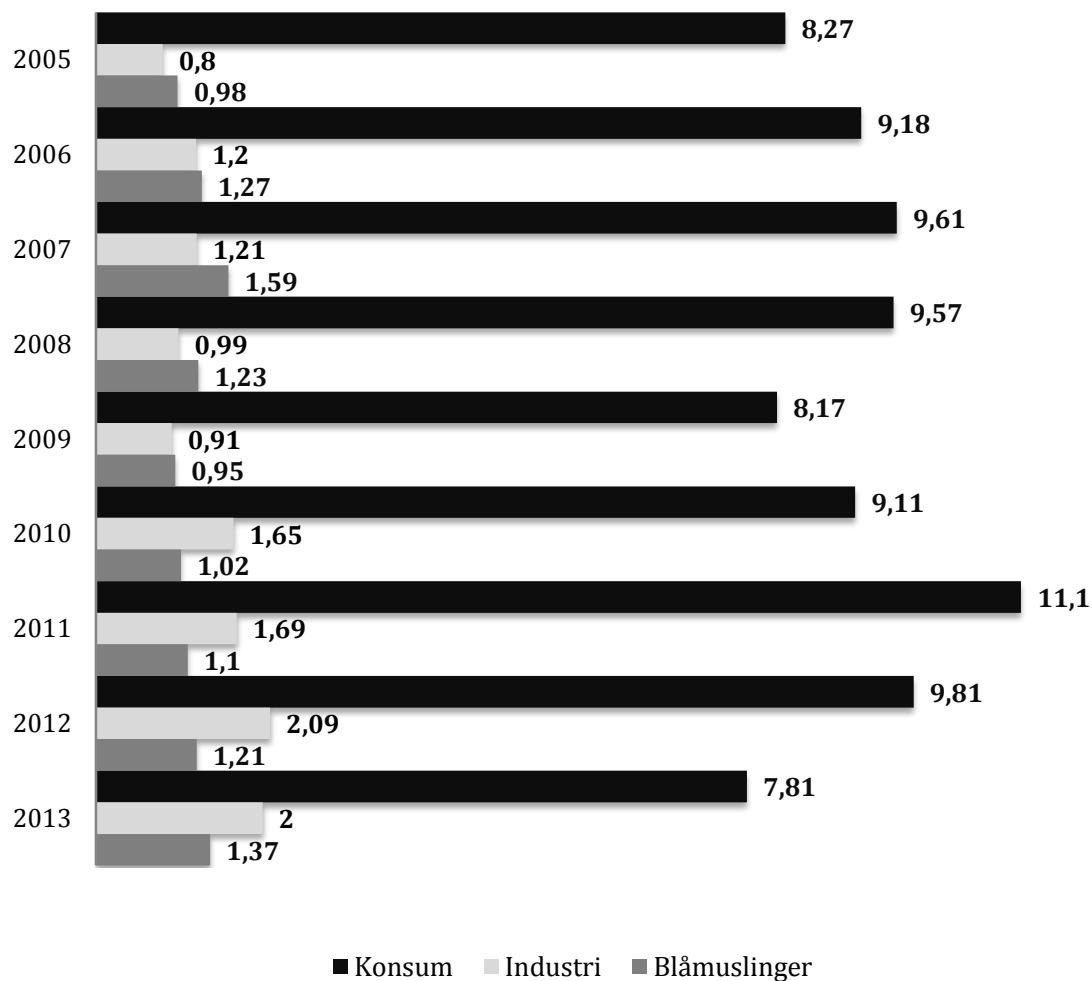
8.4 Tal om prisudvikling, indtjening og fangstmulighederne?

Vi vil vende tilbage for at finde svaret på udviklingen i fangstpriser og fiskernes indtjening.

Som det fremgår af figur 8.1 har udviklingen i gennemsnitspriserne for danske fiskeres landinger af konsum og industrifisk været varierende i perioden 2005 – 2013. Gennemsnitsprisen i hele perioden 2005 til og med 2013 var på 9,18 kr. per kg landet konsumfisk, hvor 2011 var det bedste år (11,1 kr./kg), og 2013 det absolut dårligste år med gennemsnitspris på 7,81 kr. per kg konsumfisk. Det ses desuden af figur 8.1, at gennemsnitsprisen for konsumfisk har været jævnt og markant faldende fra 2011 frem til 2014. Priserne på industrifisk havde et dyk i 2008-2009 (se figur 8.1), men har været

jævnt stigende siden 2009 med højeste priser i 2011-2012. Fiskerne i vores undersøgelse havde overvejende fisket konsumfisk, og de interviewede fiskeres udsagn kan således genfindes i tallene.

Figur 8.1 - Gennemsnitspriserne for danske fiskers landinger



Kilde: Fiskeriet i tal 2014, Danmarks Fiskeriforening

I figur 8.1 angives som sagt gennemsnitspris for danske fiskeres landinger. Dykker vi ned under gennemsnitsprisen og ser på de forskellige fiskearter, så viser der sig et skiftende og varierende billede. Det fremgår af Fiskerista-

tistisk Årbog ⁴⁹, at for de store landinger af torsk, rødspætter, makrel og sild har priserne for rødspætter og torsk været faldende i perioden 2003-2012. Eksempelvis rødspætter hvor den samlede værdi i 2003 var 318,6 mio. kr., faldende til 207,2 mio. kr. i 2012 – et fald på 37 %. Den samlede landing af rødspætter har været lidt faldende fra 22.379 tons i 2003, til 21.270 tons i 2012 – dog kun et fald på 4,5 %. Vores beregninger viser, at såfremt prisniveauet for rødspætter i 2012 havde været på niveau med 2003, ville det have givet en øget værdi for fiskerne på ca. 97 mio. kr.

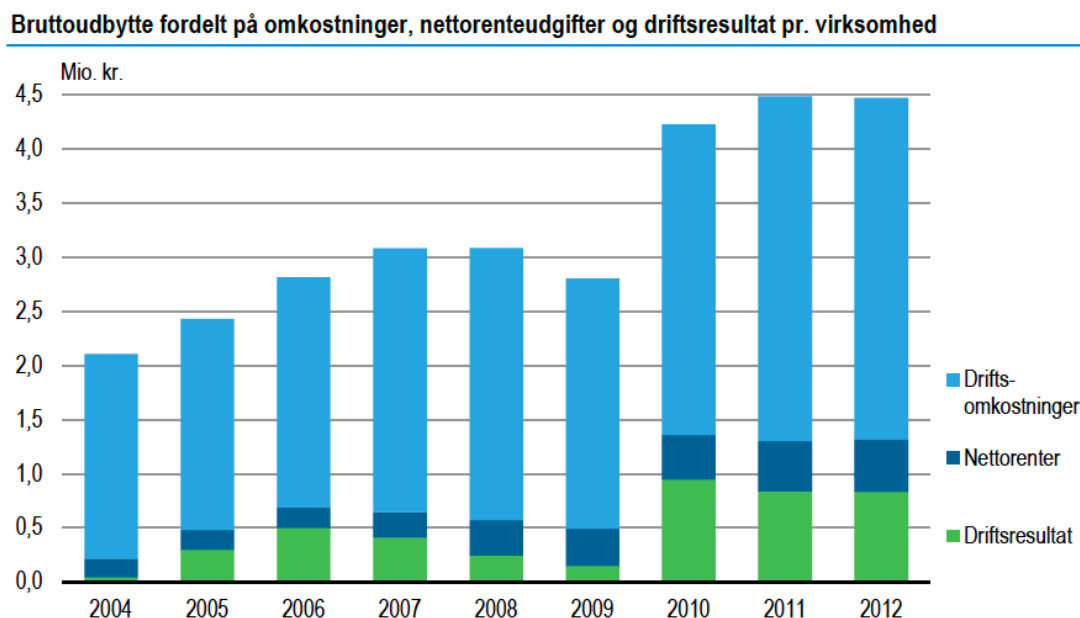
Udviklingen har været modsat for sild og makrel, hvor stigningen har været markant, særlig for sild, med betydelig øget værdi især i 2011, og særligt i 2012.

8.4.1 Udbytteforhold i fiskeriet

I figur 8.2 vises Danmarks Statistiks opgørelse over det økonomiske bruttoudbytte fordelt på omkostninger, nettoudgifter og driftsresultat pr. virksomhed i dansk fiskerierhverv. I 2012 var bruttoudbyttet på omkring 4,5 mio. kr. pr. virksomhed. Det fremgår af figur 8.2, at niveauet i virksomhedernes bruttoudbytte for 2010-2012 ligger betragtelig over de foregående år 2004-2009. Den meget markante stigning fra 2009 til 2010 kan være svær at gennemskue. Årsager hertil fremgår ikke af bemærkningerne fra Danmarks Statistik til opgørelsen. Forklaringen kan måske indkredses ud fra opgørelserne i Fiskeristatistisk Årbog 2012's 10 års tabeller. Her fremgår det, at landinger af fangster opgjort i tons steg en del fra 2009 til 2010, men faldt noget i 2011 og betragtelig i 2012. Værdien i kroner har i alle år 2010-12 dog ligget højere end i de tre foregående år, hvor prisen på industrifisk og som sagt på sild og makrel i 2010-12 lå pænt over tidligere års niveau. Det forklarer måske det markante spring fra 2009 og fremefter.

⁴⁹ *Fiskeristatistisk Årbog 2012 – 10 års tabeller*. Udgivet af NaturErhvervstyrelsen

Figur 8.2 - Udbytteforhold i det danske fiskerierhverv



Kilde: Regnskabsstatistik for fiskeri 2012, udarbejdet af Danmarks Statistik

Driftsresultatet i 2010-12 er i gennemsnit altså betydeligt forbedret og synes at stå i modsætning til fiskernes udsagn i interviewene. Det vil vi se nærmere på i de følgende afsnit. Først om driftsomkostninger og nettoresultat.

8.4.2 Driftsomkostningerne

Driftsomkostninger er steget betydeligt. Beregnet ud fra data i figur 8.2 steg det fra 2009 til 2010 med 0,8 mio. kr. i gennemsnit pr virksomhed – en stigning på 38 %, og stigningen er fortsat i 2011 og 2012.

I kategorien "driftsomkostninger" indgår der forskellige forhold. En væsentlig udgift er brændstof/diesel. Tal fra Energi og Olieforum's pristabel viser, at dieselprisen, som forbrugerne betaler, de seneste tre år (1.9.2010 – 1.9.2014) er steget med 17 %. Selvom fiskerne generelt er blevet bedre til at

reducere deres brændstofforbrug, betyder prisudviklingen, at de samlede brændstofomkostninger overordnet set er blevet højere.

Forbruget af brændstof varierer naturligvis afhængigt af, hvor langt man har til fiske-farvandsområder og hvilken type fiskeri man bedriver. De interviewede fiskere oplyste, at de ofte lavede en kalkule – hvor store er omkostningerne, forbrug af brændstof mv., og hvad er chancen for fangst/overskud. "Kan det betale sig?", og det hændte ikke sjældent, at de undlod at tage ud. Mange fiskekvoter udnyttes ikke fuldt ud⁵⁰, så muligheden for øget fangst foreligger, såfremt vilkårene var anderledes.

Andre store udgifter er losse- og fragtomkostninger. Er der langt til auktionshallen, og vil man gerne losse samme dag, da fangsten dermed giver højere pris, så anslår de kystnære fiskere, at losseomkostningerne kan være tæt på 20 % af fangsten. "Og det er i overkanten", udtaler en kystnær fisker.

Når fiskerne således udtrykker, at de må optimere indsatsen og øge deres fangst for at få det hele til at køre rundt, kan det hænge sammen med, at deres driftsomkostninger er steget. Fiskernes bekymringer omkring de indtjeningsmæssige præmisser i erhvervet er således ikke kun påvirket af prisudvikling på deres landinger, men må også ses i lyset af, at det er blevet stadig dyrere at drive fiskerivirksomhed.

8.4.3 Driftsresultat

Tidligere figur 8.2 viste, at bruttoudbyttet i gennemsnit var steget betydeligt i årene 2010-2012. Driftsomkostningerne ligeså, og kiloprisen på en række fiskearter er faldet. Den samlede "Regnskabsstatistik for fiskeri 2012", udarbejdet af Danmarks Statistik⁵¹, er baseret på foreløbige tal og skal derfor tages med forbehold, men det er os bekendt det bedste vi har. Statistikken,

⁵⁰ J.L. Andersen et. al: *Fiskeriets økonomi*. Fødevareøkonomisk Institut, FOI, Københavns Universitet, 2012

⁵¹ Nyt fra Danmarks Statistik nr. 649. Regnskabsstatistik for fiskeri 2012.

omfattende fiskerivirksomheder ⁵², viser et pænt plus samlet set i driftsresultatet (bruttoudbyttet fraregnet omkostninger og renter), men med meget stor variation de respektive fartøjsgrupper imellem – langt bedst for de største fartøjer på 40 meter og derover, men faldende og i gennemsnit forholdsvis lavt for de mindre fartøjer med en fartøjslængde under 12 meter.

Som nævnt i tidligere afsnit er landing af fisk steget, men prisen pr kilo fisk er faldet (jf. tabel 8.1 og figur 8.1). Omkostninger til brændstof er steget – 17 % fra 2010 til 2014. Andre forhold bidrager til at forklare forskellene og den store variation i driftsresultat fartøjerne imellem:

- Variation i hvad der fanges, hvor de små og mindre fartøjers fangst primært er demersale fisk ("fisk på bunden"), og fangsten på de større og store fartøjer primært er pelagiske fisk. Prisen på de to typer fangst har de seneste del år, som belyst ovenfor, været overvejende i plus for pelagisk og mere i minus for demersale.
- Fangstmængden varierer betydeligt de mindre og større fartøjer imellem, fra fangst lastet i kasser til 9 eller flere tanke - og dermed last fra kilovis til mere end 1.400 tons. Selvom overskuddet på fanget kilo-fisk er beskedent, vil overskuddet naturligvis variere betydeligt i henhold til om landing f.eks. er nogle få hundrede kilo eller flere hundrede tons.
- Driftsomkostninger, hvor f.eks. forbruget af brændstof varierer afhængigt af afstand til fiskevand og anvendelse af type fangstredskab. Udgifter til losning og fragt, hvor fiskere med lang afstand til aukti-

⁵² Statistikken omfatter dansk erhvervsfiskeri. Enheden er fiskerivirksomheden. Hvis virksomheden har flere fiskerifartøjer, der drives selvstændigt med hver sin besætning, er hvert fartøj afgrænset som selvstændig enhed. Populationen omfatter de enheder, som har en driftsmæssig aktiv periode på mindst seks måneder og en årsomsætning over det indeksregulerede tærskelniveau, der i 2012 var på 270.000 kr.

onshal (typisk de små og mindre fartøjer) har relativt meget store udgifter.

Deltagerne i interviewundersøgelsen arbejdede på små fartøjer op til større fartøjer med en længde til 39 meter; ingen var på de helt store fartøjer. Deres udsagn om trængte indtjeningsforhold genkendes således ud fra ovennævnte forhold og fra Danmarks Statistiks regnskabsstatistik for fiskeri 2012.

Efter gennemgangen af de mange tal og opgørelser vil vi vende tilbage og på ny give ordet til fiskerne.

Kapitel 9. Kvoter

Men indførelsen af individuelt omsættelige kvoter (IOK) og af fartøjskvoteandele (FKA) i 2007 skete der en omfattende liberalisering af fiskeriet og en ændring af fiskerierhvervets grundlæggende struktur ⁵³.

Ved FKAs indførelse i 2007 var der ikke loft på kvoteandelens størrelse. Ved senere revision af reglerne ⁵⁴, og senest i reglerne for 2014-20 ⁵⁵, er der sat begrænsning i mulighederne for at overføre kvoteandele til andre fartøjer for at mindske ovennævnte omtalte udvikling med koncentration af fiskeriet på langt færre fartøjer. Tiden må vise, om det tilstræbte opnås.

9.1 Hvad siger fiskerne om kvotesystemet?

Stort set alle de fiskere, vi talte med, gav klart udtryk for, at omstillingen og de store forandring med kvoter havde været svær. I dag, efter omstillingen, er fiskernes synspunkter på kvotesystemet noget delt, men de fleste gav udtryk for, at der var aspekter ved kvotesystemet, som de i høj grad fandt meget bekymrende. Kritikken var udbredt i forhold til TAC-systemet, og der blev udtrykt stor frustration over, at den sene udmelding af TAC-kvoterne gjorde morgendagen meget usikker, hvor der f.eks. blev fremført:

"Kvoterne har været meget nedadgående⁵⁶. Men det værste er, at udmeldinger om TAC-kvoterne ofte kommer meget sent, så vi ken-

⁵³ Byskov, S (red): *Fiskeriet der forsvandt. Eksempler fra et dansk fiskerierhverv i opbrud 1990-2008*. Fiskeri- og Søfartsmuseets Forlag, 2010.

⁵⁴ *Nye regler forhindrer koncentration af fiskerettigheder*. NaturErhvervsstyrelsen april 2012

⁵⁵ Bekendtgørelse nr 1423 af 12/12/2013 om regulering af fiskeriet i 2014-2020

⁵⁶ Vi fik desværre ikke spurgt ind til, hvilke kvoter og fangstområder pågældende fisker henviser til her. Vi har tjekket visse af TAC-kvoterne og finder, at den danske **total-kvoteandel** for rødspætter og torsk er steget fra 2011 til 2014, hvorimod f.eks. dybhavsrejer er faldet.

der næsten ikke morgendagen. Det er dybt frustrerende. Vi ved kun, at det vi har i dag, det har vi ikke næste år. Vi kan derfor ikke lave et budget, da vi bliver reguleret hele tiden. F.eks. tobis-fiskeriet sidste år. Dafik vi først at vide, hvad vi måtte fange, da tobis-sæsonen var slut! Det hører jo ingen steder hjemme, og det gør det hele meget usikkert og meget frustrerende.”

Nogle kunne se fordele, da det havde gjort det nemmere at planlægge og prioritere arbejdet:

”Jeg er af den opfattelse, at kvoter er en fantastisk opfindelse, for uden kvoter var vi kommet til at knokle mere for ingenting.

”Kvoter gør det muligt at planlægge i forhold til, hvad man må fange. Det er en klar forbedring i forhold til de gamle ”rationer”. (..)Dog ser vi også en tendens til, at kvoterne bliver mindre og mindre.”

Kvoter og discard var også et aspekt, der indgik i fiskernes meningsudvekslinger under temaet, og ét synspunkt var:

”Kvotesystemet, vi har nu, er også problematisk i forhold til discarden – når vi er nødt til at smide fisk ud. . Det er jo her stressen kommer ind.”

I fiskernes meningsudveksling om kvotesystemerne kom de også ind på puljeordningen, som flere så positivt på:

”I en pulje kan man sikre, at al den fisk, der er til rådighed, også bliver udnyttet. Deltagerne i puljen udlåner fisk til hinanden. Det er en fin ide.”

”Jeg går primært efter rødspætter og hummere. For at have fisk nok supplerer jeg kvoterne med lejet fisk.”

Enkelte udtrykte også skepsis over for ordningen, hvor det blev fremført:

”Man kan godt leje eller opkøbe andres kvoteandel, men det er ikke sikkert, man tjener på det. Det er jo den levende vægt, der lejes, så alle indvolde mm. skal trækkes fra i forhold til den salgspris, du får for den.”

Samlet set var der udbredt enighed om, at kvotesystemerne er blevet rammesættende for erhvervet, og at kvotepolitikken er et område, der i fiskernes øjne er et givet vilkår og en nærmest urørlig størrelse. Fiskerne ser fordele og ulemper ved systemet, men enigheden er udbredt og meget kritisk i forhold til TAC-kvoterne og oplevelsen af manglende forudsigelighed: Dels at udmelding om næste års fangst kommer sent eller alt for sent. Dels at de ikke kan vide sig sikker på, hvorledes fastlæggelsen og tildeling af TAC-kvoterne ser ud næste år. Mismod og afmagt spores her i fiskerne beretninger f.eks. udtrykt af en havfisker:

”Frustrationen er, at man ikke kan gøre noget ved dem. Det er jo biologer og politikere, der bestemmer dem – ikke os.”

9.2 Låne- og finansieringsmuligheder

Kvotesystemet har for nogle betydet, at der i visse tilfælde er kommet bedre investerings- og lånemuligheder for fiskerne i erhvervet:

”De individuelle kvoter kan være gode (...) Det kan være en fordel, at man kan låne og lave investering i fartøjet.” (havfisker)

Andre af fiskerne, som har kvoteandele, oplever, at deres bank er afvisende i forhold til lån. Der fremføres desuden, at investeringsfordelene i høj grad er afhængige af en række andre faktorer som f.eks. renteudgifter, kvotestørrel-

se og fiskepriser. Flere følte sig økonomisk klemmt, hvor f.eks. én af fiskerne udtrykte:

"Samlet set er kvoten faldet, så min kvoteandel er faldet hermed. Men renten er i samme periode gået op, så jeg er i klemme. Hertil kommer, at handelsprisen på kvoterne er faldet, så mange sidder i næsten en umulig situation."

For bundgarnsfiskerne gør der sig særlige forhold gældende i relation til lånemuligheder:

"Der er særlige regler omkring bundgarnsfiskeri (f.eks. licensfiskeri, red.). Det er mængden af redskaber, der er afgørende, hvis vi altså ser bort fra ålen. Vi har således ingen "låneværdi" for de forskellige kvoter, da det er vores udstyr – altså hvor man må sætte – der er det afgørende for vores indtjening. Problemet er, at vores licenser, der ville være attraktive, ikke er omsættelige."

9.3 Løsningsmuligheder

Samlet set var fiskernes forslag til løsningsmuligheder ved dette tema noget tvivlrådigt og sparsomt, og de var skeptiske i forhold til, om deres forslag var realistiske.

De er enige om, at udmelding om TAC-kvoterne skal være rettidig, så de har mulighed for at forholde sig til næste års fangst. Kvotesystemet oplevede de på godt og ondt som et givet vilkår. Fiskepriser og indtjening var i stedet et tilbagevendende punkt.

"Vi får for lidt for de fisk, vi fanger. Vi er jo i konstant konkurrence med importfiskeriet og forbrugere, der ikke vil betale for, hvad en kvalitetsfisk koster."

Et andet forandringsforslag, der ligeledes adresserede den manglende (økonomiske) stabilitet, kom fra en fisker fra Hundested:

"Momsfritagelse ville være en god idé, så længe de 25 % ikke tages af fiskehandleren i ekstra fortjeneste. Men problemet er jo, at opdræt af fisk og import af fisk er med til at sænke priserne til et niveau, hvor vi "normale" fiskere ikke kan være med."

En anden fisker var inde på samme emne, og hans tanker var:

"En mindstepris-ordning kunne helt sikkert give os et sikkerhedsnet, hvorfra vi har noget at handle og planlægge ud fra."

Danske Fiskeres Producent Organisation, DFPO, administrerer mindsteprisordningen for fisk. I interviewet fik vi ikke afklaret, om pågældende fisker havde anden idé med sit forslag, end hvad DFPO varetager.

Kapitel 10. Fiskernes adgang til fiskefarvandene

Fiskernes mulighed for at kunne komme ud til de områder, hvor fisken befinder sig, er selvsagt også en udslagsgivende faktor for erhvervet, og en pres-faktor såfremt adgangen indskrænkes, hvilket var et højspændt tema på interview-tidspunktet. Herom nedenfor. Bortset fra (heste-)reje-, østers- og muslingefiskeriet er alt dansk fiskeri reguleret gennem EU's fælles fiskeripolitik. Fra kysten ud til 12 sømil må kun nationale fiskere operere - dog med respekt for andre landes traditionelle fiskeri i området mellem 6 og 12 sømil. Fra 12 til 200 sømil er der fælles EU-fiskerizone. Danmark kan således godt beslutte særlige krav til fiskeriet (eksempelvis større maskestørrelser, brug af skånsomme redskaber eller forbud mod tunge bundtrawl), men

kravene kan kun håndhæves over for danske fiskere inden for fiskerizonen
57 58.

Adgangen til fiskefarvande har været genstand for betydelige konflikter siden fiskerizonerne i Europa etableredes i midten af 1960'erne. F.eks. "Torske-krigen" i 1970'erne, hvor der var en række konfrontationer mellem Det Forenede Kongerige og Island om fiskerirettigheder i Nordatlanten; den langvarige "Sildekrig" mellem EU, Island og Rusland; og senest foråret 2014 "Makrel-krigen" mellem EU og Norge om fastlæggelse af fiskekvoter og landing af fisk. Striden endte med en ny aftale om makrelfiskeri mellem EU, Færøerne og Norge, som Grønland opfatter som direkte skadelig for de grønlandske fiskeriinteresser ⁵⁹.

Temaet "Adgang til fiskefarvandene" indgik også i projektets interviews med fiskerne i og med det kan være en pres-faktor. Generelt set udtrykte fiskerne nogen bekymring omkring, at deres adgang til de forskellige fiskefarvande har forandret sig i negativ retning, og havfiskerne udtrykte vrede over nordmændenes holdning til de fælles fiskekvoter ("Makrelkrigen", red.), hvor danske fiskere på interviewtidspunktet (foråret 2014) ikke havde adgang til at fiske i de norske farvande, som de plejede, og havfiskerne udtrykte:

"Makrelkrigen er meget skræmmende. Hvis vi taber den, vil vi tabe mange millioner i omsætning, og det vil gå hårdt ud over beskæftigelsen i virksomhederne her og i de andre byer op langs kysten."

⁵⁷ Kilde: Den Store Danske, Gyldendals encyklopædi: *Fiskerizone*

⁵⁸ *Den fælles fiskeripolitik: Oprindelse og udvikling*. Emneblad om Den Europæiske Union, udarbejdet af Rafael Centenera Ulecia, 04/2014

⁵⁹ Kilde: Sermitsiaq AG, 16. marts 2014

Kystfiskerne var mere optaget af og udtrykte stor bekymring om EU aftalerne om TAC-kvoter og havdage, hvor reduktion ville gøre det sværere for dem at få økonomien til at hænge sammen.

Bundgarnsfiskerne er inden for den danske fiskerizone, og de så problematikken helt anderledes end de øvrige fiskere:

Jeg er låst til at fange ål, så hvis jeg ikke kan fange dem længere, eller fortjenesten ikke er tilstrækkelig, kan jeg ikke flytte mig. Så jeg tvinges til at leje mig ind på andre, hvis der skal fiskes efter andre arter. Vi har kun den mulighed her, og så længe vi kan få lov til at fiske, kan vi jo være ligeglad med adgangen til andre farvande. Vi er på mange måder låst fast – både på godt og ondt. Mange af os har sagt, at hvis ikke det her kan lade sig gøre, så stopper vi altså.”

Kapitel 11. Tvister om vadenes ressourcer

11.1 Et spændingsfelt – er der nok fisk eller ej?

Et aspekt i interview-spørgsmålene blev besvaret med en særlig kraft, så vi har derfor valgt at belyse det i et særskilt kapitel. Det handler om hele grundlaget for fiskeriet – forekomsten af fiskearter. Mange af fiskerne føler, at der ofte er et misforhold mellem, hvad havbiologer og andre eksperter siger om f.eks. fiskebestanden og det, de selv oplever i deres daglige arbejde på havet. Dette misforhold og fiskernes oplevelse af, at der er manglende lydhørhed over for deres viden, giver naturligvis grobund for frustrationer hos fiskerne.

En række af fiskerne pointerer således, at de godt forstår, at kvotesystemet er fremsat for at beskytte bestanden, men at det bliver nødt til at afspejle den virkelighed, de som fiskere oplever i deres daglige virke:

”Vi er jo ikke helt enige i, hvad havbiologerne siger, for vi oplever jo, at forholdene ser helt anderledes ud. Kvotesystemet har behov for en udvidelse, så vores syn på virkeligheden også bliver inddraget.”

”Biologerne har misforstået, hvorledes virkeligheden ser ud; vi kan jo se, at der er masser af fisk.”

”... så er der den manglende sammenhæng mellem, hvad biologerne siger, og hvad vi fiskere oplever. Når en biolog f.eks. siger, at der i Grønland er en nedgang i stenbiderbestanden, sættes den straks ned herhjemme også, til trods for at der aldrig har været fanget så mange stenbidere i dansk farvand. Det er som om, at folk lytter mere til dem, der er gode til at tale, end de lytter til os fiskere, der kender erhvervet og havet omkring os.”

Den manglende sammenhæng, mellem hvad fiskerne oplever og havbiologernes estimater over bestanden, medfører således, at nogle af fiskerne stiller sig undrende over for de TAC-kvotestørrelser, de bliver tildelt. Kvoter, der - i deres øjne - sagtens kunne være større og samtidigt være bæredygtige.

11.2 Andre tvister om vandenes ressourcer – sæl og skarv

Et andet aspekt og konfliktfelt, som de kystnære- og bundgarnsfiskerne påpeger, er, at de som fiskere ligger i unfair konkurrence med andre af naturens fiskere:

”Sæl og skarv er jo vores konkurrenter, og vi som fiskere taber, da vi er de eneste, der har kvoter. Sælen er den værste, da den, foruden at spise vores fangst, også ødelægger redskaberne. Og skarven snupper vores fisk, når vi kommer ud for at hive net op.”

Fiskerne nikker genkendende til tankeeksperimentet, at hvis der ingen skarv og sæler var, ville de kunne mærke det positivt på bundlinjen for deres indtjening.

11.2.1 Sælen – for og imod

Fiskerne berører her et tema, hvor bølgerne i samfundsdebatten gennem mange år har gået højt mht., hvad vil vi med naturen, artsbevarelse/fredning versus kommerciel udnyttelse af sælens skind, jagt og regulering af sæler. Sælen har været fredet i Danmark siden 1967. Sælens særlige status stammer fra kampagner mod nedslagtning af babysæler, hvor døde sæler blev gjort lig med små hvide unger, der fik hovedet slået ind af canadiske fangere. Det gjorde indtryk, og især sælunger taler stærkt til vores følelser. Kampagnerne fortsatte og ledte i 2009 til et generelt EU-forbud mod import af sælskind, og selv hvis Danmark – et af de få lande i EU, hvor sæler yngler – skulle beslutte at begrænse bestanden, skal mange tiltag igennem EU først.

Sælbestanden i danske farvande er 4-doblet fra 1975 til 2005 ⁶⁰, og et tilbagevendende spørgsmål har været: Er der blevet for mange sæler?

Nyhedsmedierne har i mange år taget temaet op, og der har været mange indlæg især imod, men også for behovet for en sæl-regulering.

I nogle områder er problemet med sælen særlig stort, og her er der fiskere, der kan berette om, at op mod halvdelen af deres fangst bliver ødelagt af sælbid, og redskaber bliver ødelagt. *"Det er særligt slemt ved Bornholm, Stevns, i Kattegat og ved Limfjordens udmunding til vestkysten"*, siger Kim Kær Hansen fra Danmarks Fiskeriforening til Information.⁶¹

Svanekefiskeren Claus Stenmann Hansen, der har været i erhvervet i 27 år, satte både kutte og kvote til salg ifølge TV 2/Bornholm ⁶². Årsag?

"Jeg kan ikke overskue situationen, som den er lige nu med det stigende antal sæler, der bliver ved med at komme herude. Hele min fiskeplads er fuldstændig ødelagt af sælerne", siger Claus Stenmann Hansen.

Den tilbagevendende debat fik Regeringen i marts 2014 til at vedtage regler, hvor der i en forsøgsperiode kan skydes nogle enkelte af de gråsæler, der bruger fiskernes net som spisekammer ⁶³.

Nuværende Fødevareminister Dan Jørgensen er glad for den midlertidige løsning. *"Fiskerne har et stort økonomisk problem med stjålne fangster og ødelagte redskaber. Fødevareministeriet har allerede sat gang i forskningsprojekter, der skal udvikle sælsikre fiskeredskaber. Men mens vi venter på de*

⁶⁰ Danmarks Miljøundersøgelser

⁶¹ Information 25. juli 2013

⁶² TV 2/Bornholm: 4. jan. 2014

⁶³ NetNatur, Naturstyrelsen 7. marts 2014

nye redskaber og en ny forvaltningsplan, så er jeg glad for, at fiskere og miljøorganisationer har fundet sammen om en god, midlertidig løsning”, siger Dan Jørgensen ⁶⁴.

11.2.2 Skarven

Ligesom sælen, er meningerne om skarven delte. I 1876 ansås skarven som uddød i Danmark og vendte først retur i 1930'erne. Siden 1980 har der været EU fredning af fuglen, og antallet af skarv er siden eksploderet ⁶⁵ i Danmark. EU Direktivet forhindrer, at der åbnes for en egentlig jagttid på skarven i Danmark. Dog har Naturstyrelsen mulighed for at udstede lokale reguleringstilladelser. Ifølge FiskNU.dk blev der i 2012 skudt 2.200 skarv i Danmark. Til sammenligning blev der i samme periode skudt 24.100 måger.

Skarven har en i årrække været anset som et problem for fjord- og fritidsfiskere, da skarven konkurrerer med fiskerne om fiskeressourcerne.

Lystfiskerne, som laver megen vandløbspleje og udsættelse af fiskeyngel, harmer over, at skarven tager store mængder fisk og fiskeyngel i åer og fjorde. De kystnære fiskere harmes ligeså, da skarven tager fiskene og kan gøre skade på de fisk, der sidder i fiskernes åbne bundgarn, pæleruser og kasteruser. I Limfjorden anslås det, at skarven æder omkring 80 % af skrubbeynglen ⁶⁶.

Skarvbestanden lå ret stabilt omkring 39.000 ynglende par fra 1993-2006. Siden er bestanden gået tilbage, og de nyeste tællinger fra Nationalt Center for Miljø og Energi angiver 24.586 danske ynglepar af skarver i 2013 ⁶⁷.

⁶⁴ Naturstyrelsen, marts 2014

⁶⁵ Fiskeridirektoratet 2008, faktaboks

⁶⁶ NaturErhvervstyrelsen – tidligere Fiskeridirektoratet, 11. marts 2008

⁶⁷ DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, Aarhus Universitet, Naturstyrelsen/ Forvaltningsplan for skarv i Danmark.

Nogle af bundgarnsfiskerne havde erfaringer med skarven. De var dem ikke særlig venlig stemt!

"De er nogle grådige bæster. De tager godt for sig – små som større fisk, og mine ål! Og de er frække, snupper min fangst for næsen af mig, når jeg trækker nettet op. Men vi skal jo være her alle sammen."

"Vi havde en stor koloni af skarv her for nogle år siden. Det var en plage, men så kom ørnen, og skarvene fortrak fra området. Så det har været løsningen på vores problem."

Skarvens fødevalg afspejler områdets fødeudvalg (f.eks. ål i fjorde, sild i Vadehavet, ørreder i åer). Dansk Ornitologisk Forening (DOF), der er fortaler for skarven, fremhæver, at undersøgelser i mange områder har vist, at over 50 % af skarvens føde består af kommercielt uinteressante fiskearter, såsom ising, ulk og ålekvabbe, og DOF konkluderer, at noget af skarvens dårlige ry, som konkurrent til fiskerne, dermed er ufortjent.

Skarven fortærer omkring 320-400 gram føde per dag. Omregnet svarer det til, at alle skarv i Danmark fortærer omkring 19.000 kg pr. dag i perioden sidst i marts til august, hvor skarven flyver til Centraleuropa og overvintret. Sætter vi skarvens opholdsperiode i Danmark til 5 måneder, så fortærer de i alt i denne periode omkring 2.900 tons, heraf en stor del små og mellemstore fisk. De kystnære, mindre fiskefartøjers (op til 15 meter) totale fangstmængde i 2012 skønnes at være 29.168 tons ⁶⁸. Skarvens udbytte er ud fra denne beregning således cirka 10 % af de små og mindre fartøjers fangst. Skarvens andel af vandenens fiskeressourcer er således ikke ubetydelig, og skarven er ikke underlagt mindstemål og fredningstider for fisk, som fiskerne er.

⁶⁸ Fiskeriets økonomi 2012. FOI, 2012

Kapitel 12. Lånemuligheder og støtteordninger

Vi har tidligere i kapitel 9 været inde på kvoter og lånemuligheder. I dette afsnit vil vi rette blikket mod fiskernes erfaringer med deres muligheder for bank- og finanseringslån.

Lånemulighederne i banken var et betændt emne for de fleste af fiskerne. Det kom f.eks. frem i kystfiskernes fortællinger, hvor en fiskers svar på, om deres lånemuligheder i bankerne havde ændret sig, var:

"Vores lånemulighed i banken? Den er under gulvbrædderne! Det er den største trussel i vores erhverv i dag. Der er behov for, at vi alle kan låne til den samme rente."

"Det er blevet sværere i dag at låne penge, men jeg har da en tiltro til, det bliver bedre."

Havfiskernes svar afviger ikke væsentligt herfra og udtrykker *"Vores oplevelse er, at banken ikke vil låne os penge"*, og fra de kystnære fiskere konstateres: *"Vores store problem er, at vi ikke har mulighed for at låne."*

Der er blandt fiskerne meget bred enighed om, at hvis fiskerne fik bedre lånemuligheder, så ville mange af problemerne i fiskeriet kunne vendes i positiv retning. Det kom tydeligt frem i fiskernes svar og forslag til løsningsmuligheder, hvor forslagene fra såvel hav-, kyst- og de kystnære fiskere var meget sammenfaldende, og forslag om oprettelse af en fiskeribank kom fra flere:

"Gør som landbruget med en fælles bank, hvor vi kan låne til real-kredit-renter. Så der faktisk er en mulighed for, at vi kan låne penge. Det er rigtigt, at vi har mulighed for at tage lån i vores kvoteandel, men vi oplever alle, at banken ikke vil låne penge. De kan nok ikke se det rentable i en sådan investering, men det er jo sådan

nogle lån, der virkelig kan sætte gang i faget, både hos de små og større fartøjer.”

”Det er vores store problem, at vi ikke har lånemuligheder på realkredit lignende vilkår. En fiskeribank hertil vil være en god idé, men der skal altså også være mulighed for at låne til redskaber.”

”Vi har da et ønske om at kunne låne på en realkredit-rente. Det vil være en nem løsning, der ville gøre en stor forskel for os. Hvis det bliver nemmere at låne, er vi jo ikke nær så pressede, som vi er nu.”

”Vi skal vende tilbage og genoprette den nedlagte Fiskeribank.”

Bundgarnsfiskerne påpegede yderligere, at de har særlig svært ved at optage lån, og at deres fangstlicenser og redskaber gør investeringsmulighederne små eller helt umulige.

”Vi er jo som bundgarnsfiskere økonomisk set afhængige af mængden af fiskeredskaber og kan derfor ikke tage lån i f.eks. vores licenser eller kvoteandel.”

”Bundgarnsfiskeri efter ål styres af licenser, givet ud fra den nationale ålehandlingsplan, der godkendes af EU. Licenserne udstedes på et antal redskaber enten personligt eller til en bedrift. Disse licenser er personlige og kan ikke overdrages eller sælges; der er dog særegler for nyuddannede unge fiskere. Licenserne er de to seneste år først givet henholdsvis i december og november året før, de er gældende, hvilket gør planlægning ekstremt svært. Dette giver selvsagt meget ringe eller næsten umulige forhold for lånefinansiering i forbindelse med betingelserne for at drive denne form for fiskeri.”

Stort set alle fiskerne i interviewene fremsatte således et kraftigt ønske om bedre finansieringsmuligheder f.eks. gennem nyetablering af en Fiskeribank, mulighed for anden realkreditlignende finansiering i erhvervet eller lånemuligheder lig det gældende i landbruget.

De ovenfor beskrevne økonomiske udviklingstræk synes i høj grad at pege på, at såfremt der ønskes et forbedret fiskerierhverv for hele fiskeriet, så er der behov for bl.a. en finansiel revision af sektoren.

12.1 Støtteordninger og fiskeripuljen

Danske fiskere har haft stor gavn af den økonomiske strukturstøtte, som EU tilbyder via forskellige ordninger. Til illustration fik omkring halvdelen af de 349 ansøgte projekter om modernisering af danske fiskefartøjer tilsagn om tilskud for i alt 48,4 mio. kr. i 2007. Projekterne handlede om: udvikling af redskaber, forbedret behandling af de fangede fisk, modernisering om bord på fartøjet, arbejdsmiljø og sikkerhed og lignende.

Det er EU, der fastlægger de rammer og krav, der lægger til grund for, at fiskere kan søge om støtte og dermed også, om fiskerne i sidste ende kan modtage strukturstøtte til deres fiskeri. Hvem der får del i strukturstøtten, og hvor meget de får i støtte, bliver alene afgjort af de danske myndigheder – i realiteten NaturErhvervstyrelsen – på baggrund af de kriterier og krav, der bliver fastlagt i EU.

Som hovedregel gives 40 % i tilskud af ansøgte projektets samlede budget, og EUs strukturstøtte til fiskeriet er målrettet fartøjsejere, der har en sund økonomi i deres virksomhed, så støtten også har et fremadrettet sigte. Der gives ikke støtte til f.eks.: bygning af fiskefartøjer, til kriseramte virksomheder eller til redning og omstrukturering af kriseramte virksomheder ⁶⁹.

Støtteordningen har medvirket til modernisering af fiskeflåden og har utvivlsomt bidraget til, at dansk fiskeri er blevet et mere bæredygtigt er-

⁶⁹ Forordning (EF) nr. 875/2007 af 24. juli 2007 om anvendelse af EF-traktatens artikel 87 og 88 på de minimis-støtte i fiskerisektoren og om ændring af forordning (EF) nr. 1860/2004.

hverv, herunder: fartøjsforbedringer, redskabsudvikling, højnet fangstens kvalitet og mindre discard, og skabt konstaterbar arbejdsmiljøforbedringer, der har været til gavn for besætningen.

Stort set alle fiskere i interviewene udtrykte en positiv holdning til støtteordningerne, men, som en fisker fremhævede *"Man må jo indse, at man ikke kan støtte sig ud af en økonomi, der går skævt. Men alt i alt, er det positivt, at der er støtteordninger."*

Det kræver indsigt og tid at lave ansøgninger. Det var fiskerne også inde på:

"Søge fiskeripuljen? Ja, men man skal have hjælp fra konsulenten til at søge. Det er svært eller umuligt for én selv at finde ud af. Til tider kan det føles som om, at man bruger mere tid på at søge, end det man så evt. kan få i støtte. "

Kapitel 13. Uddannelse

Formaliseret uddannelse er et relativt nyt fænomen i fiskeriet. Tidligere blev fiskerne oplært gennem sidemands-oplæring, typisk fra far til søn; senere tog nogle unge på fiskeriefterskole, før de startede i erhvervet. I 1995 blev der vedtaget en international konvention om uddannelse af søfarende, om sønæring og vagthold på fiskerfartøjer ⁷⁰. I Danmark etableredes professionaliseret uddannelse af fiskerne, og fiskeriskolen i Thyborøn oprettedes i 1995. Siden 1996 har det i Danmark været en betingelse, at man skal opfylde alderskrav (16 år) og uddannelse for at blive erhvervsfisker. Man skal bestå Fiskeriets Grunduddannelse og får dermed Det Blå Bevis. Det er en toårig uddannelse med en kombination af skolegang og tre praktikperioder. Er man over 18 år, kan man tage hyre som fisker, hvis man har gennemført uddannelsen i sø- og arbejdssikkerhed. For at blive skipper på eget fartøj over 20 BRT kræves endvidere en uddannelse som fiskeskipper samt diverse sikkerheds- og brandkurser.

Tidligere var Søfartsstyrelsen ansvarlig for de maritime uddannelser i Danmark. Resortansvaret er i dag flyttet til Styrelsen for Videregående Uddannelser og Sundhedsuddannelser og til Center for det Maritime Sundhedsvæsen.

I dag udbydes i fiskeriet en kombination af forskelligartede AMU-kurser: Arbejdsmiljø- og sikkerhed, Søsikkerhed, Sygdomsbehandleren, Medicinkassen, Redskabslære og Motorpasning, Radio-kursus, ROC-certifikat m.fl.

Mange fiskere benytter sig af kurserne. Omkring 500-600 elever og kursister er således under uddannelse, på kurser og på efter- og videreuddannel-

⁷⁰ STCW-F, 1995, International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping Fishing Vessel Personnel, 1995.

se om året på Fiskeriskolen ⁷¹, og derudover tager en del skipperuddannelsen.

De interviewede fiskere oplever udviklingen på uddannelsesområdet som positivt, og de finder generelt set, at behovet for uddannelse er blevet større. Et typisk udsagn er:

"Det bliver bedre og bedre; det er godt med de forskellige kurser – nogle er måske lidt for lange, men hellere det end kurser, der ikke er up-to-date" med den virkelighed, vi er i."

Og fra fiskerskipperen er meldingen:

"Lederuddannelsen, som bliver afholdt på fiskeriskolen, var positiv og gav et godt indblik i, hvorledes jeg som skipper agerer over for min besætning. Så kommunikationen om bord forbedres til gavn for os alle."

Nogle kurser får bedre bedømmelse end andre, herunder "Medicinkisten", som er et af de kurser, der får god anmeldelse:

"Medicinkisten er noget dyr, men nyttig, og det var kurset også. Hertil Radio Medical ⁷², der er en løsning, der er brugbar, og som vi er glade for. De kan over radioen få situationen til at falde til ro og gøre problemet håndterbart – det er rart at vide, man har den mulighed."

⁷¹ Kilde: www.complot.dk/fiskeriskolen

⁷² Forholdsvis få fiskere bruger dog Radio Medical, muligvis fordi fiskernes viden om muligheden for lægerådgivning via radio er for beskeden? Ledende overlæge ved Radio Medical (RMD) Marie Hamming oplyste på konferencen Maritim Sikkerhed og Sundhed, Nyborg, 2014, at fiskernes opkald til Radio Medical udgjorde 3,5 % af alle de opkald RDM fik i 2013. Blandt de 58 opkald fra fiskerne var en større del fra grønlandske og færøske fiskefartøjer.

Fiskernes syn på uddannelsesbehovet varierer lidt, hvilket kom frem i forbindelse med deres svar på konkrete ønsker om uddannelses tilbud eller kurser, de savnede. Flere pegede på, at de havde behov for viden og indsigt i lovgivning og regler:

"Generelt set er behovet for uddannelse blevet større. F.eks. er de opfølgende kurser i brugen af udstyret en god ting, men der, hvor der virkelig mangler noget, er inden for lovgivningen. Den vil jeg gerne være bedre til at forstå. Det at sætte sig ind i reglerne, det kan være svært. Man kan selvfølgelig ringe til fiskerikontrollen, hvis man har spørgsmål, men det er også nødvendigt at have en forståelse for, hvorledes reglerne hænger sammen selv."

Fiskernes kritiske holdning til fiskerikontrollen dukkede også op i deres forslag til kurser, hvor det blev udtrykt:

"Det skal siges, at man ikke altid kan stole på, hvad fiskerikontrollen siger, for det er ikke altid, de kan blive enige om, hvad der skal siges, og hvorledes regler præcist er udformet. Jeg har lidt en oplevelse af, at man ikke altid kan regne med den information, man får, da den kan variere alt efter, hvem du spørger. Derfor vil vi gerne være bedre til at forstå reglerne selv."

Blandt de kystnære fiskere var ovenstående synspunkt også udbredt:

"Du er ikke klædt godt nok på i forhold til, hvad der sker med regler og kontrol. Mange af os vil jo gerne leve det frie liv, men det er svært, for meget af det (regler, red.) har man jo ikke efteruddannelse i. Vi anser jo os selv som nogle, der er mesterlærte, og det kan være svært at se nødvendigheden i diverse kurser, da vi opnår færdigheder – du kan kalde det uddannelse – efterhånden."

Fiskernes svar viser generelt, at for dem er uddannelse noget, der skal læres i praksis og have forankring i deres daglige virke. De giver den bedste bedømmelse af kurser, som de oplever som værende direkte brugbare i forhold til deres daglige virke i erhvervet.

Som en række af fiskerne pointerer, handler det om, hvorvidt de kan se fornuften i og en mening med kurset, her illustreret med udsagn fra kystfiskere:

"... hvis du bare sidder og læser, det får jeg i hvert fald ikke noget ud af, det skal bruges aktivt i arbejdet og give mening."

"Vi føler os sådan set godt nok klædt på. Dog vil vi gerne besøge et forsøgscenter, hvor nye redskaber bliver afprøvet og blive klogere på, hvorledes garn osv. virker for derigennem at kunne optimere fangsten. Et ønske er helt klart, at der bliver givet støtte til valgfri kurser frem for nogle bestemte. En smule egenbetaling er okay, men nogle er blevet for dyre. Det, der er behov for, er, at vi ser, hvorledes udstyret virker."

13.1 Uddannelse af lærlinge

Rekruttering af nye, unge til fiskerifaget optog fiskerne meget. Erhvervets fremtid afhænger heraf, men alle var enige i, at det er et meget stort problem og yderst svært - og nogle steder næsten umuligt - at få de unge motiveret til at blive fiskere. Noget klart svar på dilemmaet havde de ikke ud over, at der måtte skabes bedre vilkår for fiskeriet.

Flere af fiskerne havde også synspunkter på fiskeriskolen og på, hvordan de unge elever derfra fungerede. Hertil de omkostninger og forholdsregler, man som skipper må tage højde for, når man har en elev med om bord.

"Det er for dyrt at få lærlinge. De skal have en fast elevløn, selvom fangsten har været ringe. Og de unge i Hundested gider ikke fiskeriet, da der er mange andre muligheder. Vi har ikke samme rekrutteringsgrundlag som f.eks. Hvide Sande, hvor fiskeriet næsten er deres eneste mulighed. En mulig løsning for os er at sende lærlingene tilbage til skolen, hvis der ikke er behov for dem. Vores råderum og lyst til at have en lærling med om bord handler jo i stor stil om, hvorvidt vores fangst og indtjening tillader det."

Nogle af fiskerne gav udtryk for ønsket om et mere fleksibelt lærlingesystem. Et andet tema omhandlede de unge lærlinge, der kom fra fiskeriskolen. Nogle af fiskerne hentydede til, at ikke alle elever opleves som værende gode nok og måske i værste fald ikke gider erhvervet:

"Jeg synes, at det er et problem, at der bliver optaget alt for mange på fiskeriskolen. Der er et voldsomt frafald. Og det koster alt for meget. Min erfaring siger mig, at de unge, der har rod i fiskeriet – altså har tilknytning til erhvervet – er de unge, der bliver hængende og klarer sig igennem uddannelsen."

Søren Hyllen, forstander på Fiskeriskolen i Thyborøn, bekræfter, at frafaldet på skolen er stort. På et bundgarnsseminar i Karrebæksminde, hvor også nærværende projektgruppe deltog, fremlagde han sine statistiske betragtninger på området: *"Det er især i den første praktikperiode, at frafaldet sker. Op mod 70 procent forsvinder i løbet af den første periode. Når den periode er ovre, så er der kun et frafald på fem procent."*⁷³

Han forklarede endvidere, at det store frafald delvist har en sammenhæng med de forskellige typer unge, der starter som lærlinge på skolen, og uddy-

⁷³ FiskeriTidende 18. april 2013 – bundgarnsseminar, hvor også nærværende projektgruppe deltog.

bede: *"Der er tre forskellige typer af lærlinge på skolen. Den ene type er dem, der ved, hvad de vil. De er måske endda opvokset med en far eller andet familiemedlem som fisker, og de kender derfor præmissen. Den anden type er dem, der kan lugte penge ... De har hørt, at de kan tjene 100.000 kroner på en eller to rejser. Dem har vi frafald på. Endelig er der den sidste type, der er de såkaldte "uddannelseszappere", der har prøvet adskillige uddannelser. Den type er der også et stort frafald på."*⁷⁴

Søren Hyllens forklaring på, hvorfor fiskeriskolens elev-fracfald er så stort, synes at stemme overens med fiskernes oplevelser af, at de lærlinge, der umiddelbart klarer sig bedst – også om bord på båden, er dem med rødder i fiskeriet. Om end det nok ikke kan udelukkes helt, at der kan findes "umuligheder" inden for alle tre lærlingetyper.

Den økonomiske støtte til fiskeriskolerne kommer hovedsageligt fra EU og den danske stat, der eksempelvis i perioden fra 2004 til 2009 tildelte fiske-riuddannelsen over 40 millioner kroner i blandt andet udviklingsstøtte og taxameter. Dele af denne støtte havde som formål at modvirke aldersstigningen i erhvervet og yderligere styrke rekrutteringsindsatsen⁷⁵. Hvorvidt denne indsats har været en succes eller ej, har vi ikke viden om ud fra undersøgelsen, men som vi kommer ind på i kapitel 15, står fiskeriet fortsat over for en række udfordringer i forhold til den aldersmæssige udvikling i erhvervet, hvor gennemsnitsalderen blandt såvel parts- som fiskeskippere fortsat er stigende.

⁷⁴ citeret fra FiskeriTidende 18. april 2013.

⁷⁵ Politiken, Uddannelse. 3. okt. 2011

Kapitel 14. Samfundets syn på fiskerne og fiskeriet

Fiskeriet har gennem mange år været et eksplosivt debatfelt. Det vidner de utallige indslag og artikler i nyhedsmedierne om. Fiskerne står midt i dette krydspres mellem indtjening og økonomi, regler, bevarelse af fiskearterne, bæredygtigt fiskeri, hensyn til miljøet, forurening, havbiologernes overvågning af havet, NGO'ernes interesseområder, EU's og internationale organisationernes forsøg på fælles varetagelse af et bæredygtigt fiskeri, befolkningens og samfundets vekslende syn på udviklingen.

Dilemmaer og svære afvejninger er i denne sammenhæng mangfoldige. Seniorforsker Anna Rindorf, DTU Aqua, anfører f.eks. i forbindelse med den aktuelle konstatering af nedgang af torsk i dele af Østersøen: "Er det torsk til fiskerne eller sæler, man vil have. Måske er man nødt til at regulere sælbestanden, hvis man vil have en stor torskebestand. Og omvendt: Det er svært at fiske meget på torskens byttedyr, f.eks. sild eller rejer, hvis man vil opretholde en stor torskebestand i samme område." ⁷⁶

Det er tankevækkende, at vi har megen viden om fiskenes levevilkår i havet, men yderst ringe viden om, hvordan fiskerne over vandet har det. Fiskeriet har tidligere været et erhverv, som vejede tungt i det danske samfund. Set i lyset heraf er det tankevækkende, at fiskerierhvervet ikke indgår i regeringens vækstplan for Det Blå Danmark. Det kan skyldes, at det maritime felt er under Erhvervs- og Vækstministeriet, hvorimod fiskeriet hører hjemme under NaturErhvervsstyrelsen. Såfremt det er tilfældet, så burde administrative, bureaukratiske grænser dog ikke være en forhindring for sam-tænkning og planer.

⁷⁶ "Biologer slår alarm: Torskebestanden i Østersøen er hårdt ramt." Artikel i Ingeniøren 24. nov. 2013

14.1 Fiskernes oplevelse af 'samfundets' syn på dem

Fiskeri er en af de ældste næringsformer, og fiskeriet har op gennem historien været et betydningsfuldt og vigtigt erhverv i Danmark. Tiderne har skiftet, og fiskeriet, især fiskehandelen, er blevet globaliseret, og fangede fisk flyves hurtigt rundt mellem markederne. Dansk fiskeri er dog fortsat blandt de største i verden. Afspejler denne værdige historie vor tids syn på fiskeriet og fiskerne?

Det ønskede vi at få svar på, og fiskerne fik derfor stillet spørgsmålet om, hvordan de generelt oplever samfundets syn på dem og deres erhverv.

Såvel hav-, kyst- som kystnære fiskernes svar er, at samfundets syn på dem har udviklet sig i negativ retning, og det bekymrer dem selv sagt.

De ældre fiskere, som vi interviewede, husker tilbage på en tid, hvor de oplevede, at der var respekt om det at være fisker, hvor de i dag nærmest oplever sig mistænkeliggjort "*nogle banditter, der vil udnytte havet uden omtanke*", som flere af fiskerne udtrykte det.

De yngre fiskere deler de ældre fiskeres synpunkt, at de til tider nærmest føler sig udsat for en hetz. Fiskerne udtrykker det på forskellige måder, men retningen er ens, og fiskernes frustrationer over ikke at blive lyttet til kommer naturligt nok særligt til udtryk, når deres egne erfaringer som fiskere bliver negligeret:

"De tror ikke på os. Vi bliver betragtet som tyve og bliver overvåget hele tiden. Det gør da, at jeg bliver mindre stolt af at være fisker. I Tyskland, derimod, er en fisker en, der har et farligt erhverv og bliver respekteret. Herhjemme er vi bare nogle abekatte, der vil tømme havet for fisk. Det giver da en følelse af, at uanset om man har gjort noget ulovligt eller ej, bliver der set skævt til en. Det er en mistænkeliggørelse, der er ubehagelig. I medierne er det kun nega-

tive billeder af det moderne fiskeri, der bliver fremstillet, ellers er det et romantisk billede, der ikke har noget at gøre med virkeligheden. Det ville være rart, hvis det kunne ændres.”

”Det er jo det mest frustrerende. Vores viden har ikke nogen vægt. Vi kan have en følelse af, at fiskeforholdene er noget helt andet, men det er ikke os, der bliver lyttet til. Det er altid f.eks. biologerne osv., der har ret. De beskriver jo ofte forhold, som vi slet ikke kan genkende i vores hverdag på havet. De skulle tage at komme med os ud og fiske, som vi gør, så kunne vi måske forstå hinanden lidt bedre.”

”I dag er det blevet sådan, at man skal have en eller anden akademisk uddannelse, før man kan udtale sig som ekspert – men det er jo os, der ved, hvad der sker – der er milevid forskel på, hvad der bliver sagt. Det bliver ham med den fine uddannelse, der får ret.”

Der kan selvsagt være en lang række grunde til, at fiskerne oplever, at havbiologernes undersøgelser af f.eks. fiskebestanden ikke svarer til deres egne oplevelser af forholdene. Det er dog ikke denne rapports ærinde at tage stilling til fiskebestandens udvikling og eventuelle uenigheder herom. Ikke desto mindre er det problematisk, at fiskerne ikke er indforstået med havbiologernes undersøgelser og resultater eller at de føler, at deres erfaringer ikke bliver taget i betragtning.

Det at fiskerne oplever, at de mistænkeliggøres nærmest på forhånd og er dømt som nogle, der kun er ude på at tømme havet for fisk, påvirker forståeligt nok deres selvbillede og selvforståelse. Mange af fiskerne peger hertil på, at særligt miljøorganisationerne har spillet en stor rolle i det negative syn, der er kommet på fiskeriet. Blandt havfiskerne lyder det:

"Hvis der ikke sker væsentlige ændringer inden for den nærmeste fremtid, så er jeg ikke længere fisker i Danmark, men vil tage til et land, der sætter pris på fiskeriet. Jeg støder alt for tit på holdningen: 'Det er nogle dorske og primitive banditter', 'De ødelægger havet', 'Er det ikke bedre, at vi får fjernet alle de fiskere; de ødelægger kun det hele!' Jeg har altid været stolt af at være fisker, men det er ændret. Og det er især politikernes og de grønne organisationers skyld. De grønne organisationer, der tjener penge på at gøre os til banditter. Det er sådan set ikke fiskeriet, man kan klage over, derimod Folketinget og de grønne organisationer, som gør det surt for os."

Fiskerne udtrykte generelt set en udtalt skeptisk holdning over for forskellige miljøorganisationer, hvor de synes, at deres indsats er for unuanceret og deres kampagner for ensidige. For eksempel udtrykte en bundgarnsfisker i relation til ålefiskeri:

"... det er jo også et pres, vi går rundt med, for en ting er, hvad kontrollen siger og gør om fangstforhold osv., men når man så hører i radioen, at nu er den og den supermarkedskæde stoppet med at sælge det og det produkt, fordi f.eks. Greenpeace har truet dem. Selvom det er fuldt ud lovligt, det vi laver, så går de jo stadig ind og siger, at hvis ikke de har de ål væk inden for 20 minutter, så vil de smide rød maling ud over."

En anden ting er, at der, ifølge fiskerne, tit bliver rodet rundt i forskellige fagudtryk, således at de, der ellers bruger skånsomme fangstmetoder, pludselig er i samme boks, som dem miljøorganisationerne i første omgang var efter:

"Der bliver jo også rodet rundt i forskellige fangstmetoder, så bundgran og bundtrawl f.eks. blandes sammen af medierne, politikere og miljøorganisationerne. Folk kan af gode grunde ikke kende forskel, men når vi så siger noget, bliver vi sat i samme bås som den "sure landmand", der bare brokker sig."

Et område, hvor fiskerne især føler, at de bliver misforstået og sat i et dårligt lys, er i forhold til discard debatten. Mange af fiskerne mener, at de uberettiget får skylden for at smide mængder af fisk overbord:

"Discarden er et område, hvor vi virkelig føler, at udsmidet bliver lagt på vores skuldre, selvom vi jo ikke selv mener, at det er vores skyld. Vi har ondt ved at smide ud, men skal det, hvis vi skal følge reglerne."

"De snakker om overfiskning og udsmid af fisk helt generelt uden at skelne mellem, om de tænker på os eller andre lande. Vi har mindre og mindre discard; det hører man ikke noget om. Vi har mindre og mindre bifangst; det hører man ikke noget om. Vi vil et bæredygtigt fiskeri; naturligvis, fordi det er vores levebrød, og vi har det også dårligt med, at vi nogle gange skal smide fisk ud, men gør vi det ikke, så bryder vi reglerne."

Dette hænger muligvis sammen med fiskernes egen forståelse af, hvorledes de omgås naturen:

"Alle taler om økologi. Hvem er mere økologisk end os fiskere? Det, vi laver, er rent økologisk, hvorimod opdrætsfiskene farmes. Fiskene svømmer rundt, ryg mod ryg i et lille bur. Det er jo ligesom 'Burhøns', hvilket jo ikke så populært."

De fiskere, vi snakkede med, betragter deres erhverv som en livstil, hvor man på mange måder forsøger at indgå i et sammenspil med naturen. Fiske-

rierhvervet er dog et erhverv, der i stigende grad bliver presset af udefrakommende forhold, og det er således også en livsstil, som må ses i lyset af blandt andet den økonomiske udvikling, de teknologiske muligheder og lovgivningsmæssige rammesætninger. Som mange af fiskerne beskriver det, har de ikke interesse i at drive rovdrift på naturen, men de ønsker, at der kommer en større forståelse for de udefrakommende forhold, der påvirker deres erhverv og ikke mindst deres arbejdsglæde:

”Sådan set er jeg vældig tilfreds med at være fisker generelt set, men jeg kan godt se, at hvis man står med pengepungen i klemme, og banken ånder en i nakken, så er det ikke særligt spændende. For mange er det ’for spændende’. Det tager den daglige glæde ved at være fisker. I det øjeblik hvor man ikke kan nyde de dejlige stille dage til søs, hvor der er havblik og sol, der står og glimter, så er det ikke godt længere. Kunne vi bare få lov til at passe vores erhverv, få ansvaret tilbage, så ville det være bedre. Kunne vi bare få fjernet de tre punkter: Lånemulighed, kvoter og bagatelkontrollørerne. Det er møllestenen om vores hals.”

14.2 Sammenfatning

Interviewene tegner således et billede af fiskernes oplevelse af samfundets syn på dem, der er præget af dybtgående frustrationer. Det kommer på den ene side til udtryk ved, at de ikke føler sig hørt, hverken i den generelle samfundsmæssige debat, eller måske især i forbindelse med vedtagelser af forhold inden for deres erhverv. Fiskerne oplever således, at både politikere og havbiologer i betydelig grad negligerer deres viden, erfaringer og hverdagsbetragtninger på en sådan måde, at de ikke føler sig tilstrækkeligt inddraget i – og i værste fald har svært ved at se sig enige i de beslutninger og rammeaftaler, der laves for erhvervet. Den manglende anerkendelse, fiskerne oplever, må på den anden side også ses i lyset af, at de oplever sig udsat for ensi-

dige og unuancerede synspunkter og kampagner fra især interesseorganisationer i samfundet. Fiskerne beskriver således, hvordan især miljøorganisationerne har været med til at male et skræmmebillede af det moderne fiskeri, hvor en fisker bliver betragtet som en, der kun er interesseret i at udnytte naturen. Et billede, der - ifølge fiskerne - har spredt sig til den almene befolkning⁷⁷. I fiskernes udlæg og beretninger om deres oplevelser var der kun lidt tilløb til selvransagelse om deres eget evt. bidrag til samfundets kritiske syn på dem. Enkelte var dog inde på, at "nogle fiskere havde handlet ulovligt" fiskemæssigt tilbage i tid, og det havde nok også haft en negativ indflydelse på, hvordan de blev set på og på fiskeriets ry og rygte⁷⁸.

Til trods for fiskernes negative oplevelser af omgivelserne er de dog stadig stolte over at være fiskere, men billedet begynder at krakelere. De bedriver deres fag i områder placeret i det såkaldte Udkantsdanmark, og de føler sig også, billedligt sagt, som Udkantsdanmark. De føler sig sat udenfor, ikke hørt og ofte negligeret. De føler sig anklaget for noget, hvor de synes, at anklagen vitterligt burde rettes andet steds hen. De er grundig trætte af al den negative omtale, hvor alle forbedringerne, som de har medvirket til, ikke har f.eks. mediernes opmærksomhed. De føler, at deres faglighed bliver underkendt og ikke accepteret, hvilket også påvirker deres eget selvbillede, og stolthed ved at være fisker bliver presset i negativ retning.

⁷⁷ Vi blev efter interviewrunden opmærksom på en fælles europæisk undersøgelse fra 2007 af europæiske borgeres indtryk af fiskerisektoren (udgivet i pjece "Image i fiskerisektoren", tekst: Marianne R. Olrik). Resultatet vedrørende Danmark, hvor 847 danskere har svaret på de stillede spørgsmål, viste et mere positivt indtryk af fiskerisektoren, end hvad vi tolker fiskernes oplevelser er af "danskernes" syn på dem og på fiskeriet. F.eks. svarende kun 10 %, at deres generelle holdning til fiskerisaktiviteter var negativ eller meget negativ, og 73 % var uenig eller helt uenig i udsagnet "Er en havfisker for dig et rovdyr på havet". Undersøgelsen er fra 2007, så der kan muligvis være sket ændringer siden da?

⁷⁸ De mange historier om ulovligt fiskeri der skete op gennem 1990'erne er beskrevet af M.K. Søndergård: *Dansk fiskeri set i perspektiv*, der er publiceret i antologien: *Fiskeriet der forsvandt*. Fiskeri- og Søfartsmuseets Forlag, Esbjerg 2010.

Deres ønske er: *"Lad os få lov til at passe vores erhverv, få ansvaret tilbage, så vil det hele være bedre."*

14.3 Fiskernes svar på, hvordan fiskeriets ry og omdømme kunne bedres

Ønskværdige forandringer? Fiskernes svar hertil var dels åbenhed og medbestemmelse, dels et ønske om, at befolkningen fik en bedre og større forståelse for fiskeriets vilkår og for det at drive fiskeri, samt at forbrugerne i større grad fik et faktisk indblik i den virkelighed, som fiskerne selv oplever, de er en del af, illustreret med følgende udsagn:

"Hvis der var mulighed for at skabe en større åbenhed omkring erhvervet – så folk kunne se, at vi ikke er nogle typer, der ønsker at ødelægge naturen – ville det være godt. Ligeledes kunne jeg godt tænke mig, at vi blev inddraget mere i de forskellige beslutninger m.m., der omhandler erhvervet."

Andre fiskere supplerer:

"En ting, der ville hjælpe, var oplysningskampagne omkring kvaliteten af de forskellige fisk, man kan købe – så hvis man nu satte fokus på medicinforbruget i opdrætsfiskeriet, ville folk måske begynde at købe vores fisk i stedet."

"Alle ved, at fisk er sund. Hvorfor ikke fremme det. Det vil give os alle bedre helbred og færre på sygehus. Hvorfor ikke støtte fisk i stedet for svinekød, som jo er mindre sundt."

På spørgsmålet om det kunne være en løsning at lave en mærkeordning a la Ø-mærket, der kunne give forbrugerne en mulighed for at gennemskue de forskellige fiskeriprodukter, var svaret fra fiskerne dog prompte:

"Det kan lede til øget konkurrence internt i vores erhverv, som man skal passe på med. Det har vi i forvejen alt for meget af."

Kapitel 15. Fremtiden

Hvordan ser de interviewede fiskere på fremtiden? Deres svar er overordnet set delvis positiv, og mange af dem fortalte, at man efter en årrække med få forhåbninger til fremtiden faktisk var begyndt at se lysere på den. En af fiskerne fra Hvide Sande beskrev, hvorledes deres fremtidsudsigter havde forandret sig således:

"Kan det ikke kun blive lysere? Det kan jo kun blive bedre! Havde du spurgt mig for nogle år siden, havde jeg sagt, at vi hænger på kanten med vores negle, men i dag er det da et lyspunkt, at vi hænger en smule bedre fast."

Fiskernes svar på fremtidsudsigterne var dog også iblandet skepsis og usikkerhed:

"Jeg ved ikke, om jeg vil betegne fremtiden i erhvervet som lys, for den ser ikke lys ud – den er usikker. Især for ham, der ejer båden."

"Fremtiden knytter sig hovedsagligt til økonomien i erhvervet, altså om hvorvidt den er lys eller mørk. For 10 år siden kunne vi med stor sikkerhed sige, at vi ville være fiskere i dag, det kan man ikke med samme sikkerhed sige, at vi er om 10 år. Så fremtiden opleves ikke så sikker i dag."

Selvom de fleste fiskere generelt var enige i, at fremtiden så lidt mere lys ud, så var svarene altså også iblandet 'mørke skyer' og bekymringer om økonomien og eksistensvilkårene samt den store afvandring fra erhvervet:

"Fremtiden er overvejende opløftende. Det er dog trist, at der er flere og flere, der må stoppe i erhvervet. Der er ikke rigtig nogle at snakke med nede på havnen."

"Den ser lys ud, men man tænker da på, hvor de mange fiskere, der var i Hundested engang, er blevet af."

Ovenstående type svar fremkom særligt blandt de kystnære og kystfiskerne, men også blandt havfiskerne:

"Med de vilkår, der er i dag, er det jo også svært at få en ny generation ind. Vi har ringe tid til at lære nye op, og det kan være svært at tiltrække nye."

Fiskerne fik også stillet spørgsmålet om, hvorvidt de fortsat er fiskere om fem år. Svarene var generelt bekræftende, men dog også præget af usikkerhed, f.eks.:

"... Ja, jeg er fisker om 5 år, men kun hvis der sker markante ændringer, og vi får bedre vilkår."

"Jeg tror det ikke, men jeg håber det. Jeg er fisker og har aldrig lavet andet, og hvad skal jeg ellers lave."

De trængte økonomiske forhold, som er gældende for mange fiskere – og som er beskrevet i kapitel 8 - har naturligvis indflydelse på fiskernes syn på fremtiden. I relation til fremtiden blev kvotesystemet, lånemuligheden og fiskepriserne på ny gentagende inddraget som årsager til at have gjort deres fremtid i erhvervet mere usikker - illustreret med udsagnene:

"De svingende og ofte lave fiskepriser har gjort det sværere at planlægge økonomien og fremtiden."

"Vi har kun båden – vores eneste materielle værdi; kvoten er mere usikker, da de svinger konstant. Omkostningerne stiger, og banken vender det døve øre til."

De samme temaer optrådte i fiskernes svar på, hvordan deres fremtidsudsigter kunne forbedres, hvor deres tidligere forslag til forbedringer blev gentaget:

"Vi ser gerne genindførelse af en fiskeribank, så vi i det mindste kan få de samme vilkår som landbruget i forhold til lånemuligheder ... Man kunne også spørge sig selv: Alle ved, at fisk er sundt. Så hvorfor ikke fremme det? Det vil give os alle bedre helbred og færre på sygehus. Hvorfor ikke støtte fisk, men i stedet støttes svinekød, som jo er mindre sundt?"

"De skulle tage at indføre en mindstepris igen, så havde vi da noget, vi kan planlægge ud fra."

"Bedre mulighed for kunne planlægge. Årets kvoter skal udmeldes i god tid, og ikke først når sæsonen er forbi, som det skete med tobis'en!"

Fiskernes syn på fremtiden findes således at være tvetydig. På den ene side med en forsigtig spirende optimisme og forhåbning, men på den anden side føler de sig sat i en frustrerende situation, hvor deres fremtid i erhvervet i højere grad er afhængig af udefrakommende faktorer, de ikke selv er herre over.

En af fiskerne udtrykte det illustrativt på følgende måde:

"Jeg skimter et lys for enden af tunnelen, men jeg ved ikke om det er fra et modkørende tog".

I fiskernes fremtidssyn spores som nævnt ovenfor også en tristhed over, at havnene føles tomme, stadig flere kolleger forlader erhvervet, og at de, der er i faget, har vanskeligt ved at tage nye folk ind. I publikationen fra Fiskeri- og Søfartsmuseet "Fiskeriet der forsvandt" gives eksempler på denne udvik-

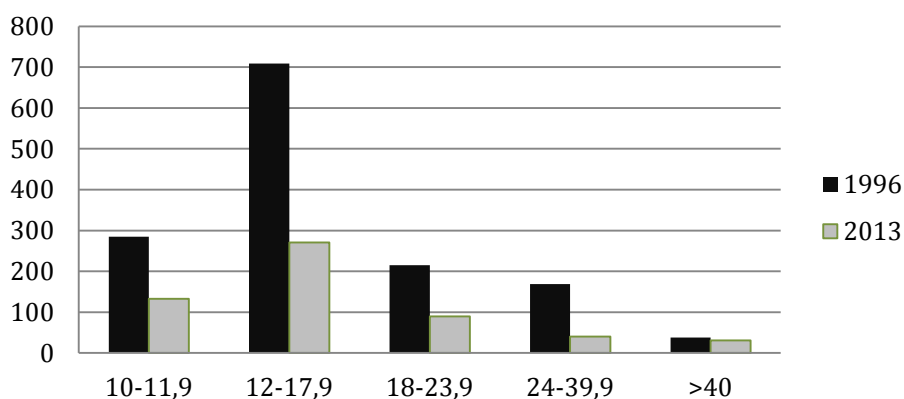
ling. I antologien beskrives fiskeriets forandring i en række danske fiskerihavne og -regioner ⁷⁹. Udviklingen og forandringerne beskrives i antologien med begreberne krise og afvikling, men konklusionen er dog, at krise ikke nødvendigvis er krise - "eller rettere sagt at krise ikke nødvendigvis er ensbetydende med fiskeriets forsvinden." ⁸⁰ Temaet afvikling eller ej vil vi forfølge i næste afsnit.

15.1 Fiskeriets fremtid – afvikling eller hvad?

En af de store udfordringer, fiskerierhvervet står over for, er, hvordan det sikres, at der kommer nye og unge ind i erhvervet. Problemet kan belyses ud fra statistikkerne over fiskeflådens udvikling og antallet af beskæftigede i erhvervet.

Det fremgår af figur 15.1, at reduktionen i fiskeflåden har været stort set ens inden for alle fartøjer fordelt efter størrelse.

Figur 15.1 - Fiskefartøjer efter længde

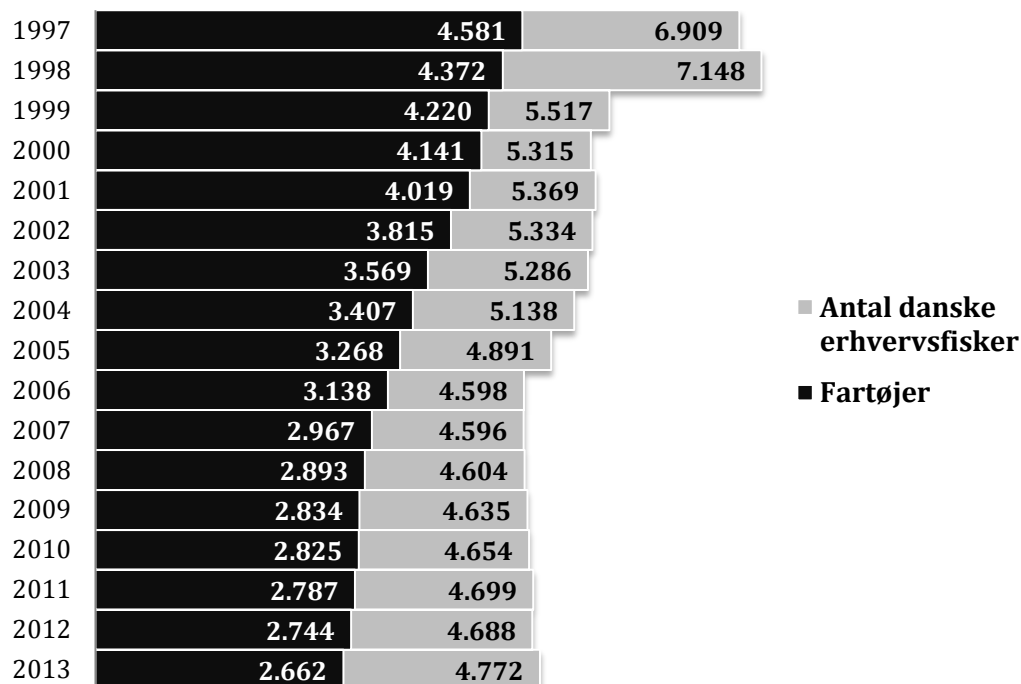


Næste figur, figur 15.2 viser, at det totale antal fiskefartøjer har været jævnt faldende - en reduktion på 42 % i perioden 1997 til 2013.

⁷⁹ Byskov, S. (red): *Fiskeriet der forsvandt – Eksempler fra et dansk fiskerierhverv i opbrud 1990-2008*. Fiskeri- og Søfartsmuseets studieserie 25. Esbjerg. 2010

⁸⁰ Søndergaard, M.K.: *Dansk fiskeri i perspektiv. I: (se note 66), side 181*

Figur 15.2 - Fartøjer og beskæftigelse



Kilde: Fiskeriet i tal 2014, Danmarks Fiskeriforening

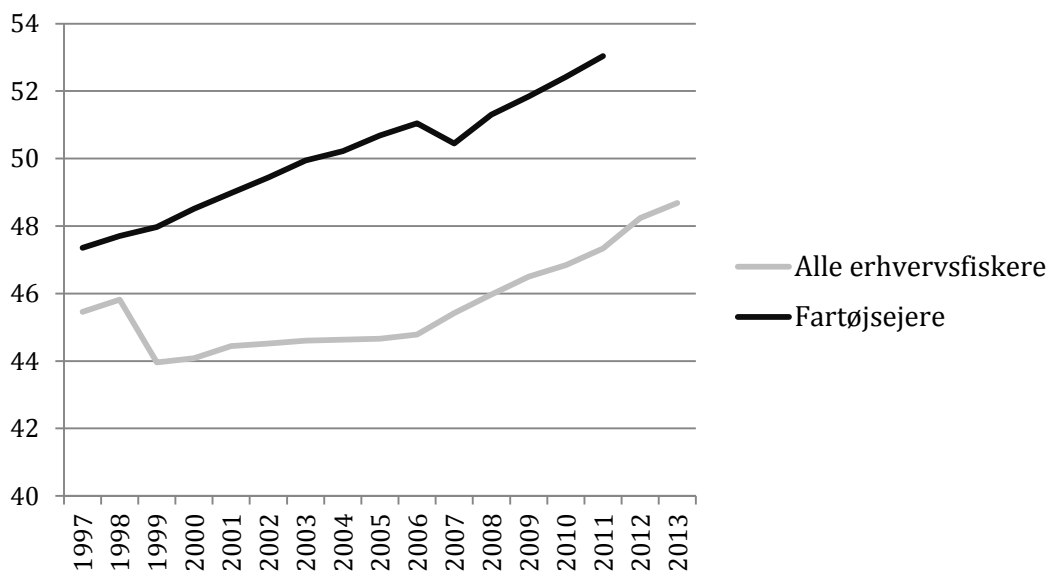
Af Figur 15.2 fremgår det endvidere, at antallet af beskæftigede fiskere ligeledes har været markant faldende, med et brat fald fra 1998-1999, og siden jævnt faldende frem til 2007. De følgende år har antallet stabiliseret sig på et nyt, lavere niveau og har endog vist en beskedne fremgang på 3,8 % siden 2007.

Ovenstående beskrevne udvikling kan tolkes som om fiskeriet har tilpasset sig på et nyt niveau til den forandrede situation, som er opstået efter den omfattende omstilling, der er sket i fiskerierhvervet.

Næste oversigt, figur 15.3, rejser derimod et meget påtrængende problem – fornyelse og generationsskiftet i fiskerierhvervet: Hvordan løses problemet, så unge tiltrækkes af erhvervet og får mulighed for at etablere sig på rimelige vilkår. Problemstillingen optræder, som beskrevet, i de interviewede fi-

skeres oplevelse af fremtiden og medvirker til deres bekymringer om fagets fremtid.

**Figur 15.3 - Gennemsnitsalder på danske erhvervsfiskere og fartøjs-
ejere med erhvervsfiskerstatus ⁸¹.**



Kilde: Natur og Erhvervsstyrelsen og Fiskeridirektoratets Individregister.

Som det fremgår af Figur 15.3, har fiskernes alder i gennemsnit været stigende gennem de seneste 16 år. At der kan være grund til bekymring ses især i relation til fartøjsejerne. Deres alder er steget i gennemsnit med 0,5-0,78 år de seneste 4 år (nyeste tal er fra 2011). Såfremt tendensen efter 2007 fortsætter uforandret, vil fartøjsejerne om 10-11 år i gennemsnit være i efterlønsalderen, og fiskerierhvervet kan dermed ligne et fag under afvikling, såfremt der ikke skabes betingelser, der kan tiltrække unge til området.

Den manglende tilstrømning af unge mennesker til faget skyldes, ifølge de interviewede fiskere, at vilkårene i fiskerierhvervet, herunder særligt de

⁸¹ Medtaget er fartøjsejere, som er opført med rollen erhvervsfisker i Fiskeridirektoratets personregister. Hvis et fartøj ejes af et selskab, der ejers af et andet selskab, er ejerne ikke medtaget. Der er ikke medtaget fartøjsejere med status som bi-erhvervsfiskere. Tal for "fartøjsejere" i 2012 og 2013 forelå ikke ved deadline.

økonomiske forhold, er blevet for hårde. Hertil kommer, som fiskerne forklarede, er det svært at finde overskud og tid til at tage en lærling med ombord, og for de nye unge fiskere, der gerne vil ind i erhvervet, er det blevet vanskeligt at finde låne- og investeringsmuligheder til at starte op på ⁸². Nogle af fiskerne henviste i den sammenhæng som sagt til landbruget, der i deres optik har bedre økonomiske forudsætninger, både i forhold til banklån og samfundsmæssig støtte, hvorfor mange af fiskerne gerne så lignende vilkår i fiskeriet, hvis deres og ikke mindst erhvervets fremtidsudsigter skal forbedres.

⁸² Et tiltag hertil er, at der er etableret et system, hvor kvoteandele kan tildeles yngre fiskere, som gerne vil etablere sig. Kilde: *Fiskerilære*. Fiskericirklen (uden årstal)

Kapitel 16. Fiskernes trivsel, sundhed og sammenhold

I de tidligere kapitler belyste vi fiskernes syn på deres arbejdsliv, og vi forsøgte at komme rundt om centrale forhold i fiskeriets omstilling, så der blev tegnet en helhed.

Fiskernes oplevelser af forandringerne er nærmest polariseret – splittet op, hvor noget i udviklingen opleves opløftende, og andet som meget bekymrende. Bekymringerne optræder ved de udefrakommende forhold - især aspekter i relation til: regler og kontrol, priser på fangst, usikker indtjening og økonomi, TAC-kvoter og deres oplevelse af omgivelsernes negative syn på dem og på fiskeriet – at blive overhørt og mødt med mistillid. Det er forhold, der presser og belaster dem, og som spiller negativt ind på deres psykiske arbejdsmiljø, trivsel og psykiske velvære. På andre områder, hvor fiskernes eget handlerum er større, er oplevelsen af forandringerne opløftende. Det gælder især de oplevede forbedringer i søsikkerhed og i det fysiske arbejdsmiljø, sammenholdet blandt fiskerne samt arbejdsulykker, der er væsentligt reduceret. I de kommende afsnit vil vi bevæge os ind på en ny arena. Vi vil se på, hvordan de interviewede fiskere oplever deres aktuelle helbredstilstand.

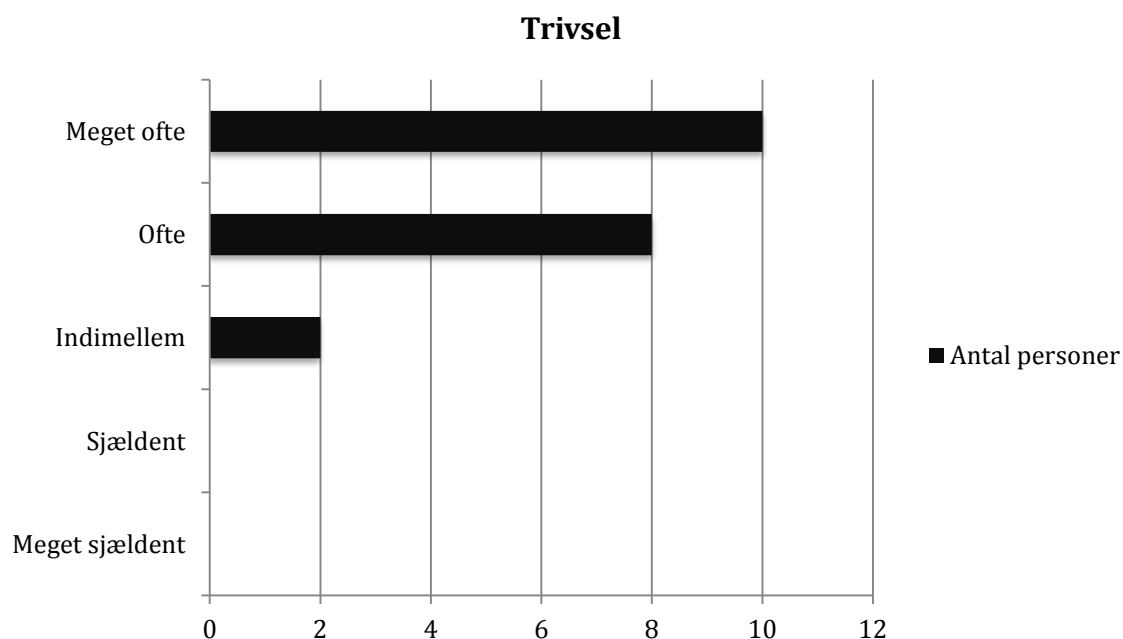
I de gennemførte gruppeinterviews var fiskernes trivsel til behandling, men vi stillede ikke direkte spørgsmål om deres helbredssituation. I stedet valgte vi at afslutte hvert interview med, at fiskerne selv besvarede et kort spørgeskema herom. Fiskerne kom i interviewene selv ind på, hvordan de oplevede situationen i fiskeriet. Fiskernes fortællinger supplerer deres svar på det korte spørgeskema, der gennemgås samlet i det følgende.

Vi vil starte med, hvad, der efter fiskernes mening, giver og tager trivsel.

16.1 Trivsel og mistrivsel i fiskeriet

Fiskerne trives med selve det at være fisker. Det fremgår af figur 16.1:

Figur 16.1 - Trives du med at være fisker?



I svarene fra de 20 fiskere spores som tendens, at oplevelsen af at trives som fisker er mest udbredt blandt bundgarnsfiskerne.

Fiskernes forståelse af begrebet "Trivsel" blev uddybet i interviewene. De forbandt trivsel med den tilfredshed og arbejdsglæde, de selv oplever ved at være fisker. De pointerede, at hvis de skulle have besvaret det i relation til betingelserne og mulighederne for at fiske, ville deres svar have været anderledes, og for hovedpartens vedkommende negativ. Deres forståelse af trivsel uddybes i det følgende.

Nedenstående citat er således generelt meget dækkende for alle interviewede fiskere:

"Vi er forsat glade ved at være fiskere – glæden ved at sejle ud, glæden ved at fange fisk, glæden ved at sejle hjem - især de dage med god fangst – og glæden ved at skulle af sted igen! (...) Vi kæmper med tre dårligheder: Lånemuligheden, kvoter og "Bagatel-kontrollen" – de går negativt ud over trivslen."

Svaret fra Hvide Sande fiskerne supplerer ovenstående udsagn, hvor de uddyber, hvad de forstår ved trivsel og mistrivsel, og hvad der giver og tager trivslen:

"Trivsel for os er jo det frie liv, men den har jeg svært ved at se holder stik mere. Friheden er jo ved at forsvinde i bekymringer omkring kvoter, fiskepriser osv. Men skal vi komme med nogle lyspunkter, så er trivsel den der lotto-følelse, der gør, du kan være helt nede i kulkælderen den ene time, så går der et par timer og så har du den gode fangst. Det giver en glæde, noget man kan være stolt af. I den mere konkrete ende, er det kemien med de folk du har med ombord, der betyder noget for trivsel. Har man et godt sammenhold i besætningen er det oftest med til at gøre arbejdsdagen positiv. Ligeledes er vi i fiskeriet blevet bedre til at hjælpe hinanden fartøjerne i mellem, hvilket også bidrager positivt til trivslen. Hvis disse forhold ikke er til stede, og det er de nok ikke for mange fiskere, så næres modsat mistrivslen."

Trivsel og Mistrivsel synes ud fra fiskernes svar at have delvis forskellige 'rødder', hvor trivsel knytter sig til selve faget, fiskeriet og arbejdet, og mistrivsel mere til udefrakommende forhold.

"Trivslen er afhængig af indtjeningsmulighederne; det er der ingen tvivl om. Det økonomiske pres er bestemt en årsag til mistrivsel, og

uvisheden og de manglende økonomiske muligheder påvirker os fiskere.”

Tryk økonomi er således en faktor for fiskerne som for andre erhvervsgrupper i relation til trivsel. Fiskerne er også inde på andre faktorer som årsager til mistriksel, hvor uforudsigelighed, overvågning og kontrol i form af manglende tillid fremhæves.

”Du lever under et pres, når du hele tiden er tvivl om det, du gør, er det rigtige, Hvad er det første du gør, når du kører bil, og du ser politiet? Du slipper speederen og bremsen, også selvom du ikke kører for stærkt. Når du så har gjort det, begynder du at tænke på dine dæk, dit lys, eller andet. Er de nu lovlige osv. Sådan har vi det alle sammen, når vi ser en kontrol-båd. Jo mere overvåget du føler dig, jo mere mistriksel kan du godt sige, der er. Det ville give en ro, hvis man ikke var usikker på: gør jeg nu det rigtige, er ens redskaber lovmæssigt i orden osv. Eller hvad vil kontrollen nu sige! Det ville selvfølgelig også give en ro, hvis man var mere sikker på sin indtjening.”

”Vi skal jo snart til at videoovervåges, det gør man jo ikke engang i fængslerne. Det er kommet, som en del af det discard forbud, der er kommet, så man sikrer, at fiskerne ikke udsnyder. Der er en mistillid, og det er simpelthen ydmygende.”

16.1.1 Sammenfatning

Fiskerne udtrykker altså samlet set fortsat glæde og trives ved at være fiskere, selvom forandringerne i fiskeriet har været betydelige. Forskelligartede forhold kan krakelere eller direkte ødelægge billedet, hvor en uforudsigelig fremtid, mistillid fra omgivelserne, ”lånemuligheden, kvoter og bagatelkontrollen” samt indskrænkninger i deres frihed især angives at tære på

trivslen. Yderligere er de økonomiske forhold i erhvervet med til at gøre fremtiden så usikker, at det har en negativ effekt på deres trivselsforhold. Det kan bemærkes, at i projektets del 2: *>Årsager til ophør i fiskeriet<*, hvor fiskere, der har forladt faget undersøges. Her afdækkes det, at de tilsvarende faktorer i høj grad fremkommer som faktorer, der har haft den største betydning for, at de ophørte fiskere har forladt fiskerierhvervet.

16.2 Sammenholdet i fiskeriet

I kapitel 1.2.1 redegjorde vi for, at fællesskab, sammenhold, hjælp og støtte er velkendte og dokumenterede faktorer, der kan fremme trivsel og modvirke mistrivsel.

Temaet Sammenhold var derfor med i undersøgelsen og indgik i samtalen med fiskerne. Meningerne ved dette tema var lidt delte, men samlet set dominerede opfattelsen, at sammenholdet havde været og fortsat er godt, og flere synes endog, at det havde udviklet sig i positiv retning.

De delte meninger optrådte mere på vestkysten end ved de øvrige kyster. På vestkysten lød det således:

"Sammenholdet i havnen – er gået til det værre; man er mere sig selv nærmest."

"Jeg synes, at sammenholdet er blevet bedre. I hårde tider er man nødt til at stå sammen for, at det kan lykkes. Der er jo fisk nok, så det skal vi ikke kæmpe om; det er til gengæld kvoterne, brændstofpriser, fiskepriser osv., der tager overskuddet, og ikke de andre fiskere. På det punkt er vi i samme båd."

"Nej, det er der lige meget nu som tidligere; vi er gode til at hjælpe hinanden, men vi har måske ikke den samme tid til at tage en snak"

med en kollega i havn; der er så meget, der skal gøres, så vi har mindre tid."

På østkysten var meldingen meget sammenfaldende og positiv, illustreret med følgende udsagn:

"Åbenheden i forhold til kollegaer er blevet større, end den var for år tilbage, dette er måske fordi, at vi ved, at der ikke er så mange fiskere tilbage, og derfor er vi måske mere villige til at hjælpe hinanden."

"Det er blevet bedre, men jeg tror ikke, at man ser det samme på de store skibe. Så det er blandt de små fiskerfartøjer, hvor sammenholdet er tættest."

En bundgarnsfisker havde noget besvær med at besvare spørgsmålet:

"Jeg fisker næsten altid alene. I havnen er næsten alle fartøjer forsvundet, så der er tomt og næsten ingen at 'skændes med'."

Det er kendt fra andre sektorer end fiskeriet, at kriser kan skabe mismod, men også betyde, at sammenholdet styrkes. Tilsvarende synes således også at kunne spores i fiskeriet.

16.3 Fiskernes psykiske velbefindende og energi

Vi vender tilbage til fiskernes svar på de stillede spørgsmål i spørgeskemaet. Det første, vi vil behandle, er fiskerne oplevelse af deres aktuelle psykiske velbefindende og energi/vitalitet.

De anvendte spørgsmål herom er hentet fra et standardspørgeskema (SF-36). Det er et velafprøvet spørgeskema, der er anvendt mange gange i Danmark og internationalt.

16.3.1 Psykisk velbefindende

Vi så tidligere, at fiskerne trives med at være fiskere. Svarene ser ikke så godt ud, når vi spørger til, hvordan de inden for de sidste fire uger har oplevet deres psykiske velbefindende. Det fremgår af tabel 16.1.

Tabel 16.1 - Psykisk velbefindende (antal svar)

<i>Hvor stor en del af tiden inden for de sidste fire uger...</i>	Hele tiden	Det meste af tiden	En del af tiden	Noget af tiden	Lidt af tiden	Slet ikke
<i>...har du været meget nervøs?</i>	0	0	4	4	6	6
<i>...har du været så langt nede, at intet kunne opmuntre dig?</i>	0	0	1	4	3	12
<i>...har du følt dig rolig og afslappet?</i>	3	7	2	3	4	1
<i>...har du været trist til mode, ked af det?</i>	0	1	1	4	13	3
<i>...har du været glad og tilfreds?</i>	2	7	4	3	4	0

I tabel 16.1 henviser forekomster markeret med fed skrift til definitionen af *godt psykisk velbefindende*. Personer med godt psykisk velbefindende skal på alle fem spørgsmål have afgivet svar i de pågældende svarmuligheder markeret med **fede tal**. Altså *lidt af tiden* eller *slet ikke* på spørgsmål 1, 2 og 4, og *hele tiden* eller *det meste af tiden* på spørgsmål 3 og 5. Samlet set findes hermed (se tabel 16.2), at hver femte af fiskerne gav udtryk for, at de inden for de sidste fire uger har haft et godt psykisk velbefindende (svaret positivt på alle fem spørgsmål). Halvdelen findes at have et ringe eller direkte et dårligt psykisk velbefindende.

Tabel 16.2 - Antal positive besvarelser iht. fiskernes psykiske velbefindende

	Antal fiskere
Ingen positive besvarelser	1
1-2 positive besvarelser	10
3-4 positive besvarelser	5
Positive besvarelser på alle 5 spørgsmål	4
I alt	20

16.3.2 Energi/vitalitet

Fiskernes energi/vitalitet er belyst ud fra fire spørgsmål, se tabel 16.3. I tabellen henviser forekomster markeret med fed skrift til definitionen af god energi/høj vitalitet.

Tabel 16.3 - Energi/Vitalitet (antal svar)

<i>Hvor stor del af tiden inden for de sidste fire uger...</i>	Hele tiden	Det meste af tiden	En del af tiden	Noget af tiden	Lidt af tiden	Slet ikke
<i>...har du følt dig veloplagt og fuld af liv?</i>	2	8	3	4	3	0
<i>...har du været fuld af energi?</i>	4	6	3	2	2	3
<i>...har du følt dig udslidt?</i>	0	1	4	4	7	4
<i>...har du følt dig unaturlig træt?</i>	0	1	3	4	7	5

Vi har her, som ved psykisk velbefindende, set på spørgsmålene i sin helhed, og det viser, at hver fjerde af fiskerne har inden for de sidste fire uger haft

god energi/høj vitalitet i (se tabel 16.4). Knap halvdelen findes med lav eller ringe energi/vitalitet.

Tabel 16.4 - Antal positive besvarelser vedrørende energi/vitalitet

	Antal fiskere
Ingen positive besvarelser	4
1 positiv besvarelse	5
2 positive besvarelser	2
3 positive besvarelser	4
Positive besvarelser på alle 4 spørgsmål	5
I alt	20

16.3.3 Energi og velbefindende - fiskerne og den danske befolkning

Af Folkesundhedsrapporten, Danmark 2007, udarbejdet af Statens Institut for Folkesundhed, fremgår det, at 52 % i den danske befolkning angav, at de har et godt psykisk velbefindende (opgjort på samme måde som vist ovenfor vedrørende fiskerne). Tilsvarende angiver 35 % i befolkningen, at de føler sig meget vital. Det fremgår desuden af resultaterne, at mænd angiver at have bedre psykisk velbefindende og vitalitet end kvinder, og både psykisk velbefindende og vitalitet er mest udbredt blandt de 46-64 årige. Sammenlignet med tilsvarende undersøgelse i 1994 viste resultaterne, at andelen af danskere med godt psykisk velbefindende og høj grad af vitalitet er faldet i de yngste aldersgrupper og steget i de ældste i perioden 1994 til 2007.

Ovenstående undersøgelse af fiskerne omfatter som sagt kun 20 personer, og en generalisering herudfra kan naturligvis være behæftet med stor usikkerhed. Denne usikkerhed taget i betragtning tyder resultaterne dog på, at et

godt psykisk velbefindende og at føle sig meget vital optræder mindre blandt fiskerne end i tilsvarende aldersgruppe i befolkningen. Hver femte fisker findes med et godt psykisk velbefindende, i befolkningen var det mere end hver anden. God energi/høj vitalitet forekommer blandt hver fjerde fisker; i befolkning er det omkring hver tredje.

16.4 Stress og smerter

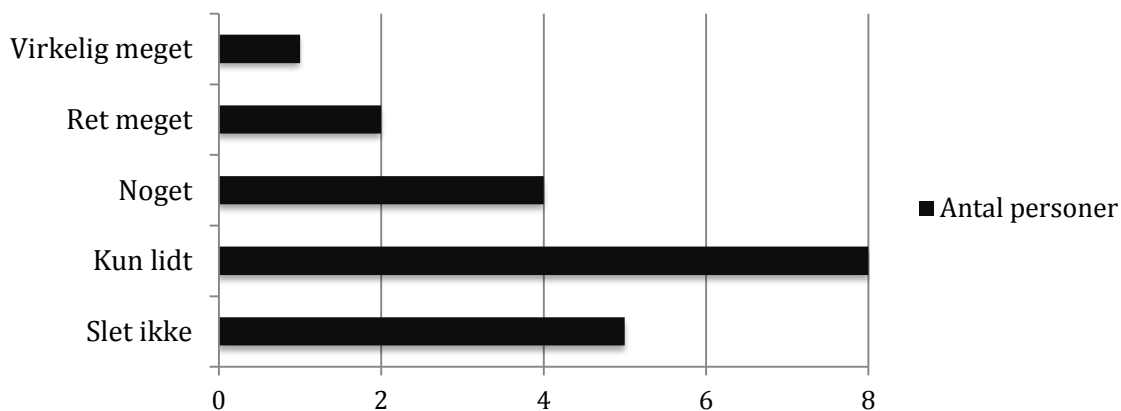
I spørgeskemaet til de 20 fiskere indgik også et spørgsmål om henholdsvis stress og smerter. De stillede spørgsmål og fiskernes svar fremgår af figur 16.2 og 16.3.

Forekomst af stress konstateres (se figur 16.2). Stress-billedet blandt fiskerne er som tendens ens i hav- og kystfiskeri. Som det fremgår af figur 16.3, angiver fire ud af 10 at have smerter dagligt eller flere gange om ugen. Tendensen er ens i hav- og kystfiskeri.

Figur 16.2 - Stress

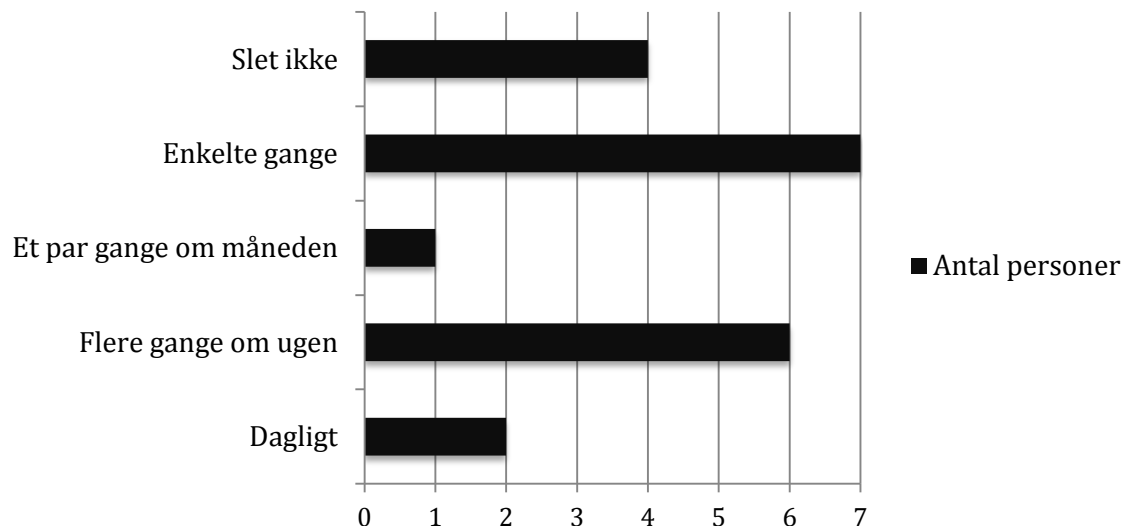
Med stress menes en situation, hvor man føler sig anspændt, ratsløs, nervøs eller urolig eller ikke kan sove om natten, fordi man tænker på problemer hele tiden.

Føler du denne form for stress for tiden?



Figur 16.3 - Smerter

Hvor ofte har du haft smerter inden for de sidste tre måneder?



Det anvendte stress-spørgsmål er valideret⁸³ og anvendt i en række andre undersøgelser, blandt andet i en tværsnitsundersøgelse af FTFs medlemmer (lærere, pædagoger, sygeplejersker, finansfolk, m.v.)⁸⁴ og i en totalundersøgelse af alle nyhedsarbejdere, organiseret i Dansk Journalistforbund (DJ)⁸⁵. Svarene fra disse grupper fremgår af tabel 16.5 nedenfor. Her er fiskernes svar også medtaget (omregnet i procent for at gøre sammenligning overskuelig). Grupperne i FTF og i DJ er faggrupper, hvor forekomst af stress er høj sammenlignet med andre danske lønmodtagere⁸⁶. I figuren er stress opdelt i rød, gul og grøn zone. Forekomsten af stress blandt medlemmer af FTF og DJ

⁸³ Elo, A.-L. et al: Validity of a single-item measure of stress symptoms. *Scand. J. Work Environ. Health* 2003; 29(6): 444-451

⁸⁴ J.M. Christiansen & N. El-Salanti: *FTF'ernes psykisk arbejdsmiljø*. CASA, november 2006.

⁸⁵ J.M. Christiansen & A. Rytter Hansen *Psykisk arbejdsmiljø, arbejdsliv og helbred i nyhedsarbejdet - trend i det moderne arbejdsliv*. Arbejdsmiljøforskningsfonden og CASA, Forskningsrapport 3: 2010

⁸⁶ Christiansen, J.M & Hansen, H.: *Job og branchemæssige stressfaktorer. Dokumentation*. CASA, 2009.

varierer samlet set kun beskedent, og omkring 3 % findes i stress højrisikogrupper, og omkring 2/3 findes uden væsentlige tegn på stress.

Tabel 16.5 – Faggrupperes procentvise andel med stress

Stress



Andel med stress – i procent

	DJ- Nyhedsarbejdere	FTF	Fiskere	Indsats
Virkelig meget	3,2	2,7	5	Behov for indsats her-og-nu
Ret meget	11,1	8,8	10	Stop op
Noget	19,1	19,9	20	Overvej situationen
Kun lidt / slet ikke	66,6	68,6	65	Fortsæt bare
	N=1.940	N=1.528	N=20	

Som det fremgår af tabel 16.5 er fiskernes svar på stress på linje med faggrupper, som er i højrisikogruppen for stress. Resultatet er dog forbundet med usikkerhed som følge af et beskedent deltagerantal på 20 personer.

16.5 Sammenfatning

Spørgeskemaundersøgelsen antyder mørke skyer over fiskernes helbred og velbefindende. Sammenfattende findes således, at forekomsten af et godt psykisk velbefindende og høj vitalitet blandt fiskerne synes at være mindre, end hvad undersøgelse af den voksne danske befolkning afdækker. Stress konstateres blandt fiskerne og synes at være på niveau med andre faggrup-

per, hvor stress er meget udbredt. Fire ud af 10 fiskere findes desuden at have smerter dagligt eller flere gange om ugen. Samlet set resultater, der giver anledning til bekymring. Resultatet skal dog behandles varsomt og kan være forbundet med usikkerhed i og med den undersøgte gruppe fiskere i pilotprojektet er lille. En større undersøgelse ville kunne bekræfte eller afkræfte de fundne tendenser.

16.5.1 Årsag til helbredsgenerne

Hvad er så årsag til det noget negative billede af fiskernes psykiske helbredstilstand – vil læseren måske spørge. Vi har i undersøgelsen belyst fiskernes subjektive oplevelser af styrker og svagheder i deres erhverv, og vi har suppleret med tal og statistiske opgørelser, som i store træk underbygger fiskernes udsagn. Fiskernes selvvurderende helbredsgener er kortlagt selvstændigt, uden relatering til baggrunden for deres angivelser (f.eks. forhold i arbejdet eller i privatlivet).

Forskningen om forandringer og omstillinger i arbejdet, som blev gennemgået i kapitel 1.2 viser, at det kan være forbundet med betydelig negativ helbredseffekt. Det må forventes, at for fiskerne kan tilsvarende være til stede. Men det kan også være influeret af andre forhold, inklusiv ikke undersøgte påvirkninger. Så vi kan derfor ikke ud fra undersøgelsen konkret sige, hvad der er årsag til fiskernes rapporterede helbredsgener, men blot at undersøgelsen antyder, at der er en sammenhæng mellem fiskernes negative og belastende oplevelser i deres arbejde og deres angivne helbredsgener. En fornyet undersøgelse med interesse for afdækning af denne sammenhæng ville kunne give et svar.

Kapitel 17. Sammenfatning af undersøgelsen

Projektets interesse er at undersøge, hvordan fiskerne på godt og på ondt har oplevet de mange forandringer i fiskeriet, der samlet set har betydet en omvæltning af fiskerierhvervet. Det er et tema, der forskningsmæssigt ikke tidligere er studeret ud fra fiskernes optik - hverken nationalt eller internationalt.

Forandringer og deres mulige negative arbejdsmiljø- og helbredsmæssige konsekvenser for de ansatte og for virksomheden i land er veldokumenteret og beskrives sammenfattende i kapitel 1, men det er som sagt endnu ikke belyst i relation til fiskeriet. I kapitel 2 præciseres projektets fokus, og anvendte undersøgelsesmetode og undersøgelsesmaterialet beskrives. Dette projekt har et to-delt sigte: 1) indsamle viden om hvordan aktive erhvervsfiskere har oplevet omstillinger og de mange forandringer i fiskeriet, samt få en pejling af fiskernes psykiske helbredstilstand, og 2) årsager til at fiskere ophører i fiskeriet. Del 2 beskrives i særskilt rapport: *Fiskerne der forsvandt*, 2:2015.

Projektet har karakter af at være et pilotprojekt for at skabe et kvalificeret grundlag for videre studier på et uopdyrket felt. Nærværende rapport, del 1, er baseret på litteraturstudie, faktuelle data og statistik og som - det væsentligste - fokusgruppeinterview omfattende 20 fiskere. Fokusgruppeinterview er valgt, da det er velegnet til eksplorativ undersøgelse.

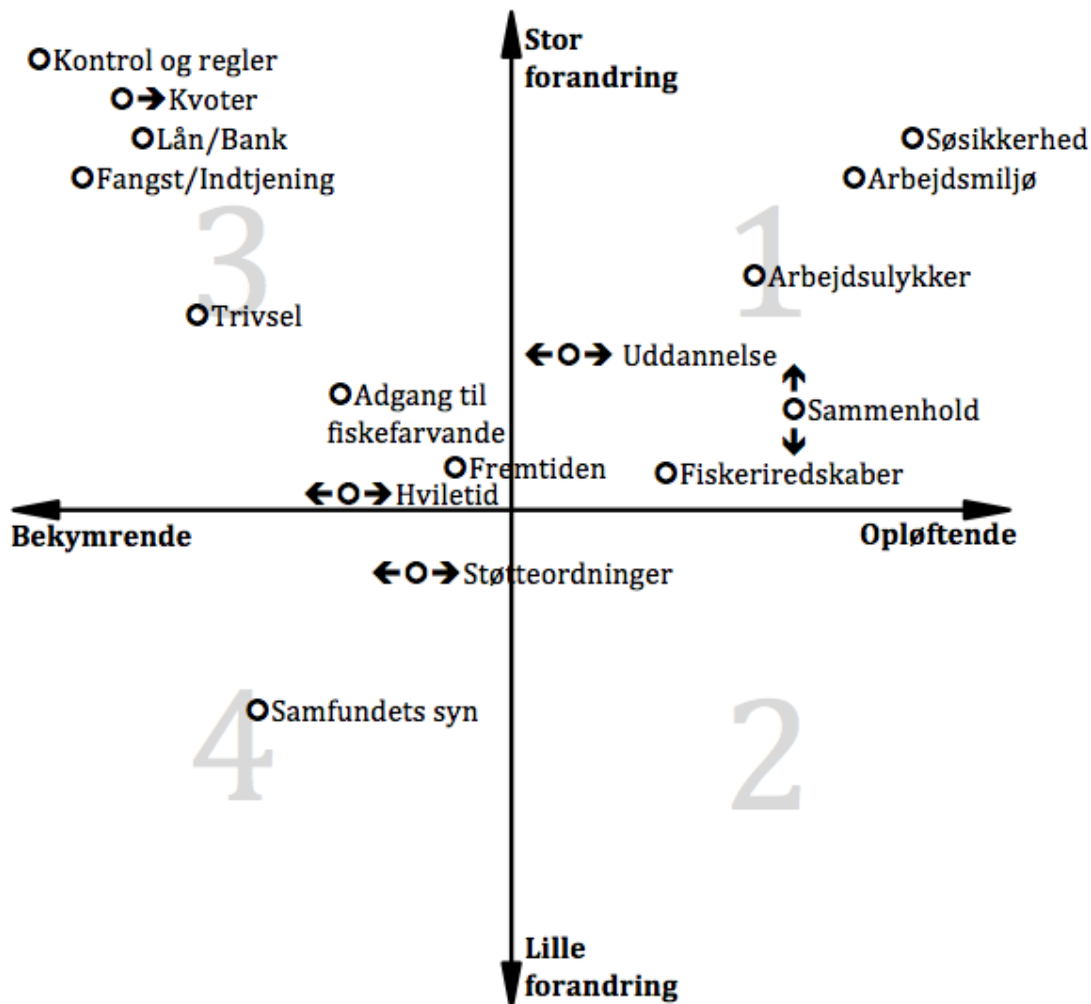
Baggrundsdata på de 20 interviewede fiskere viser, at de på rimelig vis afspejler alle aktive erhvervsfiskere i Danmark ift. alder, fartøjstype og primære fangstredskab, og gruppen omfatter såvel hav-, kyst- som kystnære fiskere. Skippere er dog overrepræsenteret i materialet.

Der blev i alt afholdt fire fokusgruppemøder, hvor fiskerne drøftede 17 forskellige temaer, hvert tema udformet og præsenteret som et dialogkort. I interviewene skulle fiskerne tage stilling til om pågældende tema/dialogkort, f.eks. "Søsikkerhed", havde

- a) undergået en stor versus lille forandring,
- b) om udviklingen på området havde været opløftende versus bekymrende, og endeligt
- c) om de havde forslag til forbedrings- eller løsningsforslag.

Hver gruppe har nuancerede svar til de præsenterede dialogkort, men samlet set er svartendensen grupperne imellem meget sammenfaldende, som det fremgår af tabeloversigten fra de fire fokusgruppeinterview (bilag 1). På basis heraf tegner der sig et billede af fiskernes oplevelse af forandringer i fiskeriet som sammenfattet i nedenstående 4-delte skema, der er en gengivelse af *Figur 3.1 - Samlet oversigt over fiskernes syn på forandringerne i erhvervet* (kapitel 3).

Figur 3.1.1 Samlet oversigt over fiskernes syn på forandringerne i erhvervet



I skemaets felt 1 – store forandringer, hvor udviklingen opleves opløftende, optræder: Søsikkerhed, arbejdsmiljø, (færre)arbejdsulykker, sammenholdet, uddannelse og udviklingen i fiskereds kabler. Andre aspekter, hvor forandringen ligeledes har været stor, men hvor udviklingen opleves bekymrende (skemaets felt 3 og 4), skiller især fire forhold sig negativt ud: Kontrol og regler, kvoter (især TAC-kvoter), lånemuligheder i bank o.l. samt fangst/indtjening. Endvidere opleves trivsel at have udviklet sig negativt, og adgangen til fiskefarvande og fiskernes oplevelse af samfundets syn på dem er ligeledes på den negative, bekymrende side. Tilsvarende gælder, dog i

mindre grad, fiskernes mulighed for hvile/søvn i forbindelse med fiskeriet, økonomiske støtteordninger, og synet på fremtiden i fiskerierhvervet angives nærmest midt mellem "opløftende" og "bekymrende".

I kapitlerne 3-16 gennemgås de i skemaet angivne aspekter. Der startes med temaerne i skemaets felt 1, og senere temaerne i felt 3 og 4. Fiskernes nuancerede svar og deres begrundelser for deres placering af emnernes udvikling som henholdsvis "opløftende" eller "bekymrende" beskrives detaljeret, og hertil præsenteres desuden fiskernes bud på forbedrings- og løsningsforslag ved de respektive temaer. I kapitlerne inddrages desuden faktuelle data, statistik og andres forskning i tilknytning til temaerne, der supplerer fiskernes svar. Hvert af kapitlerne afrundes med en sammenfatning.

De 20 deltagende fiskere har ud over deres aktive svar under gruppeinterviewet også udfyldt et mindre spørgeskema, hvor der spørges til deres aktuelle psykiske velbefindende, energi, muskelsmerter, trivsel og stress. Svarene herpå (kapitel 16) er på flere måder alarmerende, men må tages med forbehold, da undersøgelsesgruppen er beskeden.

Kapitel 18. Konklusion

Projektet er udført i et samarbejde mellem Fiskeriets Arbejdsmiljøråd og Center for Maritim Sundhed og Samfund, CMSS, SDU.

Rapportens tekst, konklusion og perspektivering er forfatterne alene ansvarlige for.

Undersøgelsens hovedfokus er på fiskernes oplevelse af mangfoldigheden af forandringer og omstillinger i fiskeriet.

18.1 Positive udviklingstræk

Meget har ifølge fiskerne udviklet sig positivt i fiskerierhvervet. De oplever, at søsikkerheden er blevet mere betryggende. Meget er indført, der fremmer søsikkerheden, og tallene viser, at antallet af forlis er faldet markant. Fiskerne uddyber og fremhæver, at der er kommet en del forskellige forbedringer om bord i fartøjet, der har gjort det fysiske arbejdsmiljø mindre belastende. Arbejdsulykker forekommer mere sjældent, hvilket statistikken på området også bekræfter. Risici og farer i arbejdsmiljøet er ikke længere noget der betragtes som et givent vilkår i arbejdet, men noget der vies opmærksomhed, og det fremhæves, at sikkerhedskulturen om bord er højnet. Sikkerhed tages op og drøftes fiskerne imellem om bord, i havnen, og i havneudvalget, og de oplever, at de får god støtte til deres arbejdsmiljøarbejde fra Fiskeriets Arbejdsmiljøråd. Det sociale sammenhold blandt fiskerne er et andet område, som langt hovedparten af fiskerne oplever som opløftende, hvor krisen i fiskeriet synes at have styrket behovet for at stå sammen. Nye fiskeriredskaber og teknologi er ligeledes et område, hvor de synes udviklingen har været opløftende, og det fremhæves, at det på den ene side har reduceret det tunge og fysisk belastende arbejde, og på den anden side har det styrket deres fangstmuligheder, udsmidning af fisk er angiveligt mindre, og redskabsudviklingen har fremmet et mere fleksibelt og bæredygtigt fiskeri. Også på ud-

dannelsesområdet synes de, at der er sket en positiv udvikling. De føler sig bedre og bedre fagligt klædt på til arbejdet og ser gerne flere og nye kurser med vægt på det anvendelsesorienterede. Meget er således opmuntrende, men andre ting er i stigende grad kommet til, som fiskerne oplever, har sat dem under et betydeligt psykisk pres.

18.2 Negative udviklingstræk

Især fire ting, delvist sammenhængende faktorer, opleves som et betydeligt og stigende pres, og som fiskerne oplever meget bekymrende: Kontrol og regler på området, kvoter/TAC og økonomi, herunder fangst, fiskepriser, indtjening og lånemuligheder.

Disse udefrakommende forhold, krav og regler er ændringer, som såvel hav-, kyst- som de kystnære fiskere oplever som dybt bekymrende og frustrerende. I forhold til fiskerikontrollen er fiskernes svar samstemmende meget kritiske. De er enige i, at kontrol er nødvendigt, men de oplevelser, at der udøves uensartet kontrol, at kontrollen i for høj grad går op i bagateller, og der udstedes i deres sprog "dumme-bøder". De synes, at de juridiske/administrative regler på området er blevet massive, og de forskellige fiskergrupper oplever, at kontrollørerne ikke engang selv har styr på det. Kontrol-praksissen er generelt udsat for kritik, og der gives udtryk for, at det nogle gange er som at få "en kniv i ryggen", og de føler sig nærmest som "små-kriminelle", da de konstant går rundt med usikkerheden om, hvorvidt de nu har overholdt alle de forskellige regler.

Der spores en rød tråd gennem interviewene, hvor stor usikkerhed om indtjening, manglende lånemulighed og uforudsigelighed ift. fremtiden har stor indflydelse på fiskernes livsgrundlag, velbefindende og på arbejdsmiljøet; og det har især sat det psykiske arbejdsmiljø under pres. Indtjeningen og fiskeprisernes udvikling er således et aspekt, som fiskerne generelt set oplever som meget bekymrende. Svingende priser på de fiskearter, man lander, har

altid været et vilkår i fiskeriet, men som fiskerne beskriver det, skal der arbejdes mere, end man gjorde tidligere, for at opnå en fornuftig timeløn. Selvom der arbejdes mere, har mange af fiskerne det økonomisk svært ved at få det til at hænge sammen. Regnskabsopgørelser og opgørelser og udvikling i fiskepriser, der for flere fiskearter er faldende, samt omkostningsudgifterne i forbindelse med fiskeriet underbygger fiskernes udsagn.

Fiskeriet er blevet et høj-reguleret erhverv, hvor EU-fiskeripolitik fastlægger de overordnede rammer for hele fiskeriet med proklameret sigte på at skabe bedre balance mellem bestand af fisk og fiskekapacitet. EU fastlægger årligt målene for tilladt fangst – TAC-kvoter, der tilbagevendende har været til betragtelig debat og uenighed. Fiskernes syn på de fastlagte TAC-kvoter er meget kritisk, og flere angiver at have faldende kvoter. De fremhæver endvidere, at udmelding om tildeling af næste års TAC-kvoter kommer meget sent, så forudsigelighed, planlægning og budgetfastlæggelse er vanskelig eller næsten umulig og til stor frustration og bekymring for fiskerne.

I Danmark har indførelsen af individuelt omsættelige kvoter (IOK) og af fartøjskvoteandele (FKA) medført en omfattende liberalisering af fiskeriet og en ændring af fiskerierhvervets grundlæggende struktur. Retten til havets fiskeressourcer blev givet til fartøjsejerne, som så kan gøre rettighederne til genstand for køb og salg, og fiskekvoterne som en handelsvare er blevet en mange millioners forretning i fiskeriet. Dele af fiskeriet er desuden blevet samlet på færre og store fartøjer.

Fiskernes synspunkter på kvotesystemet er noget delt, hvor nogle ser fordele i at de lettere kan tilrettelægge og prioritere arbejdet; andre udtrykker, at det har bidraget til at gøre deres eksistens som fiskere betydeligt mere usikker.

Interviewene viser, at kvotesystemet kan nødvendiggøre discard/udsmid af fisk, som fiskerne oplever som en stress-faktor og som ressourcospild. Anklagen om udsmid af fisk synes fiskerne ikke skal rettes mod dem, men mod de gældende regler. Discard af fisk er angiveligt dog blevet væsentligt reduceret pga. forbedrede fiskemetoder og fiskegrej med forbedret selektivitet.

Kvotesystemet sætter rammerne for tilladt fangst, og for nogle af fiskerne giver deres kvoteandel en lånemulighed i banken. Lånemulighed i bank og finansieringsinstitutioner opleves dog generelt som væsentligt forringet eller umulig. *"De (banken) vender det døve til"*, som det udtrykkes, og mange har oplevet, at banken ikke vil udlåne, selvom fiskefartøjet har en kvoteandel. Flere af fiskerne fremhævede, at *"det er den største trussel i vores erhverv i dag"*. Løsningsforslaget var samstemmende: der skal være lånemulighed på realkreditlignende vilkår, f.eks. genoprettelse af den nedlagte Fiskeribank. *"Det vil være en enkel løsning, der virkelig vil sætte gang i erhvervet, både for de små og større fartøjer"*.

Fiskerflåden

Den danske fiskeflåde er næsten blevet halveret i antal siden 1997. Det er bl.a. sket gennem tildeling af meget store summer til ophugning af fiskefartøjer. Hensigten hermed var at bringe fiskeflådens størrelse på linje med fiskebestandens størrelse. Historien har vist, at det er usikkert, om den betydelige reduktion i fiskeflåden har mindsket fangstkapaciteten. Derudover har EU og nationale puljer og støtteordninger bidraget til modernisering af den tilbageblevne fiskeflåde, forbedret teknologien, maskiner og redskaber og fremmet sikkerhed og arbejdsmiljø.

Arbejdsforhold

Firskerne oplever som sagt, at det fysiske arbejdsmiljø, sikkerhed og forekomst af arbejdsulykker har udviklet sig positivt. Modsat psykisk arbejdsmiljø, som opleves betydeligt ændret i negativ retning. Hertil kommer for flere fiskere dilemmaer som konsekvens af, at de ændrede arbejdsforhold (reduceret besætning, arbejde hårdere og længere), der har øget arbejdspresset, der igen kan have indflydelse på og kan komme til at konkurrere med sikkerhedshensyn. Fiskerne er bevidste om dilemmaerne, og interviewene og andres undersøgelser viser, at fiskerne forsøger at løse dilemmaet gennem ændret arbejdstilrettelæggelse, og deres øgede opmærksomhed på sikkerhed og den højnede sikkerhedskultur findes at have reduceret forekomsten af arbejdsulykker.

Tvister

Fiskeriet har i mange år været et nærmest eksplosivt debatfelt i f.eks. medierne. Tvister om havets ressourcer, om der er nok fisk eller ej, var således et tydeligt spændingsfelt i interviewene. Fiskernes holdning var her, at det er vigtigt at værne om fiskearterne, "*Det er jo det vi skal leve af*". Men de har ofte oplevet, at der er et misforhold mellem, hvad havbiologerne, andre eksperter og ngo'erne siger om f.eks. fiskebestanden og det, de selv oplever i deres daglige arbejde på havet. De oplever at blive overhørt, at der ikke er lydhørhed over for deres viden og erfaringer, og deres udsagn afdækker klart, at det er grobund for dybe frustrationer blandt alle fiskene. Andre tvister, som flere af fiskerne drog frem, er 'en unfair konkurrence' med andre af naturens fiskere: sæl og skarv, som flere havde negative oplevelser med, da sælen ødelægger deres redskaber og såvel sæl som skarv gør indhug i deres fangst.

Samfundets syn

Fiskernes oplevelse af samfundets syn på dem selv og på fiskeriet var et andet område, hvor fiskerne udtrykte dybtgående frustration og bekymring.

Den tidligere almene respekt om deres fag og det at være fisker oplever fiskerne som en forsvunden fortid, og den er i stedet erstattet med en følelse af blive mistænkeliggjort og overvåget, ikke lyttet til eller negligeret. De negative oplevelser tærer helt tydeligt på deres faglige stolthed og bidrager til det psykiske pres, som fiskerne føler sig udsat for.

Fremtiden

I forhold til fremtiden er fiskernes svar overordnet set delvist positiv. I en årrække har deres forhåbninger til fremtiden været aftagende, men er nu vendt, og for flere af fiskerne lysner det. *"Vi ser et lys for enden af tunnelen, med vi ved ikke, om det er fra et modkørende tog"*, som en af fiskerne billedligt udtrykker det. Andres svar på spørgsmålet om fremtiden er *"det kan jo ikke blive værre!"*.

Tallene for beskæftigede erhvervsfiskere har været betydeligt nedadgående, men tallene har de seneste otte år stabiliseret sig på et nyt, lavere niveau og har endog vist en lille stigning de seneste år, hvilket kan give anledning til en vis optimisme

Fiskeriet fremtid som fag opleves af fiskerne dog ikke sikker, og behovet for markante ændringer og bedre vilkår udtrykkes samstemmende, og der er enighed om, at det uden en sådan ændring vil være svært at få en ny generation ind i erhvervet. Det er et område, som alle fiskerne ser med stor alvor på, da det det kniber gevaldigt med fornyelse og tilgang af unge til fiskerierhvervet. Såfremt der ikke sker en radikal ændring og generationsskifte i fiskeriet, vil fartøjsejerne i gennemsnit være i efterlønsalderen allerede om cirka 10-11 år, og dansk fiskeri kan dermed være i risiko for at blive et fag, der forsvandt.

Helbredsforhold

De 20 interviewede fiskere udfyldte som afslutning på interviewet et kort spørgeskema om helbredsforhold. Svarene viser, at fiskerne trives med det at være fisker, men mistrivsel med vilkårene er meget udbredt og opleves af fiskerne som et betydeligt og tiltagende psykisk pres. Fiskernes selvrappede psykiske velbefindende og energi/vitalitet findes at være dårligere end gennemsnittet i den voksne danske befolkning, og deres oplevelse af stress findes at være på niveau med nogle af de danske lønmodtagergrupper, hvor stress er mest udbredt. Fire ud af 10 oplever endvidere at have smerter dagligt eller flere gange om ugen. Samlet set resultater, der giver anledning til betydelig bekymring, men som skal behandles varsomt i og med, at undersøgelsesgruppen er lille. Forskningen i forandringer på 'landjordens' virksomheder viser, at forskellige typer forandringer, der er parallelle med forandringer i fiskeriet, kan have betydelige og alvorlige negative helbredseffekter. Om det rent faktisk kan genfindes blandt fiskerne, kan der dog ikke siges noget sikkert om ud fra nærværende pilotprojekt. Det vil kræve en fornyet og større undersøgelse i fiskeriet, der vil kunne bekræfte eller afkræfte de i nærværende undersøgelse fundne helbredstendenser.

I projektets anden del, årsager til ophør i fiskeriet, er 11 fiskere, der fornyelig er ophørt i faget, blevet interviewet. Undersøgelsen præsenteres i en særskilt rapport ⁸⁷. Det kunne forventes, at nedslidning og helbredsforhold pga. af fiskernes mangeårige udsættelse for et hårdt, fysisk belastende arbejde ville afspejle sig i årsagerne til arbejdsophør. Det viste sig overraskende ikke at være tilfældet. I stedet fremkommer helt tilsvarende tendenser, som interviewene med de aktive fiskere også viser. De ophørte, tidligere fartøjsejere giver således samstemmende udtryk, at de faktorer, der havde

⁸⁷: Christiansen, J.M. & Carlsbæk, A.B: *Fiskerne der forsvandt*. CMSS & Fiskeriets Arbejds miljøråd. Rapportserie 2:2015, under udarbejdelse

størst betydning for og gjorde, at de måtte ophøre som fisker, var dårlig indtjening, manglende lånemulighed og kontrol og regler i fiskeriet. De samstemmende svar fra de aktive og de tidligere fiskere samt de angivne årsager til udstødningen fra fiskeriet bidrager til at understrege alvoren i projektets temaer.

18.3 Det psykiske arbejdsmiljø-landskab i fiskeri

Fiskeriet udfordrer på mange måder de standardiserede spørgeskemaer til kortlægning af psykisk arbejdsmiljø og forskningens begrebsverden om psykisk arbejdsmiljø, der historisk har sit udspring i undersøgelser af industrielle virksomheder. Videre forskning i fiskernes psykiske arbejdsmiljø skal være bevidst herom, og begreber skal nytænkes og udvikles i overensstemmelse med de særegne arbejdsorganisatoriske og tilknyttede arbejdsopgaver i fiskeriet.

I teori og forskning om psykisk arbejdsmiljø, defineres arbejdsglæde typisk som den følelse af glæde og tilfredshed, som en medarbejder kan opnå ved at udføre sit arbejde. Det hænger sammen med at lave noget nyttigt og meningsfuldt, og at arbejdet og arbejdspladsen tilfredsstiller de ønsker, man har til sin faglige indsats, indsatsens aflønning og de sociale relationer til kollegerne. For fiskerne synes yderligere aspekter at tegne begrebet. Jagten, spændingsmomentet og det 'kick' en god fangst kan skabe, synes i høj grad at være central i fiskernes oplevelse af arbejdsglæde. Naturens fænomener, havet, solen og vejrets udfoldelse er ligeledes en kilde til fryd og element i fiskerens oplevelse af arbejdsglæde.

Danske lønmodtagere er job-hoppere. En job-hopper er en person, som arbejder kortere tid i en position eller arbejdsplads snarere end at forblive i samme job eller virksomhed i lang tid. Det er mere udbredt og karakteristisk for danske lønmodtagere sammenlignet med resten af Europa. Fiskerne ad-

skiller sig her. De har typisk rod i fiskeriet, og mange er flere generationsfiskere. For dem er fiskeriet ikke blot et arbejde, men en livsstil.

Danske lønmodtagere er typisk i en virksomhed, hvor ledere og medarbejdere er fysisk adskilt – kontor- eller funktionsmæssigt; fiskerne – skipper og partsfisker - er i "samme båd".

Danske lønmodtagere har overenskomstaftaler om en lang række forhold: arbejdstid, overarbejde, løn m.v. Fiskerne adskiller sig herfra. Når fartøjet er på havet – ofte i flere døgn – udføres arbejdet kontinuerligt, når det er nødvendigt. Løn og indtjening for skipper/fartøjsejer og partsfisker er afhængig af fangstens værdi, og ikke af klassisk overenskomstaftale om løn, arbejdstid, o.l.. Fiskeri-elever er de eneste, der er sikret en fast minimumsløn.

Danske lønmodtagere har typisk afgrænsede arbejdsopgaver og funktioner. Ligeså i fiskeriet, men dog med en væsentlig forskel. Opgaven er ikke kun snævert at fange fisk, men arbejdet kræver også faglig kunnen og viden i forhold fartøjers fremdrift, motor- og redskabsvedligeholdelse og reparation, sygdomsbehandling, m.v. - opgaver der udføres af besætningen, når fiskefartøjet er på havet. Fartøjet er desuden typisk ikke kun et arbejdssted, men også et "hjem" i dagene, hvor man er på havet. "Huslige opgaver", kabystjeneste, madlavning o.l. er således ligeledes krav til det at være fisker. Fiskeren kan dermed have forskellige funktioner i rollen som "fisker", f.eks. navigatør, fisker, mekaniker, kok, m.v. på en og samme tid.

Lønmodtagerne arbejder fast gennem hele året. Fiskerne har afgrænsede havdage, hvor EU-regler bestemmer tilladte havdage, dvs. hvor mange dage om året, fiskeren maksimalt må fiske. Hertil er fiskerne afhængig af vejret, hvor dårligt vejr, ishav o.l. selvsagt er en forhindring (ligesom vejrligforhold er det i dele af byggebranchen). Arbejdets karakter er derfor sæsonpræget og omskiftelig gennem årstiderne. I havnen – i "friperioder" - udføres

nødvendige vedligeholdelsesopgaver på fartøj og redskaber. Næste sæson forberedes og planlægges, f.eks. bundgarnsfiskerne, der bruger vinteren til reparation af net og tidligt om foråret sætter de mange hundrede pæle til kommende sæsons fiskeri.

Forandringspresset er tiltagende i landjordens virksomheder, og virksomhedernes eksistensbetingelser ændrer sig løbende bl.a. som følge af globaliseringen og den nationale og internationale konkurrence. Medarbejderes manglende forudsigelighed i forhold til fremtiden og jobusikkerhed er en effekt heraf, som beskrevet i kapitel 1.2. Fiskeriet har, som beskrevet i rapporten, ligeledes været og er underlagt et betragteligt forandringspres, og den konstaterede effekt heraf har mange fællesnævner med de udfordringer, som landjordens virksomheder oplever. Forandringspresset i fiskeriet hænger ligesom på landjorden sammen med konkurrenceforhold, men den adskiller sig dog noget ved især at have sammenhæng med ubalance og ændringer i fiskeressourcer og fangstkapacitet, og den heraf iværksatte internationale og EU-regulering. På landjorden arbejdes der i virksomhederne med at sikre udvikling af medarbejdernes ressourcer, at de bliver mere fleksible, engagerer sig og udvikler sig i overensstemmelse med de krav, som de stilles overfor. Fiskeriet står over for tilsvarende udfordring, men det interne handlerum og handlefriheden i fiskerierhvervet er begrænset grundet karakteren af de udefrakommende krav og regler, der kan have karakter af et diktat, som skal efterleves.

Mange centrale elementer i arbejdsforholdene adskiller sig således mellem arbejde i land og til havs. Det er derfor vigtigt, at forskning i fiskeriets psykiske arbejdsmiljø tilpasses de særegne forhold i fiskerierhvervet.

Fiskerne består af forskellige segmenter, som adskiller sig på nogle områder. Der kan skelnes mellem havfiskere, kystfiskere og kystnære fiskere, hvor en væsentlig forskel er typer af fangst, anvendte fiskeredskaber, tiden på havet

og afstanden til fiskefarvand. Havfiskeren er typisk afsted hjemmefra i 3-6 dage; den kystnære fisker er typisk ude og hjemme samme dag og ligner på dette punkt den traditionelle lønarbejder i land. Hav- og kystfiskeren er endvidere typisk på et fartøj med en besætning, hvorimod den kystnære fisker typisk arbejder alene. Selvom der er visse forskelle i fiskeriets struktur, så er fiskernes bedømmelse af forandrings betydning i fiskeriet overordnet set meget sammenfaldende, som vist gennem rapportens kapitler. Faktorer, der opleves såvel opløftende som bekymrende, er meget ens. Der synes således at være fællestræk i de tre grupper – hav-, kyst- og kystnære fiskeres psykiske arbejdsmiljø, hvor især de udefrakommende krav, toner det fælles, men i forhold til arbejdets udførelse findes der også at være forskelle.

De i psykisk arbejdsmiljø anvendte begreber, så som indflydelse, social støtte, samarbejde, kvantitative krav (arbejds mængde, arbejdstempo, tidspres, m.v.), ledelseskvalitet, kommunikation, omgangstone, retfærdighed, anerkendelse, rolleklarhed, jobusikkerhed m.v., er alle dimensioner som har relevans også i relation til fiskeriet. Men for fiskeriets vedkommende får mange af begrebernes indhold og relevans en særlig toning, udfoldelse og betydning i kraft af fiskeriets særegne forhold og konstitution. Interviewene i nærværende projekt giver antydninger heraf, men klarhed kræver en forskningsmæssig udredning, der endnu ikke er udført, men som ville være relevant at gennemføre, da belastninger i det psykiske arbejdsmiljø – som denne rapport antyder - uden tvivl bliver et stigende problem i fiskeriet, hvilket landjordens virksomheder de seneste mange år også har måttet erkende.

Kapitel 19. Perspektivering – et debatoplæg

Projektet er et pilotprojekt med sigte på at få et kvalificeret grundlag for og indblik i, om projektets problemstilling indeholder elementer, hvor videre undersøgelse ville være relevant og nyttig. Det korte svar herpå er et "ja". Der er tale om et udforsket felt inden for fiskeriet. Psykisk arbejdsmiljø har gennem mange år været gjort til genstand for studier i erhverv og virksomheder på landjorden, hvilket ikke er tilfældet i fiskeriet. Landjordens prioritering af psykisk arbejdsmiljø har været begrundet i den eksplosive dokumenterede vækst af psykiske arbejdsskader og alvorlige belastninger i det psykiske arbejdsmiljø. Landjordens opprioritering af psykisk arbejdsmiljø er desuden begrundet i, at et godt psykisk arbejdsmiljø har stor positiv betydning ikke kun for medarbejderne, men for virksomhederne som helhed, og være værdiskabende.

Det må formodes, at tilsvarende træk vil være gældende i fiskerierhvervet, så studier på området vil utvivlsomt være relevant.

19.1 Sigtepunkter for videre forskning og udredning

Ud fra nærværende pilotprojekt kan indkredses temaer og opmærksomhedspunkter, som vil være anbefalelsesværdig til nærmere udforskning, hvor vi ser følgende sigtepunkter:

19.1.1 Læring af nedgangen i arbejdsulykker

Anmeldte arbejdsulykker i fiskeriet har gennem mange år vist et meget positivt billede, hvor der er sket et fald i anmeldte arbejdsulykker fra 26 anmeldte ulykker per 1.000 fiskere i 1998 til 9 anmeldte arbejdsulykker per 1.000 fiskere i 2012. På landjorden har udviklingen i anmeldte arbejdsulykker til Arbejdstilsynet derimod kun været svagt faldende (jævnfør figur 4.1).

Hvilken læring kan fiskeriet selv uddrage af udviklingen, og hvad kan landjordens virksomheder lære af fiskeriet? Hvad har betinget succesen i fiskeriet? Hvad er der helt konkret sket og gjort i fiskeriet set i et historisk perspektiv? Hvilke tiltag og ændringer er iværksat – af hvem og hvornår? Hvilken indflydelse har vedtagne regler haft? Og hvilken betydning har ændringer i arbejdsmiljøarbejdets organisering, sikkerhedskulturen, uddannelse og arbejdsmiljørådgivningen haft? Hvad kan og bør gøres endnu bedre?

Svar på disse typer spørgsmål vil have forståelses værdi og vil kunne styrke det videre forebyggende arbejdsmiljøarbejde.

19.1.2 Fortsat plads til forebyggelses initiativer i arbejdsmiljøet

Arbejdsulykkerne er faldet, men fiskerne peger på dilemmaer indeholdende potentiel ulykkesrisiko: Arbejde mere og længere, mindre bemanning, periodisk mere træthed/fatigue og dermed øget risiko for arbejdsulykker. Et relevant fokusfelt kunne være at udrede dilemmaets forekomst, udbredelse og effekt med sigte på rådgivning og vejledning.

19.1.3 Kontrol og administrativ praksis

Politiet har til opgave at levere en god, ensartet, effektiv og serviceminded kontrol. Og det har de forpligtigelse til at levere. I sundhedsvæsenet gælder det, at hvis en patient er godt kontrolleret, vil patienten føle sig godt tilpas, udvikle sig godt og være i stand til selv at igangsætte ting, der kan fremme behandlingen. Kan læren fra disse områder være brugbar og til inspiration i relation til fiskekontrollen og være et svar på fiskernes angivne, samstemmende og massive kritik af kontrolmyndigheden. Fiskerne peger selv på – og som det også er udtrykt fra en repræsentant i Søfartsstyrelsen - at dialogen skal være mere styrende i kontrollen. Det vil efter fiskernes mening være en klar forbedring.

19.1.4 Regelsanering og afbureaukratisering

Mange af fiskerne oplever de mange regler og kontrolpraksis i fiskeriet som årsag til stor frustration. Skiftende regeringer har haft og har hensigtserklæringer om administrativ- og regelsanering, og i Søfartsstyrelsen er der fokus på muligheden for regelsanering og lettelse af den administrative byrde i Det Blå Danmark ⁸⁸. Et lignende projekt og sonderinger synes at være relevant i forhold til fiskeriet.

19.1.5 Økonomi - lånemulighed

Fiskerne efterspørger bedre lånemuligheder i bank- og realkreditinstitutioner. De ser gerne genoprettelse af Fiskeribanken og/eller lånemuligheder som gældende i landbruget.

19.1.6 Hot-line – krisehjælp til fiskere i økonomisk og personlig krise

Etablering af krisehjælp a la ordningen, der er indført i landbruget, hvor landmænd og deres familier, som havner i en økonomisk og personlig krise og har behov for hjælp, kan kontakte en hotline uden selv at skulle betale for rådgivningen.

19.1.7 Discard

Der er et stort behov for at finde måder til mindskelse af discard samt gøre effektiv brug af de nødsagede fremtidige udsmid. Blandt fiskerne er der bred enighed herom, men veje og muligheder hertil er til debat. Såfremt det skal lykkes, kræver det bl.a. udvikling af redskaber. Inddragelse af fiskernes erfaringer og viden i udviklingen vil være nyttigt, hvilket udviklingen af f.eks. selektionspanel i trawl er et godt eksempel på værdien herpå. Et andet forslag, fiskerne fremsatte, var at benytte videoovervågning af fartøjernes discard proaktivt. Forslaget var, at man kunne lægge videobillederne på nettet, så alle kan følge med i, hvor lidt discard der er.

⁸⁸ Fiskeriet er bemærkelsesværdigt ikke med i det officielle Danmarks kategorisering af Det Blå Danmark.

19.1.8 Kvalitetsfisk

Fisk er sundt – og fisk var med i slutspurten om at blive valgt af danskerne til danskernes nationalret. Forbrugerne har i stigende grad fokus på økologiske og bæredygtige produkter, som formodentligt også ville kunne genfindes i mange danskeres fortrukne valg af (kvalitets-)fisk, selvom billige importerede fisk er en hård konkurrent.

Fra fiskerne lyder opfordringen: ”Det er fødevarer, vi fanger. Kvalitet skal i højsædet”.

MSC's blå stempel, en bæredygtig fiskemærkning, har vundet international udbredelse – og i høj grad i dansk fiskeri, hvor $\frac{3}{4}$ af alle spisefisk fangedes af MSC-certificerede fiskere i 2014. Dansk fiskeris mange basale forudsætninger med veluddannede og erfarne fiskere, høj fartøjsteknologi og fiskekultur synes at være til stede for fortsat udvikling af MSC-mærkning, der kan bringe dansk fiskeri i fortroppen af lande, hvor bæredygtig og kvalitetsfisk er i højsædet. Det vil også kunne bidrage til at drive dansk fiskeforarbejdningsindustri eksport af fisk og fiskeprodukter fremad, der i ifølge Fiskeristatistisk Årbog udgjorde 21,5 mia. kroner i 2013.

19.1.9 Fremtid

Mange fiskere oplever fremtiden som usikker og utryk. Initiativer, der kan skabe tillid til fremtiden, efterlyses, herunder hvordan generationsfornyelse blandt fiskerne kan fremmes.

Referenceliste

Allen, P. et al, 2008: *Seafarer's fatigue: A review of the recent literature*. International Maritime Health

Allen, P. Wellens B., Smith, A., 2010: *Fatigue in British fishermen*. International Maritime Health

Andersen, J.L. et. Al, 2012: *Fiskeriets økonomi*.
Fødevarerøkonomisk Institut, FOI, Københavns Universitet

Annbjørg S. et al, 2014: *A review of fatigue in fishermen: a complicated and underprioritised area of research*. International Maritime Health

Arbejdstilsynet, 2013: *Et godt psykisk arbejdsmiljø – når der sker forandringer på arbejdspladsen*. (Vejledning)

Bamberger, Simon Grandjean, Vinding, Anker Lund & Larsen, Anelia et al., 2012: *Impact of organisational change on mental health: a systematic review*. Occup Environ Med 2012 69

Bekendtgørelse om fiskeres hviletid, 2013: *BEK nr. 1011*

Bekendtgørelse om regulering af fiskeriet i 2013, 2012: *BEK nr. 1405*

Bekendtgørelse om regulering af fiskeriet i 2014-2020, 2013: *BEK nr. 1423*. Lovtidende A

Berlingske, 2000 (2003): *Dårlig søsikkerhed*
<http://www.b.dk/danmark/daarlig-soesikkerhed>

Browning, M. & Heinesen, E., 2012: *Effect of job loss due to plant closure on mortality and hospitalization*. Journal of Health Economics, 31(4)

Byskov, S (red), 2010: *Fiskeriet der forsvandt, i Eksempler fra et dansk fiskerierhverv i opbrud 1990-2008*. Fiskeri- og Søfartsmuseets Forlag

Christiansen, J.M. & Carlsbæk, A.B, 2015: *Fiskerne der forsvandt*. CMSS & Fiskeriets Arbejdsmiljøråd. Rapportserie 2:2015 (in press).

Christiansen, J.M. & El-Salanti, N., 2006: *FTF'ernes psykisk arbejdsmiljø*. CASA

Christiansen, J.M & Hansen, H., 2009: *Job og branchemæssige stressfaktorer. Dokumentation.* CASA

Christiansen, J.M. & Rytter Hansen, A., 2010: *Psykisk arbejdsmiljø, arbejdsliv og helbred i nyhedsarbejdet - trend i det moderne arbejdsliv.* Arbejdsmiljøforskningsfonden og CASA, Forskningsrapport 3: 2010

complot.dk/fiskeriskolen

Danmarks Fiskeriforening og 3F Fagligt Fælles Forbund, Transportgruppen: *Overenskomst 2014-2017 for fiskere.*

Danmarks Statistik, 2009: *Dødelighed og erhverv 1996-2005 – med et tilbageblik på 1970.*

Danmarks Statistik, 2011: *Nyt fra Danmarks Statistik nr. 649. Regnskabsstatistik for fiskeri 2012.*

Danmarks Radio, 2013: *Makrelkrigen rammer fiskerne,*
<http://www.dr.dk/Nyheder/Regionale/Koebenhavn/2013/12/06/052315.htm>

EF-Forordning, 2004: *nr. 1860/2004*

EF-Forordning, 2007: *nr. 875/2007*

Elo, A.-L. et al, 2003: *Validity of a single-item measure of stress symptoms,* Scand. J. Work Environ. Health 2003; 29(6)

Europa-Kommissionen, 2010: *Psychosocial risks and health effects of restructuring. Investing in well-being at work: Addressing psychosocial risks in times of change.* High Level Conference Organised by the European Commission and the Belgian EU Presidency. Brussels, November 2010.

Europa-Parlamentet, Generaldirektoratet for interne politikker, 2013: *Fiskeri i Danmark.* Notat, 2013

Europa-Parlamentet/ Nyheder 16-04-2013

FiskerFoum, 2014: *Når pulskor går ud over de små,*
<http://www.fiskerforum.dk/erhvervsnyt/a/Naar-pulskor-fiskeriet-gaar-ud-over-de-smaa>

Fiskeridirektoratet 2008, faktaboks

Fiskeriets Arbejdsmiljøråd, 2014, *Fiskeriet i tal 2014*.

Fiskeriets Arbejdsmiljøråd, (uden årstal): *Stabilitetspakken – et informationsmateriale til hele besætningen om fiskes stabilitet*. DVD med titlen "På ret køl" og vejledning "Stabilitetsguide"

FiskeriTidende, 2013: *Alt for mange falder fra fiskeriuddannelsen*, <http://fiskeritidende.dk/alt-for-mange-falder-fra-fiskeriuddannelsen/>

Forsikring og Pension, 2014: *Præmieoversigt – Arbejdsskadeforsikring*, www.Forsikringogpension.dk/arbejdsskadeforsikring/præmieoversigt.

Grunberg, L., Moore, S., Greenberg, E.S. & Sikora, P., 2008: *The changing workplace and its effects: A longitudinal examination of employee responses at a large company*. The Journal of Applied Behavioral Science, 44(2)

Grøn, S. et al, 2014: *Sikkerhed i fiskerierhvervet*. Center for Maritim Sundhed og Samfund, SDU Esbjerg & Fiskeriets Arbejdsmiljøråd

Gyldendals encyklopædi, 2014: *Fiskerizone*
Den Store Danske encyklopædi

Halkier, Bente, 2003: *Fokusgrupper*. Samfundslitteratur, RUC-forlag

Howse, D., Jeebhay, M. F. & Neis, B., 2012: *The Changing Political Economy of Occupational Health and Safety in Fisheries: Lessons from Eastern Canada and South Africa*, Journal of Agrarian Change. Special Issue: The Political Economy and Ecology of Capture Fisheries. Volume 12, Issue 2-3

Høst, J.E., 2012: *Captains of Finance. An inquiry into Market-based Fisheries Management*, Ph.d.-afhandling, Humanistisk Fakultet, Københavns Universitet

Information 25. juli 2013

Ingeniøren, 2013: *Biologer slår alarm: Torskebestanden i Østersøen er hårdt ramt*, <http://ing.dk/artikel/biologer-slaar-alarm-torskebestanden-i-oestersoen-er-haardt-ramt-164405>

International Maritime Organization (IMO), 1995: *International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping Fishing Vessel Personnel (STCW-F 95)*

Johansen, J.P., 1998: *Rygbelastninger i fiskeriet*, Aalborg Sygehus Nord, Arbejdsmedicinsk klinik

Kirkegaard, E, 2012: *En til tider udkældt race*, i Lyngs Mortensen, Margrethe (red.), 2012: *Fortællinger om fisk og fiskere. Danmarks fiskeriforening 125 år. 1887-2012*. Danmarks Fiskeriforening

Korsgaard, Karsten, Olrik, Marianne Raben & Mandrup, Preben, 2007: *Fiskerilære*, Fiskericirklen

Kvale, Steinar og Brinkmann, Svend, 2009: *InterView – introduktion til et håndværk*, 2. Udgave. Hans Reitzels Forlag, København 2009

Landsbergis, Paul A., 2003: *The Changing Organization of Work and the Safety and Health of Working People: A Commentary*. Journal of Occupational & Environmental Medicine, Jan. 2003, volume 45, Issue 1, pp 61-72

Lindholm, Ingvar, 2014: *pressemeddelelse - chef for övervaknings- och kontrollenheten på Kustbevakningen*, 11-11-2014.

Lyngs Mortensen, Margrethe (red.), 2012: *Fortællinger om fisk og fiskere. Danmarks fiskeriforening 125 år. 1887-2012*. Danmarks Fiskeriforening

Maritime Danmark, 2013: *Ny kystfiskerordning*

Maritime New Zealand, 2007: *Fatigue management for Fishing Boats. Get your sleep. Reduce your risk*. New Zealand Government

Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, 2014: *Udsnid af fisk*

MSC-fiskere.dk, (ukendt årstal): *Dansk Bæredygtigt Fiskeri*
Maritime Stewardship Council. <http://mscfiskere.fiskeriforening.dk>

Nationalt Center for Miljø og Energi (DCE), 2012: *Fiskeriets økonomi 2012*, Aarhus Universitet

NaturErhvervstyrelsen, 2012: *Fiskeristatistisk Årbog 2012 – 10 års tabeller*

NaturErhvervsstyrelsen, 2012: *Nye regler forhindrer koncentration af fiskerettigheder*

NaturErhvervsstyrelsen, 2013: *Fiskeristatistisk Årbog 2013*

NaturErhvervsstyrelsen, 2014: *Fiskerikontrol 2013*

Naturstyrelsen, 2012: *Forvaltningsplan for skarv i Danmark*,
FOI, 2012

Naturstyrelsen, marts 2014

Olrik, Marianne R., 2007: *Pjece - Image i fiskerisektoren*

Politiken, Uddannelse. 3. okt. 2011

Pollnaca, Richard B., Pomeroy, Robert S. & Harkesc, Ingvild H.T, 2001: *Fishery policy and job satisfaction in three southeast Asian fisheries*,
Ocean & Coastal Management. Volume 44, Issues 7–8, 2001

Schnier, Kurt E., Horrace, William C., Felthoven, Ronald G., 2008: *Occupational Risk and Fisheries Management: Studying Changes in the Deadliest Catch*. Paper

Sveske, M., Hellgren, Ø, Marklund, S., 2007: *No security. A meta-analysis and review of job insecurity and its consequences*. J. Occup. Health Psychol. 2002
7(3)

Søfartsstyrelsen, 2010: *Ulykker til søs 2009*, Søfartsstyrelsens handlingsplan
2010

Søndergård, M.K., 2010: *Dansk fiskeri set i perspektiv*, i antologien: *Fiskeriet der forsvandt*, Fiskeri- og Søfartsmuseets Forlag, Esbjerg

TAC und Fangquoten 2014. ec.europa.eu

TV 2/Bornholm: 4. jan. 2014

NetNatur, Naturstyrelsen 7. marts 2014

Ulecia, Rafael Centenera, 2014: *Den fælles fiskeripolitik: Oprindelse og udvikling*,

Emneblad om Den Europæiske Union, Sermitsiaq AG, 16. marts 2014

Bilag

Bilag 1 – Tabeloversigt fra de fire gruppeinterviews

Gennemført i: Karrebæksminde (K), Hvide Sande (Hv), Hanstholm (Ha) og Hundested (Hu)

Dialogkort tema-tikker	Felt 1 – Stor forandring/ Opløftende	Felt 2 – Lille forandring/ Opløftende	Felt 3 – Stor forandring/ Bekymrende	Felt 4 – Lille forandring/ Bekymrende
1. Arbejdsmiljø	K, Hv, Ha, Hu			
2. Arbejdsulykker	(Hv), Ha, Hu	K	(Hv)	
3. Søsikkerhed	K, Hv, Ha, Hu			
4. Fiskeriredskaber	K, Ha, Hu	Hv		
5. Uddannelse	Ha, Hu	K	Hv	
6. Fangs/indtjening			K, Hv, (Hu)	Ha, (Hu)
7. Kvoter			K, Hv, Ha, Hu	
8. Fiskefarvand	Hu		K, Hv	Ha
9. Kontrol og regler			K, Hv, Ha, Hu	
10. Støtteordninger*	K			Hv, Hu
11. Lån/Bank			K, Hv, Ha, Hu	
12. Træthed/Hviletid		(Ha)	Hv, Hu	K, (Ha)
13. Trivsel			K, (Hv), Ha, Hu	(Hv)
14. Sammenhold	K, Hv, (Hu)	(Ha), (Hu)		(Ha)
15. Mistrivsel**				Hv
16. Samfundets syn		Hv	(Hu)	K, Ha, (Hu)
17. Fremtiden	(K), Hu		(K), Ha	Hv

*Hanstholm mangler, citat fra fiskerne; *"Helt væk med det"*

**Karrebæksminde, Hanstholm og Hundested Dialogkort udeladt – sammenholdt med trivsel

Bilag 2 – De anvendte dialogkort



Arbejds miljøet i fiskeri



**Arbejdsulykker
Sikkerhed**



**Fiskeriredskaber
Ny teknologi**



Uddannelse

Skipperuddannelse
Grunduddannelse som fisker
Søikkerhed
Duelighedsprøver
Kurser
Medicinkisten
Og så videre

**Klædt godt nok på
i forhold til udviklingen?**



Søikkerhed



**Fangst – Fiskepriser
Indtjening**



Kvoter
Fangstilladelser
Fangstmængder (TAC)
Kvote andel (FKA)



Adgang til fiskefarvande



Støtteordninger



Lån (IOK). Bank ...
Muligheder



Kontrol og regler?
fordele og/eller ulemper
Plus eller Minus



Arbejdstid - Hviletid
Træthed



Trivsel



**Sammenhold
Hjælpe og støtte hinanden**



Mistrivsel



**Samfundets syn
på jer fisker**

Fremtiden?



**Ser den overvejende lys
eller overvejende mørk ud?**



**Andet ?
Noget vi har glemt ?**